

Дніпровський національний
університет ім. Олесея Гончара

Центр соціально-політичних
досліджень

Національний технічний університет
"Дніпровська Політехніка"

ГРАНІ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АЛЬМАНАХ

2022 ТОМ 25 № 4

Видається з вересня 1998 року
6 разів на рік

Дніпро
Видавництво «Грані»
2022

Науково-теоретичний альманах

ГРАНІ

Том 25 № 4 2022

Засновники:
Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
Національний
технічний університет
"Дніпровська Політехніка",
ГО «Центр соціально-політичних
досліджень»

Свідоцтво про реєстрацію
КВ № 19758 – 9558 ПР від 19.03.13

Відповідно до Наказів Міністерства
освіти і науки України від
02.07.2020 № 886 та від 27.09.2021
№ 1017 альманаху надано статус
фахового видання категорії «Б»
з філософських, політичних,
соціологічних та історичних наук.

ISSN 2077-1800 (Print)
ISSN 2413-8738 (Online)

Індексується:
DOAJ
Index Copernicus
National Library of Ukraine Vernadsky
Google Scholar
CrossRef
ERIH PLUS
Ulrichs web
WorldCat
та інші.

Видавець:
Видавництво «Грані»
+38(050)258-83-86
grani-print.dp.ua
graniprint@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2131 від 23.05.2005

Передплатний індекс – 41703
Відповідальність за достовірність
фактів, цитат, власних імен,
географічних назв, підприємств,
організацій, установ та ін. інформації
несуть автори статей.
Висловлені у цих статтях думки
можуть не збігатися з точкою зору
редакційної колегії і не покладають
на неї ніяких зобов'язань.
Передруки і переклади дозволяються
лише за згодою автора та редакції.

© «Грані» 2022

Редакційна колегія

Квітка С.А.

Аяган Б.Г.
Бородін Є.І.
Вятр Єжі
Гао Тяньмін
Городяненко В.Г.
Іваненко В.В.

Іванова С.А.
Ісетті Дж.

Жук С.І.
Журба О.І.
Казакевич Г.М.
Кривошеїн В.В.
Кузнецовенко Й.
Кулик О.В.
Литвинова Т.Ф.
Окороков В.Б.
Плохій С.М.
Рагімлі Руслан
Русецький А.
Ружевічус Юзас
Робертс Кен
Світленко С.І.
Сидиков Е.Б.
Сорокіна Л.М.
Схюрман Паул
Токовенко О.С.

Третяк О.А.
Хейнемаа Сара
Шевцов С.В.
Шляхов О.Б.

головний редактор
д.держ.упр., проф. (Україна)
д.і.н., проф. (Казахстан)
д.і.н., проф. (Україна)
д.п.н., проф. (Польща)
д. екон. н., доц. (КНР)
д.і.н., проф. (Україна)
д.і.н., проф., акад. Укр. академії іст.
наук (Україна)
к. філол.н., доцент (Україна)
д. філос. н. старший науковий
співробітник (Італія)
д.і.н., проф. (США)
д.і.н., проф. (Україна)
д.і.н., проф. (Україна)
д.п.н., проф. (Україна)
д.філос.н., проф. (Литва)
д.філос.н., доц. (Україна)
д.і.н., проф. (Україна)
д.філос.н., проф. (Україна)
д.і.н., проф. (США)
д.і.н., доц. (Азербайджан)
д.психол.н., асоц.проф. (Грузія)
д.н. із соц. ком., проф. (Литва)
д.соціол.н., проф. (Великобританія)
д.і.н., проф. (Україна)
д.і.н., проф. (Казахстан)
к.соціол.н., доц. (Україна)
д.філос.н. (Нідерланди)
д.філос.н., проф., акад. Укр. академії
політ. наук (Україна)
д.п.н., доц. (Україна)
д.філос.н., проф. (Фінляндія)
д.філос.н., проф. (Україна)
д.і.н., проф. (Україна)

Редакція

Головний редактор: Квітка С.А.
Заступники головного редактора:
Іванова С.А., Кривошеїн В.В., Шевцов С.В., Шляхов О.Б.
Редактор: Мазур О.Г.
Коректор: Лиман А.В.

Контакти:

+38(050)258-83-86; +38(097)269-55-13
granidp@gmail.com
www.grani.org.ua

Scientific and theoretical almanac

GRAN/

25 (4) 2022

Founders:
Oles Honchar Dnipro National
University,
Dnipro University of Technology,
NGO "Centre of Social and Political
Researches"

Registration license
KB № 19758 – 9558 PIP issued 19.03.13

By Decrees № 886 of 02 July 2020
and № 1017 of 27 September 2021
issued by the Ministry of Education
and Science of Ukraine the status of
specialized publication category "B" on
philosophical, political, sociological and
historical sciences was given.

ISSN 2077-1800 (Print)
ISSN 2413-8738 (Online)

Indexed:
DOAJ
Index Copernicus
National Library of Ukraine Vernadsky
Google Scholar
CrossRef
ERIH PLUS
Ulrichs web
WorldCat
and other.

Publisher:
Publishing house «Grani»
+38(050)258-83-86
www.grani-print.dp.ua
graniprint@gmail.com
Publishing license
ДК № 2131 dated 23.05.2005

Subscription index in Ukraine – 41703
Responsibility for facts, quotations,
private names, enterprises and
organizations titles, geographical
locations etc. to be bared by the authors.
The editorial office and board do not
always share the views and thoughts
expressed in published articles.
Reprints and translations are allowed
on the written consent with the editorial
office and the author.

© «Grani» 2022

Editorial board

Kvitka S.A.	Editor in Chief
Ayahan B.H.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Borodin Ye.I.	Full Prof. Dr. (Kazakhstan)
Vyatr Ezhi	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Gao Tianming	Full Prof. Dr. (Poland)
Gorodyanenko V.G.	Assoc. Prof. Dr. (PRC)
Ivanenko V.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
	Full Prof. Dr., Academician of the Ukrainian Academy of Historical Science (Ukraine)
Ivanova S.A.	Assoc. Prof. Ph.D. (Ukraine)
Isetti G.	Senior Researcher, Ph.D. (Italy)
Zhuk S.I.	Full Prof. Dr. (USA)
Zhurba O.I.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Kazakevych G.M.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Kryvoshein V.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Kuznecoviene J.	Full Prof. Dr. (Lithuania)
Kulyk O.V.	Assoc. Prof. Dr. (Ukraine)
Lytvynova T.F.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Okorokov V.B.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Plokhii S.M.	Full Prof. Dr. (USA)
Rahimli Ruslan	Assoc. Prof. Dr. (Azerbaijan)
Rusetsky Alexander	Assoc. Prof. Dr. (Georgia)
Ruzhevichus Yuzas	Full Prof. Dr. (Lithuania)
Roberts Ken	Full Prof. Dr. (United Kingdom)
Svitlenko S.I.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Sydykov E.B.	Full Prof. Dr. (Kazakhstan)
Sorokina L.M.	Assoc. Prof. Ph.D. (Ukraine)
Schuurman Paul	Full Prof. Dr. (Netherlands)
Tokovenko O.S.	Full Prof. Dr., Academician of the Ukrainian Academy of Political Science (Ukraine)
Tretyak O.A.	Assoc. Prof. Dr. (Ukraine)
Heinamasa Sara	Full Prof. Dr. (Finland)
Shevtsov S.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Shlyakhov O.B.	Full Prof. Dr. (Ukraine)

Editorial office

Editor in Chief: Kvitka S.A.
Deputies Chief Editor: Ivanova S.A., Krivoshein V.V.,
Shevtsov S.V., Shlyakhov O.B.
Editor: Mazur O.G.
Corrector: Lyman A.V.

Contacts:

+38(050)258-83-86; +38(097)269-55-13
granidp@gmail.com
www.grani.org.ua

Зміст

Політологія

С. 5

Ключник Руслан

Проблема політичної ідентичності в умовах сучасних криз та конфліктів

С. 11

Сліпецька Юлія

Політико-правовий аналіз Мінських домовленостей: чому не спрацював дипломатичний сценарій?

Філософія

С. 17

Мурашкін Михайло

Свобода і ПРИПИНЕННЯ

С. 24

Даниляк Ростислав, Гайналь Тетяна, Кучера Ірина

Підстави типології механізмів соціальної меморіалізації

С. 30

Шевчук Андрій

Філософія управління в загальноосвітніх державних та приватних школах Австралії

С. 36

Кхелуфі Аміна

Локознавчі розвідки в Україні: перспективи та можливості

Соціологія

С. 43

Лепський Максим, Щербань Олександра, Бублєєв Володимир

Класифікація переговорів в умовах війни

Історія

С. 50

Гугнін Олександр, Ліснєвська Юлія

Енвер Ходжа і Євросталінізм

С. 60

Ісмайлов Надір

Бібліотечні ресурси: проблеми розміщення та використання (порівняльний аналіз світової та регіональної практики)

Contents

Politics

P. 5

Kliuchnyk Ruslan

The Problem of Political Identity in the Conditions of Modern Crises and Conflicts

P. 11

Slipetska Julija

Political and Legal Analysis of the Minsk Agreements: Why didn't the Diplomatic Scenario Work?

Philosophy

P. 17

Murashkin Mykhailo

Freedom and TERMINATION

P. 24

Danyliak Rostyslav, Hainal Tetiana, Kuchera Iryna

The Bases of the Typology of Social Memorialization Mechanisms

P. 30

Shevchuk Andrii

Management Philosophy in Comprehensive Public and Private Schools in Australia

P. 36

Kkhelufi Amina

John Locke's Studies in Ukraine: Perspectives and Possibilities

Sociology

P. 43

Lepskiy Maksym, Shcherban Oleksandra, Bubleiev Volodymyr

Classification of Negotiations in Conditions of War

History

P. 50

Gugin Aleksandr, Lisnievska Yuliia

Enver Hoxha and Eurostalinism

P. 60

Ismayilov Nadir

Library Resources: Allocation and Usage Problems (Comparative Analysis of the World and Regional Practice)

The Problem of Political Identity in the Conditions of Modern Crises and Conflicts

UDC: 101.1

DOI: 10.15421/172243

Kliuchnyk Ruslan**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0001-6787-275X>, nobelpolis@duan.edu.ua****Alfred Nobel University (Dnipro, Ukraine)**

Abstract

We proceed from the fact that identity is one of the urgent problems of modern political science. The purpose of the study is to single out those dimensions of identity that play an important role in contemporary political conflicts. We determine the pluralism of identities of the average citizen, which is connected with his or her performance of a large number of social roles. The author's interpretation of identity is explained as the relations of a person with a certain political group and the development of a corresponding political position. We used a research methodology based on systemic, comparative, structural-functional, behavioural and other methods of Political Science. In addition, the achievements of Sociology, Psychology, History and other sciences were used.

It has been explained that ethnic identity in the 21st century still has a strong conflict potential because many ethnic groups feel severely disadvantaged in modern political systems. The importance of regional identity research is demonstrated on the examples of Italy and Germany. Class identity has powerful potential, as large numbers of people are in a condition or a situation that does not meet their expectations. Protest movements and revolutions are the logical consequences of the contradictions based on class identification. It has been demonstrated that ideological identity is often used to justify territorial expansion, which is practiced in aggressive forms. A topical example of an aggressive quasi-ideology is the «Russian world», which is characterized by chauvinism, revanchism and militarism. Russia's attack on Ukraine fully corresponds to the anti-Western rhetoric of the Russian leaders, as there is a «black and white» vision of the world in the modern Russian official discourse. In this context, the policy of memory is especially important, which helps create value orientations and unites the people in the conditions of information confrontation. After all, the distortion of history at the state level in Russia in a certain sense legitimizes the aggressive foreign policy of the Putin regime and discredits its opponents. It is suggested here that the Russian leaders mistakenly believed for a long time that the Russian-speaking Ukrainians had a different political identity than their Ukrainian-speaking compatriots.

Keywords: political identity, political ideology, political crisis, political conflict, political protest, international conflict, Russia's aggression against Ukraine

Citation: Kliuchnyk, R. (2022). The Problem of Political Identity in the Conditions of Modern Crises and Conflicts. *Grani*, 25(4), 5-10. <https://doi.org/10.15421/172243>

Проблема політичної ідентичності в умовах сучасних криз та конфліктів

Ключник Руслан**Університет імені Альфреда Нобеля (Дніпро, Україна)**

Анотація

Ми виходимо з того, що ідентичність є однією з актуальних проблем сучасної політичної науки. Метою дослідження є виокремити ті виміри ідентичності, які відіграють вагомий роль у сучасних політичних конфліктах. Визначено плюралізм ідентичностей середньостатистичного громадянина, що пов'язано з виконанням ним великої кількості соціальних ролей. Пропонується авторська інтерпретація ідентичності як співвідношення себе з певною політичною групою та вироблення відповідної політичної позиції. Ми розробили методологію дослідження, ґрунтуючись на системному, порівняльному, структурно-функціональному, біхевіористському та інших методах політології. Крім того, було використано досягнення соціології, психології, історії та інших наук.

Доведено, що етнічна ідентичність у ХХІ ст. все ще має потужний конфліктогенний потенціал, тому що численні етноси відчувають себе у несправедливому становищі в сучасних політичних системах. На прикладі Італії та Німеччини продемонстровано важливість дослідження регіональної ідентичності. Доведено, що потужний потенціал має класова ідентичність, оскільки велика кількість людей перебуває у стані, який не відповідає їх очікуванням. Протестні рухи та революції – логічні наслідки загострення протиріч, в основі яких лежить класова ідентифікація. Демонстровано, що ідеологічна ідентичність часто використовується для виправдання експансії, яка набуває агресивних форм. З'ясовано, що одним з прикладів агресивної квазіідеології є «русский мир», який характеризується шовінізмом, реваншизмом та мілітаризмом. Напад Росії на Україну цілком відповідає антизахідній риториці російського керівництва, оскільки в сучасному російському офіційному дискурсі існує «чорно-біле» бачення світу. У цьому контексті особливо важливою є політика пам'яті, яка допомагає сформувати ціннісні орієнтації та згуртувати народ в умовах інформаційного протистояння. Адже спотворення історії на державному рівні в Росії у певному сенсі легітимізує агресивну зовнішню політику режиму Путіна та дискредитує його противників. Висловлено припущення, що російське керівництво тривалий час помилково вважало, що російськомовні українці мають іншу політичну ідентифікацію, ніж їх українськомовні співвітчизники.

Ключові слова: політична ідентичність, політична ідеологія, політична криза, політичний конфлікт, політичний протест, міжнародний конфлікт, агресія Росії проти України

Цитування: Ключник Р. Проблема політичної ідентичності в умовах сучасних криз та конфліктів. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. Том 25. №4. С. 5-10. <https://doi.org/10.15421/172243>

Стаття надійшла / Article arrived: 09.07.2022

Схвалено до друку / Accepted: 31.08.2022

Вступ.

Глобалізація політичних процесів, збільшення кількості акторів, які впливають на політику як всередині держави, так і на міжнародному рівні, загострення глобальних проблем, криз і конфліктів – усе це неминуче актуалізує й ті проблеми, над якими працюють вчені-політологи вже не одне десятиліття. Серед них не останнє місце посідає проблема політичної ідентичності. Якщо подивитися на сучасні політичні процеси, то можна сказати, що ідентифікація людини себе з етносом, державою, регіоном, класом, професією тощо багато в чому детермінує її політичну поведінку.

В умовах світу, що динамічно змінюється, дедалі важко слідкувати за трансформаціями ідентичності, адже кожна людина виконує велику кількість соціальних ролей (студент, працівник, мешканець будинку, виборець, громадянин, волонтер тощо). Кожна соціальна роль детермінує специфічні інтереси, які неминуче вступають у протиріччя з інтересами інших індивідів. Відтак, у конфліктах різного рівня беруть участь громадяни з різними цілями, світоглядом та навіть різним баченням цього конфлікту. Ця теза, на нашу думку, є справедливою і для міжнародних конфліктів.

Проблема ідентичності є ґрунтовно дослідженою в сучасних суспільних науках. Г. Тайфель та Дж. Тернер приділяють увагу проблемам ідентичності в умовах конфлікту. Польський вчений С. Белянські розглядає основні аспекти ідентичності північних італійців, С. Сваллфорс досліджує проблеми ідентичності в західних та східних землях Німеччини. У працях Т. Андрущенко знаходимо структуру регіональної ідентичності громадянина. А. Гольцов розглядає геополітичну ідеологію країни-агресора в контексті війни проти України, що впливає на ідентичність росіян. В. Іваненко та В. Кривошеїн розглядають еволюцію політики пам'яті в Україні, що є особливо актуальним у контексті широкомасштабної агресії 2022 р.

Метою нашої роботи є виокремити ті виміри ідентичності, які відіграють вагомий роль у сучасних політичних конфліктах.

Результати дослідження.

У сучасному суспільстві ідентичності стають все більш численними, фрагментованими, мінливими, залежними від контексту. Іншими словами, саме в процесі політичної дії формується політична ідентичність, що дозволяє громадянину усвідомлювати себе і своє місце в політичному полі (Яценко, 2020, с. 133). Дійсно, справжня політична ідентичність була неможливою за часів абсолютизму, коли громадяни не мали навіть уявлення про прийняття рішень на найвищому рівні. Натомість в умовах загального виборчого права громадяни можуть обирати тих, хто представлятиме їх інтереси, підтримувати їх та ідентифікувати себе з ними.

Основними маркерами політичної ідентичності у вузькому розумінні можна вважати соціальний статус, партійні преференції, ідеологічні переконання, ставлення особи до політичного лідера, але Л. Угрин підкреслює, що на сучасному етапі вони не можуть стати основою сталої політичної ідентифікації індивіда (2018, с. 215). Дійсно, соціальний статус в умовах політичної та економічної турбулентності досить швидко змінюється, політичні лідери стрімко набувають та втрачають репутацію, а політичні партії в Україні багато в чому є короткостроковими проєктами.

На нашу думку, під політичною ідентичністю можна розуміти співвідношення себе з певною політичною групою та вироблення відповідної політичної позиції. Це не означає, що особа, яка ідентифікує себе, припустимо, з лібералами, буде завжди дотримуватися ліберальної ідеології та чинити відповідним чином. Але в цілому її політичний світогляд і, як наслідок, вибір, будуть відповідати ліберальному, а не соціалістичному наративу.

Як слушно зазначає В. Дмитрієв, у сучасному світі одним із найважливіших процесів, який визначає формування політичної

ідентичності, стає медіатизація політики. Поступово політична діяльність в усіх її аспектах підпорядковується критеріям рейтингу та формату медіа. Можна стверджувати, що політична ідентичність також підпадає під цей вплив, з'являються феномени «медіатизованих електоральних кампаній» та «медіатизованої ідентичності» (Дмитрієв, 2022, с. 54).

У цих складних умовах, що постійно змінюються, політична ідентичність має низку вимірів, які ми спробуємо розглянути. На нашу думку, основними є етнічна (співвіднесення себе з певним етносом на основі походження), локально-регіональна, класова, ідеологічна, електоральна тощо.

Етнічна ідентичність – це усвідомлення себе частиною етносу як стійкої спільноти людей, що склалася історично. Іноді ця ідентичність не має політичного виміру, а її носії просто пам'ятають мову, зберігають культуру та передають традиції. Втім, якщо певний етнос відчуває себе у несправедливому становищі в регіоні чи державі, така ситуація може стати причиною конфлікту, часто міжнародного. Приклади етнічного сепаратизму – це крайній ступінь загострення протиріч, коли етнічна спільнота прагне створити свою державу. Іноді етнічні рухи прагнуть досягти цього мирним шляхом (Каталонія, Шотландія), але найчастіше це призводить до збройного протистояння (Північний Кіпр, Косово, Нагірний Карабах тощо). У таких випадках етнічна ідентичність громадян є сильнішою, ніж громадянська: громадянин відчуває себе косоваром, а не сербом, турком, а не кіпріотом, південним суданцем, а не суданцем і т. п. До речі, саме Південний

Судан у 2011 р. став останньою на сьогодні повністю визнаною державою світу, як незадовго до того Чорногорія в 2006 р.

Локально-регіональна ідентичність полягає в ідентифікації себе з мешканцями певного населеного пункту чи регіону. Регіональна ідентичність постає як динамічна структура, яка проявляється у процесі формування «репертуару» повсякденних практик (Paasi, & Zimmerbauer, 2011, с. 165). Територіальна спільність, до якої людина відчуває причетність, звичайно обмежена конкретним місцем розвитку. Це може бути село, місто, область, провінція, земля, штат тощо. За словами Т. Андрущенко, проблема співвідношення різних рівнів територіальної ідентичності – макрорегіональної, національної, етнічної, регіональної та локальної – є однією з найскладніших міждисциплінарних проблем, адже зазвичай людина відчуває себе жителем одночасно і своєї країни, і одного з її регіонів, і конкретного населеного пункту (2019, с. 94).

Вищеописана проблема пов'язана з тим, що мешканці різних частин країни ведуть різний спосіб життя та мають нескладні проблеми. Так, у США дуже розвинена ідентичність за штатами, що відбивається на результатах виборів. У Німеччині, Італії та інших країнах, які були об'єднані порівняно недавно, присутня сильна регіональна ідентичність. Кейс Німеччини цікавий ще й тим, що країна пережила штучне розділення в новітній час (1945-1990 рр.), що зумовило існування двох політичних систем: ФРН та НДР, причому в НДР було ліквідовано стару адміністративну систему з 5 земель та запроваджено 14 округів. Але, згідно з дослідженнями, рівень ідентифікації себе з певною землею є вищим у громадян старшого віку, які соціалізувалися тоді, коли жодних земель не було (Svallfors, 2010). А. Гільдебрандт та Е.-М. Трюдінгер висловлюють припущення, що людям старшого віку більш властиво мати подібного роду ідентичність з регіоном (Hildebrandt, & Trüdinger, 2021, р. 154-155).

Приклад Італії доводить, що досить виражена регіональна ідентичність може мати відчутні політичні наслідки, у тому числі сепаратистські настрої. Наслідки багатовікової роздробленості країни проявляються сьогодні у протиріччях між постіндустріальною Північчю та набагато біднішим Півднем Італії. У цих умовах актуалізуються протестні настрої населення північних регіонів, виразником яких стала політична партія «Lega Nord» («Ліга Півночі»). Ця партія з'явилася у 1989 р. на базі невеликої організації «Ломбардська Ліга» (Ключник, 2019, с. 6). Останнім часом ця партія бере участь у формуванні урядів та істотно впливає на італійську та європейську політику.

Серед причин політичних успіхів «Ліги Півночі» польський дослідник С. Беяньскі називає її федералістське спрямування, опозицію до фіскального та бюрократичного утиску процвітаючої

Півночі на користь слабшого економічно Півдня, який страждав від впливу організованої злочинності (мафії) (Bielanski, 2016, s. 10). На нашу думку, популярність партії пов'язана також з її антимігрантською риторикою.

Важливою є й класова ідентичність, витоки якої вбачаємо у творах марксистів, але навіть сьогодні ця проблема не втрачає актуальності. Так, заслуговує на увагу теорія соціальної ідентичності, сформульована Г. Тайфелем та Дж. Тернером, які у 1970-х рр. довели, що навіть проста категоризація та розподіл людей за найбанальнішим критерієм змушує людей чинити та мислити як членів конкретної групи (Tajfel, & Turner, 1979, р. 33-47). Відповідно до цієї теорії, люди зазвичай прагнуть до позитивних соціальних ідентифікацій, пов'язаних з членством у групі, та мають від них користь. Статусні позиції в системі є постійними або змінними. Способом підвищити статус групи в цілому, особливо якщо низький статус групи сприймається її членами як нелегітимний, може бути конфлікт або протест (Van Stekelenburg, 2013, р. 4). На нашу думку, яскравими прикладами тут можуть бути рухи «OccupyWallStreet» та «жовті жилети». Чим більше особа ідентифікує себе з групою, тим більшу вагу має груповий шаблон поведінки і тим більше він перетворюється на «внутрішній обов'язок» вчиняти ті чи інші дії від імені групи. Таким чином, виникнення стійкої групової ідентифікації є важливим кроком у формуванні політичної ідентичності, у тому числі ідентичності в рамках протестного руху (Ключник, 2017).

Незважаючи на те, що марксистська ідеологія вже не є мейнстрімом сьогодення, не можна недооцінювати небезпеку класової ідентичності. Бідність, соціальна ексклюзія, соціальна депривація та інші пов'язані соціально-економічні фактори призводять до революцій та переворотів. Історія знає багато прикладів того, як бідні громадяни ставали рушійною силою воєн та революцій. Велика Французька революція 1789-1799 рр., Весна народів 1848-1849 рр., Паризька комуна 1871 р., Лютнева революція в Росії 1917 р., Листопадова революція в Німеччині 1918 р. стали наслідком класових протиріч та майнової нерівності. Розглядаючи новітню історію, згадаємо оксамитові революції, що призвели до падіння комуністичних режимів, кольорові революції в пострадянських країнах, «Арабську весну» та багато інших подій. В усіх випадках громадяни, як їм здавалося, жили не на тому рівні, якого вони заслуговували, враховуючи рівень розвитку означених країн. Події у Казахстані в січні 2022 р. також були, серед іншого, спричинені нерівномірністю доходів, отже, протест мав елементи класовості.

Ідеологічна ідентичність, яка базується на суб'єктивному сприйнятті людиною політичної системи та свого місця в ній, також має потужний інтеграційний та конфліктогенний потенціал. Сьогодні зіштовхуються не стільки «класичні»

ідеології (консерватизм, лібералізм, соціал-демократія), скільки їх різноманітні еклектичні поєднання: зелена ідеологія, нативізм, антиглобалізм, пацифізм тощо. У кожній країні популярними є й специфічні ідеологеми, як-от баасизм у Сирії або чучхе в КНДР. Якщо країна є демократичною та не має імперських амбіцій, то наявність там навіть радикальних партій та рухів не загрожує сусідам (як-от численні «піратські» партії у країнах Заходу). У той же час авторитарні режими, які тяжіють до експансіонізму, намагаються використовувати не лише військову силу, але й ідеологію.

Найбільш очевидним прикладом використання ідеологічних наративів для агресивної зовнішньої політики є російська ідеологема «русский мир», яку її противники часто називають рашизмом. Особливістю цієї квазіідеології є еклектичне поєднання різних політичних міфів, які мають між собою мало спільного. Так, вона включає тезу про необхідність «захисту» російської мови та її носіїв, міф про винятковий внесок росіян у перемогу над нацизмом, поширення впливу РПЦ на освіту, науку, медицину та громадське життя. Російські медіа створюють образ ворога, в якості якого виступають різні держави, у тому числі США, Велика Британія, Польща, Україна, країни Балтії, Японія тощо. Український політолог А. Гольцов зазначає, що геополітичній ідеологемі «Захід» у російському політичному дискурсі нині надається особливо негативний зміст, оскільки саме йому призначено виконувати роль головного «ворога» Росії (Гольцов, 2021, с. 86).

Для нас дана проблема є надзвичайно актуальною, адже з 2014 р. Україна є об'єктом агресивної політики Росії, а згадана політика не в останню чергу базується на ідеології рашизму. На нашу думку, російська пропаганда намагається пояснити ідентичність росіян, використовуючи як російський імперський дискурс, так і радянський комуністичний. Російська імперська ідеологія знаходить прояв у прагненні захищати «співвітчизників», до числа яких пропагандисти зараховують усіх, хто володіє російською мовою навіть за межами країни. Провідна роль релігії (передусім РПЦ), власне «вільне» тлумачення історії Київської Русі, ідея «возз'єднання російських земель», використання імен російських письменників та поетів у пропагандистських матеріалах – все це можна вважати елементами імперської доктрини. Привласнення перемоги у Другій світовій війні, мілітаризація свідомості, боротьба з «реабілітацією нацизму», створення молодіжних рухів, які нагадують радянські, внесення опозиціонерів до списку «іноземних агентів» – це чітка алюзія на радянський режим.

На нашу думку, «русский мир» не може вважатися повноцінною ідеологією через відсутність більш-менш чіткого бачення майбутнього. Усі ідеології, як-от лібералізм, консерватизм, соціал-демократія, навіть комунізм та фашизм мали образ ідеального

суспільства та місця людини в ньому. Рашизм не може дати чіткої відповіді на низку питань, зокрема, про майбутнє росіян та Росії, шляхи досягнення цього майбутнього. Ми бачимо у цих наборах штампів лише образ ворога, але не програму дій.

Численні інциденти за участі російських дипломатів, введення поняття «іноземний агент» та створення списку таких агентів, політичні переслідування опозиції та інші дії російської еліти призвели до погіршення іміджу Росії за кордоном навіть до 2022 р. Після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну процес ізоляції Росії лише перейшов у заключну фазу, коли російські спортсмени, поп-зірки, журналісти, бізнесмени, актори, вже не кажучи про політиків, оголошувалися персонами nongrata. Ізоляція країни-агресора відбулася не лише в політичному, але й в економічному, спортивному, культурному та інших полях. Ті нечисленні громадяни, які наважуються протестувати проти агресії Росії, або ув'язнюються за фейковими звинуваченнями, або стають об'єктами безпідставної та неетичної критики з боку федеральних ЗМІ. Визнання таких громадян іноземними агентами – це ще один приклад використання авторитарних методів на підставі розмежування «свій – чужий». За межами Росії росіянин ідентифікується як представник країни-агресора, якщо про нього достовірно не відомо те, що він виступає проти війни. Ідентифікувати себе російським лібералам дуже складно: російська еліта та її прибічники називають таких людей зрадниками, а ті, хто підтримують Україну (безпосередньо в Україні та за її межами) вважають їх відповідальними за агресію як громадян відповідної країни. Можливо, у майбутньому буде вироблено консенсус щодо сприйняття російської опозиції та її ролі у боротьбі проти режиму Путіна. На нашу думку, в умовах війни найголовнішою ознакою, на підставі якої слід об'єднуватися, є ставлення до агресії Росії (визнання та засудження), а не рідна мова, етнічне походження та місце народження.

Фатальне рішення російського керівництва розпочати масштабну агресію проти України (особливо широкомасштабне вторгнення 2022 р.) стало наслідком неправильного сприйняття української ідентичності. Російські аналітики не усвідомлювали, що є велика категорія російськомовних патріотів України, які не мали ані проросійських поглядів, ані ностальгії за СРСР. Ідея про те, що всі носії російської мови хочуть стати громадянами РФ, є не лише неправильною, але й деструктивною. Переважна більшість громадян України, незалежно від ставлення до влади, ідентифікують себе саме з Україною. Цьому сприяє й політика пам'яті, яка з 2014 р., за словами В. Іваненка та В. Кривошеїна, повернулася до україноцентристської моделі – саме у цей період відбулася докорінна зміна моделі державної політики пам'яті через втілення політики декомунізації (Іваненко, Кривошеїн, 2022, с. 20). Втім, політика

пам'яті все одно має проводитися з урахуванням того, що в Україні проживають десятки етнічних груп, які прагнуть зберегти свою мову, культуру, традиції, світогляд, отже, формування гуманітарної політики в цілому має ґрунтуватися на принципах плюралізму та толерантності. На нашу думку, в українському суспільстві та політичній свідомості цілком можливо поєднати ідентифікацію громадянина і з державою, і з соціальними, професійними, етнічними та іншими групами, як це успішно реалізовано в демократичних країнах.

Висновки.

Ідентичність – це надзвичайно важливе поняття, яке характеризує політичне світосприйняття людей та їх груп. Кількість ідентичностей, які можуть бути властиві людині, зростає в епоху глобалізації, адже людина може не тільки виконувати безліч соціальних ролей, але й мати власне бачення будь-якого політичного явища. Відповідно, громадянин має велику кількість ідентичностей, які впливають на його світогляд та політичну поведінку.

Етнічна ідентичність у XXI ст. все ще має потужний конфліктогенний потенціал, тому що численні етноси відчують себе у несправедливому становищі в сучасних політичних системах. Також потужним фактором сепаратизму є локально-регіональна ідентичність, у чому ми переконалися на прикладі італійської «Ліги Півночі». У Німеччині спостерігається ідентифікація себе не тільки з державою, але і з землею, де людина проживає; ця теза є справедливою як для західних, так і для східних земель. Важливу роль відіграє також класова ідентичність: громадяни об'єднуються на підставі

нерівного доступу до тих чи інших благ, що може призвести до соціальних зрушень, у тому числі революцій.

Прикладом штучно сконструйованої політичної ідентичності є сучасна російська квазіідеологія «русский мир», яка поєднує радянські та імперські ідеологеми та має антигуманний характер. Образ ворога, шовінізм, риторика ненависті та інші елементи цього світобачення приваблюють громадян з радикальними поглядами, мобілізують їх, виправдовуючи агресію проти інших країн захистом власної ідентичності. Нами було з'ясовано, що квазіідеологія «русский мир», яка є основою російської ідентичності в даний час, є деструктивною як для російського суспільства, так і для всього світу, оскільки створює умови для агресії та намагається її легітимізувати. При цьому громадяни, яку цю ідентичність не поділяють, піддаються репресіям з боку російського режиму.

Проблема ідентичності є актуальною і для України, оскільки тривалий час проблемі національної свідомості приділялася недостатня увага. Одним з інструментів формування ідентичності є україноцентристська політика пам'яті. Необхідно забезпечувати формування ідентичності громадян України згідно з принципами толерантності та плюралізму. На політичну ідентичність значною мірою впливає медійна сфера.

У рамках одного дослідження неможливо розглянути всі аспекти та виміри ідентичності. Так, потужну роль у становленні ідентичності відіграє релігія. У подальшому ми плануємо приділити більше уваги релігійній ідентичності в політичних процесах.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Андрущенко Т.В. Регіональна ідентичність: зміст, типи та особливості формування. *Політикус*. 2019. Вип. 4. С. 93–97.
- Гольцов А. Геополітична ідеологія в Російській Федерації. *Політикус*. 2021. Вип. 6. С. 83–88.
- Дмитрієв В.В. Політична ідентичність в умовах суспільних трансформацій. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 34. С.52–56.
- Іваненко В., Кривошеїн В. Державна політика пам'яті в сучасній Україні в умовах інформаційної війни (2014–2021 рр.). *Грані*. 2022. Том 25. № 2. С. 16–21. <https://doi.org/10.15421/172218>
- Ключник Р.М. Соціальний капітал як фактор формування політичного протесту. *Гілея*. 2017. Вип. 124. С. 317–320.
- Ключник Р.М. «LegaNord» та євроскептицизм в Італії. *Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку*. Матеріали Міжнародної наукової конференції. 29-30 березня 2019 р., м. Дніпро. Частина II. С. 5–7.
- Угрин Л. Політичні виміри колективних ідентичностей. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2018. Vol. 5. Issue 2. С. 213–219.
- Яценко Н. Політична ідентичність: концептуалізація поняття. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2020. Vol. 7 Issue 6. С. 130-135.
- Bielanski S., Koncepcja Padanii na przełomie XX i XXI wieku, *Przegląd Geopolityczny*. 2016. Tom. 18. S. 9–18.
- Hildebrandt A., Trüding E.-M. Belonging and exclusion: the dark side of regional identity in Germany. *Comparative European Politics*. 2021. Vol. 19. P. 146–163.
- Paasi A., Zimmerbauer K. Theory and practice of the region: a contextual analysis of the transformation of Finnish regions. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*. 71–72. 2011. P. 163–178.
- Svallfors S. Policy feedback, generational replacement, and attitudes to state intervention: Eastern and Western Germany, 1990–2006. *European Political Science Review*. 2010. Vol. 2. Issue 1. P. 119–135.
- Tajfel H., Turner J.C. An integrative theory of intergroup conflict. *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Chicago, IL.; Nelson-Hall. 1979. P. 33–47.
- Van Stekelenburg J. The social psychology of protest. *Current Sociology*. 2013. Vol. 61. Issue 5–6. URL: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0011392113479314>

REFERENCES

- Andrushchenko, T. V. (2019). Rehionalna identychnist: zmist, typy ta osoblyvosti formuvannia [Regional identity: essence, types and peculiarities of formation]. *Politicus*, 4, 93–97.
- Bielanski, S. (2016). Koncepcja Padanii na przełomie XX i XXI wieku. *Przegląd Geopolityczny*, 18, 9–18.
- Dmytriiev, V. V. (2022). Politychna identychnist v umovakh suspilnykh transformatsii [Political identity in the conditions of social transformations]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*, 34, 52–56.
- Hildebrandt, A., & Trüdinger, E.-M. (2021). Belonging and exclusion: the dark side of regional identity in Germany. *Comparative European Politics*, 19, 146–163.
- Holtsov, A. (2021). Heopolitychna ideolohiia v Rosiiskii Federatsii [Geopolitical ideology in the Russian Federation]. *Politicus*, 6, 83–88.
- Ivanenko, V., & Kryvoshein, V. (2022). Derzhavna polityka pamiaty v suchasni Ukraini v umovakh informatsiinoi viiny (2014–2021 rr.) [State memory policy in modern Ukraine in the conditions of information war (2014–2021)]. *Grani*, 25(2), 16–21.
- Kliuchnyk, R. M. (2019). «Lega Nord» ta yevroskeptytsyzm v Italii [Lega Nord and Euroscepticism in Italy]. *Osvita i nauka u minlyvomu sviti: problemy ta perspektyvy rozvytku. Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. 29–30 bereznia 2019 r.*, Dnipro, II, 5–7.
- Kliuchnyk, R. M. (2017). Sotsialnyi kapital yak faktor formuvannia politychnoho protestu [Social capital as a factor of political protest formation]. *Hileia*, 124, 317–320.
- Paasi, A., & Zimmerbauer, K. (2011). Theory and practice of the region: a contextual analysis of the transformation of Finnish regions. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 71–72, 163–178.
- Svallfors, S. (2010). Policy feedback, generational replacement, and attitudes to state intervention: Eastern and Western Germany, 1990–2006. *European Political Science Review*, 2(1), 119–135.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). *An integrative theory of intergroup conflict. The Social Psychology of Intergroup Relations*. Chicago, IL,: Nelson-Hall, 33–47.
- Uhryn, L. (2018). Politychni vymiry kolektyvnykh identychnosti [Political dimensions of collective identities]. *Diskurz Evropský Politický a Právní*, 5(2), 213–219.
- Van Stekelenburg, J. (2013). The social psychology of protest. *Current Sociology*, 61(5–6). Retrieved from <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0011392113479314>
- Yatsenko, N. (2020). Politychna identychnist: kontseptualizatsiia poniattia [Political identity: conceptualization of the term]. *Evropský Politický a Právní Diskurz*, 7(6), 130–135.

Political and Legal Analysis of the Minsk Agreements: Why didn't the Diplomatic Scenario Work?

UDC: 327.5

DOI: 10.15421/172244

Slipetska JulijaPh.D., Assistant professor, <https://orcid.org/0000-0003-1234-134X>, slipetska.julija@gmail.com

Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)

Abstract

Actuality. In 2014, with the "Revolution of Dignity" and especially after February 24, 2022, Ukraine faced the need to defend its independence militarily. The purpose of the study is the definition of the Minsk process as a tool for the regulation of Ukrainian-Russian relations 2014-2022, the identification of the main characteristics and provisions of the Minsk agreements.

Research results. It has been established that, losing control over Ukraine's internal and foreign policy, Russia through the Minsk agreements tried to change the constitutional and legal system in Ukraine, federalize it, and through the "special status" of the LNR and DNR to control the entire country. It was revealed that the main geopolitical goal of the Russian Federation in the hybrid war was the dismantling of Ukrainian statehood and the transformation of Ukraine into a satellite state.

It was found out that the Minsk Protocols were essentially null and void legal documents, and Russia was not recognized as a party to the conflict. Having carried out a comparative characterization of Minsk-1 and Minsk-2, we came to the conclusion that the latter significantly worsened Ukraine's position, forcing changes to the Constitution and legalizing power in the LNR and DNR through pseudo-elections. It was emphasized that Russia was not recognized as a party to the conflict, and therefore no obligations were imposed on it, except for the indirect withdrawal of foreign armed formations. At the same time, the importance of, if not a complete ceasefire, then at least a partial one as an opportunity to gain time to strengthen the Ukrainian army, was emphasized. The impact of the EU's sanctions policy, which was directly linked to the implementation of the Minsk agreements, was also assessed.

In the course of the research, the search for an answer to the question of why the diplomatic scenario did not work was carried out. It was found that the main reason is Russia's unwillingness to fulfill any of its international obligations. Russia's open armed aggression against Ukraine was a response to the impossibility of indirectly controlling Ukraine's internal and foreign policy vector. It has been proven that, despite the powerful financial resources, the "Novorossiya" project and the so-called "Russian peace" have collapsed in Ukraine, which will be forever lost to the Russian Federation with its entry into NATO and internal political integration into the EU.

Conclusions. It was noted that the Minsk agreements were "dead" in their essence, as they completely contradict the Constitution and the national interests of Ukraine. It is emphasized that Russia's open armed aggression and constant acts of terrorism against the civilian population put an end to the possibility of ending the war diplomatically. It was emphasized that the victory of Ukraine is extremely necessary not only for the confirmation of our statehood and the construction of the Ukrainian political nation, but also for the security of the whole of Europe.

Keywords: Minsk process, Ukrainian-Russian relations, military aggression, international law, annexation, temporarily occupied territories, sanctions

Citation: Slipetska, J. (2022). Political and Legal Analysis of the Minsk Agreements: Why didn't the Diplomatic Scenario Work? *Grani*, 25(4), 11-16. <https://doi.org/10.15421/172244>

Політико-правовий аналіз Мінських домовленостей: чому не спрацював дипломатичний сценарій?

Сліпецька Юлія

Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна)

Анотація

Актуальність. У 2014 році із «Революцією гідності» та особливо після 24 лютого 2022 року Україна постала перед необхідністю військовим чином відстоювати власну незалежність.

Метою дослідження є визначення Мінського процесу як інструменту врегулювання українсько-російських відносин 2014-2022рр., виявлення основних характерних ознак та положень Мінських домовленостей.

Результати дослідження. Встановлено, що втрачаючи контроль над внутрішньою і зовнішньою політикою України, Росія через Мінські домовленості намагалася змінити конституційно-правовий лад в Україні, федералізувати її та шляхом «особливого статусу» ЛНР і ДНР контролювати усю країну. Виявлено, що основною геополітичною ціллю РФ у гібридній війні був демонтаж української державності та перетворення України на державу-сателіта.

З'ясовано, що по своїй суті Мінські протоколи були нікчемними правовими документами, а Росія не визнавалася стороною конфлікту. Здійснивши порівняльну характеристику Мінськ-1 і Мінськ-2, дійшли до висновку про те, що останні суттєво погіршували позиції України, змушуючи вносити зміни до Конституції та легалізуючи владу в ЛНР і ДНР через псевдо-вибори. Підкреслено, що Росія не визнавалася стороною конфлікту, а відтак на неї не було покладено жодних зобов'язань, окрім опосередкованого виведення іноземних збройних формувань. Разом з тим, підкреслено важливість, якщо не повного припинення вогню, то хоча б часткового як можливість виграти час для зміцнення української армії. Оцінено також вплив санкційної політики ЄС, яка на пряму була прив'язана до виконання Мінських домовленостей.

В ході дослідження здійснено пошук відповіді на запитання – чому не спрацював дипломатичний сценарій? З'ясовано, що основна причина – це неготовність Росії виконувати будь-які взяті на себе міжнародні зобов'язання. Відкрита збройна

Стаття надійшла / Article arrived: 26.07.2022

Схвалено до друку / Accepted: 31.08.2022

агресія Росії проти України – це була відповідь на неможливість опосередковано управляти внутрішньополітичним і зовнішньополітичним вектором України. Доведено, що попри потужний фінансовий ресурс проект «Новоросія» та так званий «руський мир» зазнали краху в Україні, яка із вступом в НАТО та внутрішньополітичною інтеграцією в ЄС назавжди буде втрачена для РФ.

Висновки. Означено, що Мінські домовленості були «мертвими» по своїй суті, оскільки повністю суперечать Конституції та національним інтересам України. Підкреслено, що відкрита збройна агресія Росії та постійні терористичні акти проти мирного населення поставили крапку на можливості дипломатичним способом завершити війну. Наголошено, що перемога України є вкрай необхідною не лише для підтвердження нашої державності та будівництва української політичної нації, але й для безпеки всієї Європи.

Ключові слова: Мінський процес, україно-російські відносини, військова агресія, міжнародне право, анексія, тимчасово окуповані території, санкції.

Цитування: Сліпецька Ю. Політико-правовий аналіз Мінських домовленостей: чому не спрацював дипломатичний сценарій? *Науково-теоретичний альманах Грани*. 2022. Том 25. №4. С. 11-16. <https://doi.org/10.15421/172244>

Вступ. Революція «Гідності» 2014 року засвідчила незворотній зовнішньополітичний вектор України та її прагнення до демократичного розвитку. Проте це стало каталізатором заморожених неоімперських прагнень Росії, яка мала «своє» бачення геополітичного майбутнього України. Анексія Криму та повномасштабна війна на Сході України зруйнували не лише будь-які інституційні механізми міждержавних відносин обох країн, але й засвідчили кризу міжнародного права.

Метою даної статті є аналіз Мінського процесу як спроби врегулювання українсько-російських відносин 2014-2022 рр., визначення причин краху дипломатичного сценарію. Важливим є також визначення статусу Мінських домовленостей як основного засобу, який дозволив стримати РФ від проходження в глибоку країну та трансформувати війну на сході у конфлікт низької інтенсивності, дав час для зміцнення ЗСУ, України та міжнародної підтримки. Відтак для розуміння ситуації, що відбувається в 2022 році, необхідно проаналізувати деталі Мінського процесу, причини та наслідки недієздатності врегулювання українсько-російських міждержавних відносин.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Що стосується наукової розробки даного питання та аналізу літератури, то варто відзначити, що тема правової природи Мінських домовленостей не має значного відображення серед дослідників, як національних, так і міжнародних. Попри це, увагу до питань Мінських домовленостей приділяли такі вітчизняні науковці: О. Гарань, П. Буковський тощо. Щодо вітчизняних робіт варто зазначити, що, переважно, тема Мінських домовленостей щодо правової природи не досліджується або згадується лише побіжно, оскільки акцентується увага на питаннях змісту та можливостей, перспектив домовленостей. Щодо іноземних науковців, то тематика мирних угод досліджується достатньо активно, однак іноземні науковці акцентують увагу переважно на правовій природі загального поняття мирних угод в міжнародному праві, оцінюють приклади укладених раніше мирних угод.

Результати дослідження. Відкрита військова агресія РФ 24 лютого 2022 року, а напередодні

визнання ЛНР і ДНР державними утвореннями поховали «Мінські» домовленості. Чому ж не спрацював дипломатичний сценарій? По-перше, ключовою метою РФ було не допустити зближення України з ЄС та США, перешкодити інституційній та структурній модернізації економіки; посилити енергетичну залежність України; формувати громадську думку шляхом вигідної Кремлю інформаційної політики тощо.

Короткий історичний екскурс повертає нас в так звану «руську весну» 2014 року, яка передбачала анексію Криму та відомі події в Донецькій та Луганських областях. 16 березня відбувся псевдореферендум, який проголосив приєднання Криму до Росії. Учасники Антимайдану «натхненні» легким захопленням Криму, розпочали активні протести й в інших частинах України. Потужна хвиля антимайданівських рухів пройшла в Одесі, Харкові, Запоріжжі, Донецьку та Луганську. «Русская весна» орієнтувалася на захоплення будівель органів місцевої влади та зміни місцевої влади на маріонетковий уряд. Проте, порівнюючи з вторгненням до Криму, яке було дисциплінованим, військова операція (проект «Новоросія») була слабо організованою справою, яку виконували провокатори і диверсанти, яких підтримували оперативники російської розвідки (Shandra, & Seely, 2019).

Мінськ-1. Нагадаємо, що так званий Мінськ-1 відбувся 5 вересня 2014 року, а саме переговори, які відбулися між тристоронньою контактною групою і закінчилися підписанням протоколу. Назва угоди була «Протокол щодо результатів консультацій тристоронньої контактної групи стосовно спільних кроків, спрямованих на реалізацію мирного плану президента України П. Порошенка та ініціатив Президента Росії В. Путіна» (Peters, & Shapkina, 2019).

Протокол був підписаний:

- Представником від ОБСЕ Гайді Тальявіні;
- Екс-президентом України Леонідом Кучмою;
- Російським послом в Україні Михайлом

Зубовим;

- Очільниками самопроголошених Донецької та Луганської Народних Республік, Олександром Захарченком і Ігорем Плотницьким (Мінськ як форма,

2016).

Зміст протоколу Мінська складається з дванадцяти умов і може бути розділений на три групи.

Перша група містить положення щодо зупинки активних бойових дій, та положення щодо безпеки в зоні конфлікту. Основними моментами першої групи положень є двостороннє припинення вогню, моніторинг перемир'я через ОБСЄ та обмін полоненими.

У другій групі міститься положення про передачу численних повноважень, а саме через прийняття закону про особливий статус окупованих районів Донбасу та проведення місцевих виборів у цих сферах відповідно до нового закону, а також заходи щодо вдосконалення гуманітарної та економічної ситуації в конфлікті.

Третя група – це контроль ОБСЄ над кордоном, відкликання незаконних збройних груп, бійців та найманців, гарантії безпеки для сторін конфлікту та забезпечення інклюзивного національного діалогу (Протокол о результатах, 2014).

Варто зазначити, що ця мирна угода була послаблена політичними зобов'язаннями України, які були вигідними російській стороні, а саме:

- ухвалення Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей», Закону України «Про недопущення переслідування і покарання осіб у зв'язку з подіями, що сталися в ОРДЛО»

- проведення дострокових місцевих виборів відповідно до «Закону про особливий статус».

Протокол також визначає виведення з території України всіх незаконних військових формувань, техніки, бійців і найманців. Головним блокуванням стало наповняння Росії на тому, що вона не є стороною конфлікту і, отже, не зв'язана його умовами.

Мінськ-2. Якщо аналізувати положення Мінського протоколу-2, то відповідно до Декларації, сторони погодилися на припинення вогню за наступних умов:

- негайне та повне двостороннє припинення вогню;

- виведення важких озброєнь обома сторонами для створення буферної зони;

- безперешкодна доставка гуманітарної допомоги під міжнародним наглядом;

- відновлення повноцінних соціально-економічних зв'язків із постраждалими територіями, зокрема виплата пенсій;

- повний контроль українського уряду буде відновлено над державним кордоном у всій зоні бойових дій;

- виведення з території України всіх іноземних збройних формувань, зброї та найманців під наглядом ОБСЄ;

- конституційна реформа в Україні з прийняттям нової конституції до кінця 2015 р. Ключовим елементом якої була б децентралізація та прийняття

постійно діючих законів про особливий статус ДНР і ЛНР.

- відразу розпочати діалог щодо проведення місцевих виборів відповідно до українського законодавства;

- помилування та амністія шляхом заборони будь-якого переслідування;

- звільнення всіх заручників та інших незаконно утримуваних осіб за принципом «всі на всіх»;

- ефективний режим моніторингу та верифікації припинення вогню та відведення важкого озброєння;

- активізувати роботу Тресторонньої контактної групи з представниками Росії, України та ОБСЄ (Package of Measures, 2019).

Наслідки для української зовнішньої політики були б далекосяжними. Стаття про нейтралітет у Конституції України виключала б вступ до НАТО. Проте ДНР і ЛНР могли б підписувати угоди з іншими країнами (тобто Росією), можливо, про створення російських військових баз на їхніх територіях (Naran, & Bukovsky, 2015).

У підсумку, зазначимо, що другі Мінські домовленості отримали в Україні та Росії цілком різні тлумачення. З української точки зору угода мала повернути її територіальну цілісність. Росія в свою чергу шляхом маніпулятивних виборів ввела б в політичну систему України Троянського коня, тобто через ДНР та ЛНР контролювала б центральну владу в Україні.

Порівняльна характеристика Мінських домовленостей. Якщо порівнювати Мінськ-1 і Мінськ-2, то вони дуже схожі за змістом, пропонуючи однакові заходи, такі як перемир'я, роззброєння, відведення військ та важкого озброєння, амністія, обмін полоненими тощо. Угоди були зосереджені на внутрішніх аспектах подолання конфлікту - децентралізація влади та місцеві вибори.

Якщо говорити про відмінності, то в «Мінськ-2» є гірші умови для України:

- проведення місцевих виборів на окупованих територіях, (лише після цього буде повернено повний контроль над кордоном з Росією);

- надання особливого самоврядного статусу Донецької та Луганської областей через внесення змін до Конституції та прийняття відповідних законів (Прямая линия, 2014).

У свою чергу «Мінськ-1» передбачав створення безпечної зони на російсько-українському кордоні під наглядом ОБСЄ, а що головне не містив вимог щодо конституційної реформи в Україні та не визначав послідовності кроків з подолання конфлікту.

Разом з тим основним недоліком Мінська-2 була відсутність чіткої послідовності дій врегулювання конфлікту та деталізованого графіку їх виконання. Найперше необхідно створити умови для проведення чесних виборів, збалансувати інформаційний простір та забезпечити тимчасово переміщенням особам участь у голосуванні (Flores, & Nooruddin, 2012).

Якщо говорити про переваги, то по-перше, українсько-російський діалог відбувся у присутності сторонніх учасників. Другий позитивний аспект – це санкції проти Москви. У березні 2015 року лідери ЄС прив'язали існуючий пакет санкцій до повного виконання Мінських угод. Отже, покарання за невиконання Мінських угод застосовувалося лише до Росії, а не до України.

Чому не спрацювали «Мінські» домовленості?

Аналізуючи причини недовісти Мінських домовленостей слід відзначити наступне.

- Не було чіткого розуміння ситуації. Йдеться про те, що суб'єктами міжнародних переговорів були посадовці кількох країн. Таким чином, стіл переговорів об'єднав державу-жертву Україну та державу-агресора Росію, а сам договір був сумнівного правового характеру.

- Зі сторони України була певна невизначеність. Спочатку Україна заявляє, що проводить АТО, а пізніше, що території на сході України окуповані не ДНР і ЛНР, а Росією. Окрім визнання факту окупації, Україна також визнала Росію агресором, але не оголошувала в Україні воєнний стан.

- Україну змушували вести прямий діалог з терористичними угрупованнями «ДНР» і «ЛНР», а самі угоди включали амністію терористів.

- Договори мали незрозумілу юридичну природу.

- Жодної згадки про Крим.

- Не встановлювали чітких часових термінів виведення з України всіх іноземних збройних формувань, незаконних збройних формувань, військової техніки, а також ополченців і найманців.

Даючи відповідь на запитання «чому не спрацював дипломатичний сценарій?», слід зазначити, що Кремль з самого початку не був зацікавлений у мирному врегулюванні конфлікту, свідченням чого були часті провокації та обстріли під час режиму тиші. Єдине в чому Росія була дуже зацікавлена – це проведення виборів на Донбасі та надання статусу автономії. Росія не отримала потрібного політичного результату, який дозволив би легалізувати свої маріонеткові утворення в політичній структурі України. А отже, бойові дії мали тривати доти, доки Україна через військову поразку не була б змушена робити більші поступки (Мінські домовленості, 2020).

Сподівання на діалог з Росією розвіявся з початком повномасштабного вторгнення в Україну. Для України дуже важливим було показати світовій спільноті свою готовність до діалогу та мирного врегулювання конфлікту. На сьогоднішній день дуже важливою є санкційна політика ЄС та надання Україні озброєння західними партнерами.

Нагадаємо, що 22 лютого 2022 року Держдума РФ та Рада федерації РФ одноголосно ратифікували договори «про дружбу, співпрацю та взаємну допомогу» з окупованими Росією українськими

районами ОРДЛО. Терористична організація ЛНР заявила, що вважає своєю територією всю Луганську область України та закликала Україну відвести війська. Напередодні розвідка США і Британії попереджали про повномасштабне військове вторгнення.

Вранці 24 лютого 2022 року Росія напала на Україну, почала масовані бомбардування мирних міст та селищ уздовж усього спільного кордону, аргументуючи, що це операція з «демлітаризації та денацифікації».

Наголошуємо, що напад Росії – це замах на суверенітет та територіальну цілісність України, що серйозно порушує Статут ООН та основні норми та принципи міжнародного права. Росію звинуватили у військових злочинах і злочинах проти людства, а також у веденні війни з порушенням міжнародного права. Відтак, визнання Росією так званих ЛНР та ДНР означає свідомий вихід із Мінських домовленостей, а початок широкомасштабної збройної агресії поклав кінець будь-яким угодам. Російська наступальна операція є нападом на суверенітет та територіальну цілісність України, що є грубим порушенням Статуту ООН та основоположних норм і принципів міжнародного права (Кінець Мінських угод, 2022).

Підсумовуючи, можемо зазначити, що Мінські угоди були зручним політико-дипломатичним інструментом для підтримки поточного стану «не зовсім замороженого конфлікту» на Донбасі. Коли ж Росія зрозуміла безперспективність Мінського процесу для своїх неоімперських амбіцій, здійснила неприховану військову агресію.

Висновки. У ході дослідження було досягнуто наступних висновків:

1. По-перше, повалення режиму Віктора Януковича «революцією гідності» на початку 2014 року запустило низку подій, що відкрили нову сторінку в історії України. Росія намагалася змусити Україну «федералізувати» свою політичну систему. Метою було створення в цих регіонах промосковських режимів, які після реінтеграції в Україну, дозволять Росії контролювати свого сусіда зсередини.

2. По-друге, визначено геополітичні аспекти конфлікту на Донбасі. Основною метою російської експансії було перетворення України на підконтрольну та керовану країну-сателіта та демонтаж української державності. Росія використовувала широкий спектр методів гібридної війни, у тому числі перекичування («дзеркало»); спекуляції в історії; заперечення агресії; поширення дезінформації для дестабілізації ситуації всередині країни; спроби створити проросійську коаліцію в міжнародній політиці.

3. По-третє, окреслено зміст Мінських домовленостей як інструменту врегулювання українсько-російських відносин. Зміст домовленостей складається з положень щодо міжнародного гуманітарного права (звільнення полонених, осіб, свобода яких обмежена, заходи з покращення гуманітарної ситуації тощо),

конституційно-законодавчих змін (прийняття закону про особливий статус, внесення змін до Конституції щодо децентралізації), проведення місцевих виборів в ОРДЛО, режиму припинення вогню та виведення техніки, іноземних формувань тощо. Водночас Україна розглядала угоди як інструменти для відновлення свого суверенітету. Росія ж вбачала в них створення всередині України міні-держав, які б зсередини впливали на внутрішню і зовнішню політику України, завадили б її західноєвропейському курсу.

4. По-четверте, визначено основних дійових осіб Мінських домовленостей, як прямих, так й опосередкованих й надано правову характеристику участі Російської федерації – а саме те, що вона є прямою стороною збройного конфлікту в силу прямої залученості власних збройних сил (відкрито після 24 лютого 2022 року) та, як мінімум, загального контролю над збройними формуваннями в ОРДЛО.

5. По-п'яте, визначено правову природу домовленостей. Перехід з Женевського формату до Мінського був справжнім дипломатичним досягненням Москви, адже усував з переговорів США та ЄС і забезпечував домінування Росії у переговорному процесі. Участь представників ОРДЛО в переговорах дала змогу Кремлю, позиціонувати себе не як сторону конфлікту, а як посередника переговорного процесу та гаранта виконання зобов'язання.

6. По-шосте, визначено основні позитивні та негативні ознаки домовленостей. Серед позитивних, можна виділити такі, як: прив'язка Мінських угод до економічних санкцій проти Москви, зменшення інтенсивності бойових дій на Донбасі. Щодо недоліків, то це зміни до Конституції України, які мали враховувати особливості окремих районів Донбасу, неможливість переслідування військових злочинців та сепаратистів (положення про амністію), вимога щодо проведення місцевих виборів на територіях ДНР/ЛНР, що призвело б до легітимації ватажків

«республік», відсутність зрозумілої послідовності заходів для врегулювання конфлікту та докладного графіку її виконання, а також перекладання виконання більшості положень на Україну.

7. По-сьоме, визначено чому Мінські домовленості були і є «мертвими». Дослідження вказують на те, що попри значну тривалість воєнного конфлікту на Сході України правове регулювання ситуації важко назвати досконалим. Деякі положення нормативно-правових актів щодо вирішення ситуації на сході повністю суперечать Конституції України та національним інтересам України, а ряд положень цих нормативно-правових актів є відкрито «мертвими» (нездатні здійснити реальні правові наслідки). Мінські домовленості насправді «померли» через кілька днів після підписання – рівно тоді, коли Росія відмовилася виконувати перші їх положення. Саме на Москві лежить повна відповідальність за їх зрив і невиконання.

8. По-восьме, визнання незалежності так званих ОРДЛО Росією є грубим порушенням норм та принципів міжнародного права та фактично анексією частини території України. Напад російських військ на територію ОРДЛО є прямим актом агресії що спричинила ряд відповідних дій з боку України та міжнародної спільноти. Руйнація Мінського та Нормандського форматів переговорів позбавила Росію інструментів тиску на Україну.

Підсумовуючи, зазначимо, що Мінські домовленості в силу неповаги Росії до принципів міжнародного права, повне заперечення своєї присутності в ОРДЛО та намагання федералізувати Україну і впливати на її внутрішню і зовнішню політику через псевдо-республіки ДНР і ЛНР «поховали» будь-який дипломатичний сценарій вирішення україно-російського конфлікту. Події після 24 лютого 2022 року вкотре підтвердили цивілізаційний розкол між Україною і РФ і намагання всього цивілізованого світу відмежуватися від держави-спонсора тероризму.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

“Протокол о Результатах Консультаций Трехсторонней Контактной Группы, Минск, 5 Сентября 2014 г.,” OSCE, 2014, URL: <https://www.osce.org/ru/home/123258>

Кінець Мінських угод. / Електронний ресурс: <https://khpg.org/1608810113>

Мінськ як форма правового абсурду. Електронний ресурс: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/02/16/7099063/>

Мінські домовленості “померли”, а гібридна анексія триває – експерти про Донбас. URL: <http://neweurope.org.ua/media-post/minski-domovlenosti-pomerly-a-gibrydna-aneksiya-tryvaye-eksperty-pro-donbas/>

Прямая линия с Владимиром Путиным, 17 апреля 2014г. Сайт президента РФ. URL: <http://president.kremlin.ru/news/20796>

Haran O., Bukovsky, P. «Ukraine After the Minsk agreements», What Does Ukraine Think? London: European Council on Foreign Relations, 2015. P. 23. URL: https://www.ecfr.eu/page/-/WHAT_DOES_UKRAINE_THINK_pdf.pdf

Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements, United Nations: Peacemaker, 2015. URL: <https://peacemaker.un.org/ukraine-minskimplementation15>

Shandra A., Seely, R. The Surkov Leaks. The Inner Workings of Russia's Hybrid War in Ukraine, RUSI Occasional Paper, July 2019, London: Royal United Services Institute, URL: https://rusi.org/sites/default/files/201907_op_surkov_leaks_web_final.pdf

Flores T., Nooruddin I. “The Effect of Elections on Postconflict Peace and Reconstruction”. Journal of Politics. 2012. Vol. 74, № 2. P. 558-570.

Peters T., Shapkina A. "The Grand Stalemate of the Minsk Agreements". 2019. URL: <https://www.kas.de/documents/252038/4520172/The+Grand+Stalemate+of+the+Minsk+Agreements.pdf/fc13c8d8-d7e3-7041-b959a94282b3f8af?version=1.0&t=1549899307207>

REFERENCES

- Flores, T., & Nooruddin, I. (2012). *The Effect of Elections on Postconflict Peace and Reconstruction*. 74 (2), 558-570.
- Haran O., & Bukovsky, P. (2015). «Ukraine After the Minsk agreements», *What Does Ukraine Think?* London: European Council on Foreign Relations, Retrieved from https://www.ecfr.eu/page/-/WHAT_DOES_UKRAINE_THINK_pdf.pdf
- Kinets Minskykh uhod [The end of the Minsk agreements]. Retrieved from <https://khpg.org/1608810113>
- Minsk yak forma pravovoho absurdu [Minsk as a form of legal absurdity]. (2016). Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/02/16/7099063/>
- Minski domovlenosti "pomerly", a hibrydna aneksiia tryvaie – eksperty pro Donbas [Minsk agreements "died", and hybrid annexation continues - experts on Donbas]. Retrieved from <http://neweurope.org.ua/media-post/minski-domovlenosti-pomerly-a-gibrydna-aneksiya-tryvaye-eksperty-pro-donbas/>
- Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements. (2015). United Nations: Peacemaker, 2015. Retrieved from <https://peacemaker.un.org/ukraine-minskimplementation15>
- Priamaia lynyia s Vladymyrom Putynym [Direct line with Vladimir Putin]. (2014, April 17). Retrieved from <http://president.kremlin.ru/news/20796>
- Protokol o Rezultatakh Konsultatsyi Trekhstoronnei Kontaktnoi Hruppy, Mynsk, 5 Sentiabria 2014. [Protocol on the Results of Tripartite Contact Group Consultations, Minsk, September 5, 2014]. OSCE, 2014, Retrieved from <https://www.osce.org/ru/home/123258>
- Shandra A., & Seely, R. (2019, July). *The Surkov Leaks. The Inner Workings of Russia's Hybrid War in Ukraine*, RUSI Occasional Paper. London: Royal United Services Institute. Retrieved from https://rusi.org/sites/default/files/201907_op_surkov_leaks_web_final.pdf
- Peters, T., Shapkina, A. (2019). "The Grand Stalemate of the Minsk Agreements". Kharkiv. Retrieved from <https://www.kas.de/documents/252038/4520172/The+Grand+Stalemate+of+the+Minsk+Agreements.pdf/fc13c8d8-d7e3-7041-b959a94282b3f8af?version=1.0&t=1549899307207>

Freedom and TERMINATION

UDC: 248.2+316

DOI: 10.15421/172245

Murashkin Mykhailo**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0001-7656-664X>, michailmurashkin@gmail.com*****Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs (Dnipro, Ukraine)***

Abstract

The purpose of the research is to prove the similarities between the category of freedom and the state of TERMINATION. To achieve this goal, it is revealed by what features the state of TERMINATION, as a certain psychological state of a person, is understood by the researcher as a state of freedom, by what properties-characteristics it has the opportunity to enter the philosophical category as "freedom". **The methodology** is based on the comparative method of research, that is, on the comparison of the characteristics of the freedom category and the TERMINATION state. In this research, the method of comparativistics is the identification of connections based on the comparison of different human states as phenomena of psychic manifestations and categories of philosophy, which changed their meaning in different historical periods. That is, different human states are considered and properties-characteristics of the TERMINATION state, the state being investigated, are revealed. At the same time, different views on freedom as a philosophical category in its historical meaningful changes are considered. Constancy and change in different historical times are even considered (Halapsis, & Halapsis, 2021, pp. 5-17). **The scientific novelty** is that the comparison of the category "freedom" and the state of TERMINATION is considered for the first time. Documentary literature is analyzed, on the basis of which the main property of such a state of human consciousness as TERMINATION is highlighted. According to this, the main characteristic, an analysis of the comparison of the state "TERMINATION" and the philosophical category "freedom" was carried out. The main properties-characteristics of the TERMINATION state are revealed. These properties-characteristics are compared with the characteristics of the category "freedom". **The findings** show that the characteristics of the TERMINATION state are similar to those of the freedom category. It is proved that the state of TERMINATION is a component of the category "freedom". That is, it has been proven that the properties-characteristics of the TERMINATION state coincide with the characteristics of the "happiness" category. It is established that a state is experienced in which a person feels self-sufficiency and freedom. All kinds of desires disappear for a while. It has been proven that the state of TERMINATION is complete freedom from desires, lack of desire. It was also established that there is no need for external impressions. A person is free from all kinds of addictions. Freedom is felt.

On the examples of documentaries of religious and mystical culture, it was established that in the state of feeling of freedom, as well as in the state of TERMINATION, a person rises above his desires, possesses himself, he becomes free from petty desires. Thus, the state of freedom and the state of TERMINATION are similar.

Keywords: category, freedom, state, termination, component, similarity

Citation: Murashkin, M. (2022). Freedom and TERMINATION. *Grani*, 25(4), 17-23. <https://doi.org/10.15421/172245>

Свобода і ПРИПИНЕННЯ

Мурашкін Михайло***Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (Дніпро, Україна)***

Анотація

Метою дослідження є доведення подібностей категорії свободи і стану ПРИПИНЕННЯ. Для досягнення цієї мети виявляється за якими особливостями стан ПРИПИНЕННЯ, як певний психологічний стан людини, розуміється дослідником як стан свободи, за якими властивостями-характеристиками він має можливість входити в філософську категорію як «свобода». **Методологія** ґрунтується на компаративному методі дослідження, тобто на порівнянні характеристик категорії свобода і стану ПРИПИНЕННЯ. В цьому дослідженні метод компаративістики являє собою виявлення зв'язків на основі зіставлення різних станів людини як явищ проявів психіки та категорій філософії, які змінювали свій зміст в різних історичних періодах. Тобто розглядаються різні стани людини і виявляються властивості-характеристики стану ПРИПИНЕННЯ, стану який досліджується. При цьому розглядаються різні погляди на свободу як філософську категорію в її історичних змістовних змінах. Навіть розглядаються постійність і змінність в різний історичний час (Halapsis, & Halapsis, 2021, с. 5-17). **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше розглядається порівняння категорії «свобода» і стану ПРИПИНЕННЯ. Проаналізована документальна література на основі якій виділена головна властивість такого стану людської свідомості як ПРИПИНЕННЯ. За цією, головною характеристикою був проведений аналіз порівняння стану «ПРИПИНЕННЯ» і філософської категорії «свобода». Виявлені основні властивості-характеристики стану ПРИПИНЕННЯ. Ці властивості-характеристики зіставлені з характеристиками які має категорія «свобода». **Висновки** показують, що характеристики стану ПРИПИНЕННЯ подібні характеристикам категорії «свобода». Доведено, що стан ПРИПИНЕННЯ є складником категорії «свобода». Тобто, доведено, що властивості-характеристики стану ПРИПИНЕННЯ збігаються з характеристиками категорії «щастя». Встановлено, що переживається стан при якому людиною відчувається самодостатність і свобода. Зникають на деякий час усілякі бажання. Доведено, що стан ПРИПИНЕННЯ – це повна свобода від бажань, відсутність бажань. Також встановлено, що нема потреби у зовнішніх враженнях. Людина вільна від усіляких залежностей. Відчувається свобода.

На прикладах документалістики релігійно-містичної культури встановлено, що в стані відчуття свободи, також і в стані ПРИПИНЕННЯ людина стає над своїми бажаннями, володіє собою, вона становиться свobodною від мілких бажань. Цим стан свободи і стан ПРИПИНЕННЯ – подібні.

Стаття надійшла / Article arrived: 24.05.2022

Схвалено до друку / Accepted: 31.08.2022

Ключові слова: категорія, свобода, стан, припинення, складник, подібність

Цитування: Мурашкін М. Свобода і ПРИПИНЕННЯ. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. Том 25. №4. С. 17-23. <https://doi.org/10.15421/172245>

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями зводиться до доведення того, що стан ПРИПИНЕННЯ є складником категорії «свобода».

Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми показує, що властивості-характеристики стану ПРИПИНЕННЯ яскраво відображені в документальних свідченнях, коли «всі думки вмерли, і всі відчуття припинились» (Кришнамурти, 1999, с. 56), коли у людини «переживання себе припинилось» (Махарши, 1999, с. 118). Тобто існує така властивість-характеристика як зникнення в людині її «я», коли ви «зникли, щоб вже ніколи не бути колишнім» (Кришнамурти, 1999, с. 293), та демонструються інші властивості-характеристики, необхідні для аналізу. Тіж самі теми розглядаються категорією «свобода», коли мова йде про те, що вільній людині треба «обходитися із зовнішніми благами суверенно» (Хеффе, 2009, с. 178). Документалістика свідчить про існування стану ПРИПИНЕННЯ, при якому «припиняється це роблення, як непотрібне» (Мурашкін, 2020, с. 474). Але залишається недоведеним те, складником якої категорії є стан ПРИПИНЕННЯ.

Мета статті. Мета статті полягає в тому, щоб довести, що стан ПРИПИНЕННЯ є складником категорії «свобода».

Виклад матеріалу дослідження робиться через демонстрацію властивостей-характеристик стану ПРИПИНЕННЯ і розкриття особливостей категорії «свобода». Акцент робиться на природність феномену ПРИПИНЕННЯ в тому, що «дух виступає подвійним образом: як витвір, тобто результат творчої дії, і як самодостатня сутність (субстанція)» (Халапсис, 2017, с. 265). Тут стан ПРИПИНЕННЯ – це самодостатня сутність. Також акцентується увага на незмінності властивостей-характеристик феноменів які розглядаються, при історичних змінах (Halapsis, & Halapsis, 2021, с. 5-17).

Свобода. Свобода – це незалежність від чужості впливів. Цим свобода співпадає з станом ПРИПИНЕННЯ. В стані ПРИПИНЕННЯ людина не випробує чужості впливів. Знижується сприйняття впливів зовні. Точніше вони не змінюють глибинну сутність людини. Вони поверхневі. В своїх глибинах людина випробує свободу. Він не заражається зовнішнім. В стані ПРИПИНЕННЯ, наприклад, людина не заражається тим що звучить музика. Якщо до цього він захоплювався тим що звучить музика, то в стані ПРИПИНЕННЯ цього не відбувається. Він вільний. Нічим не захоплюється. Вільний від всіх впливів.

Тут не зараженість зовнішнім!

Коли людина додає своїм діям, зміст який походить

від нього, то така свобода є свободою свідомого життя. Така свобода не має прямого відношення до стану ПРИПИНЕННЯ. Стан ПРИПИНЕННЯ просто припиняє прояви змісту. Але йде припинення того змісту який людині непотрібний.

Коли під свободою розуміють самовизначення людини то стан ПРИПИНЕННЯ має пряме відношення до подібних проявів людини. Адже щоб себе визначити необхідно і скасувати в собі непотрібне. Тому самовизначення в свідомій сфері може переходити і в сферу безсвідомого, коли раптово виникає стан ПРИПИНЕННЯ всього непотрібного.

Тут зникнення непотрібного!

В історії культури свобода стає універсальною вимогою індивіда. Адже свобода провокує творчий потенціал особистості. А без творчого початку індивіда сучасна цивілізація не може прогресувати. Цивілізаційний розвиток потребує від людини свободи як самовизначення дії так і свободи як самовизначення волевиявлення.

Необхідно відмітити, що свобода дії може проявити себе в тому випадку коли є альтернативи в людському житті, коли будуть відкриті альтернативні можливості для поведінки. Свобода там де людина може вибрати ту чи іншу лінію своєї поведінки. При цьому вона повина відкинути не важливу, не головну, не значну лінію поведінки. А в цьому випадку помічником може бути стан ПРИПИНЕННЯ, коли навіть неусвідомлено відкидається непотрібне, не головне.

Звичайно «індивід тим вільніше, чим ширше вибір» (Хеффе, 2009, с. 178). Отже у здорової, сильної, людини вибір набагато ширший, ніж у хворої і слабкої людини. Однак здорова і сильна людина може зіштовхнутися з проблемними ситуаціями і звужити широту свого вибору якщо не зможе упокорити свої пристрасті. Отже людина отримує велику свободу в силу свого характеру. Для цього потрібен характер який здатний упокорювати пристрасті. При стані ПРИПИНЕННЯ пристрасті упокорюються автоматично. Тут йде упокорення пристрасті. І виникає стан позабажанням, свобода від бажань.

Поза бажанням, або Відсутність Бажання. Опредметнення тої чи іншої потреби є бажання. Стан ПРИПИНЕННЯ постмодерну, коли людина «внутрішньо визнає власного іншого всередині себе» (Ортис, 2003, с. 477) – це відсутність бажання, відсутність будь-яких бажань взагалі. Наприклад, може звучати музика, гарна музика, але людина будучи в стані ПРИПИНЕННЯ не вслуховується в неї. Ніщо її не притягує (Мурашкін, 2006, с. 124–132). Людина просто отримала себе. Або людина, наприклад, увімкнула телевізор. Однак, коли вона перебуває в стані ПРИПИНЕННЯ, то в цей телевізор

і не дивиться. Людина отримала себе. Цей телевізор, який вона увімкнула, зовсім не заважає, хоча і сильно гуркотить. Людина займається справою або просто дивиться зсередини себе. Вона перебуває наодинці з власним іншим, який всередині неї (Ортис, 2003, с. 477).

Про такі випадки говорить постмодерністська культура – як про те, що людина отримала самість і не має потреби «в зовнішніх враженнях» (Кристева, 2004, с. 273). Такі стани людини можуть передавати містики і митці в своїй творчості; можуть передавати поети, розкриваючи «поетичний сенсовий ефект, коли у відповідному висловлюванні прочитується не тільки воно само, а ще й дещо інше» (Кристева, 2004, с. 273).

В повсякденному стані людина має потреби і бажання. Вона регулює ці свої потреби і бажання. Для їх регуляції вмикається вольовий імпульс.

Люди є різні. Є люди вольові, а є люди зі слабкою волею. Вольова людина має стійкість своєї позиції, має силу вольового імпульсу, має спроможність загнудати свої потяги (Леонгард, 1989, с. 252). Але є і протилежні типажі, які не можуть «стримувати свої бажання, керувати ними, при живій чуттєвості» (Бурно, 2008, с. 65).

Відомо, що постмодернізм з приводу бажання каже не тільки про ПРИПИНЕННЯ як про особливий стан свідомості. Постмодернізм торкається і повсякденних станів свідомості, де «бажання і мова, відтворюючись у родині, що має ядро, формують одне одного і організують особистість» (Дрискол, 2003, с. 218).

Через усілякі протиріччя, коли бажання протистоять розуму, вони все ж таки відіграють велику роль у формуванні особистості. Хоча бажання йдуть на конфлікт з розумом, то все одно свобода стає на сторону бажання (Селин, 2004, с. 139). Однак перед вольовим імпульсом, який стримує бажання, знаходиться все ж таки бажання. Бажання передують вольовому імпульсу, знаходячись в нашій свідомості. Попереду всілякого вольового і розумового стоїть бажання. А «подвійність лежить в самій основі вольового акту і стає особливо помітною і наочною тоді, коли в нашій свідомості зіштовхуються декілька мотивів, декілька протилежних прагнень» (Выготский, 1996, с. 160). Стан ПРИПИНЕННЯ – це стан неподвійності, відсутності бажання, свобода від бажань.

Зрозуміло, що відсутність прагнень і бажань повинна бути пов'язаною із задоволеністю. Однак у людини бажань багато. Якесь бажання задовольняється, а інші все ж таки існують у нашій свідомості. Ми постійно хочемо все нових і нових вражень. Жадання і прагнення нових вражень веде людину до постійних пошуків все нових і нових відчуттів позитивного характеру. Але в стані ПРИПИНЕННЯ всі ці процеси зникають. В людині вимирає не одне якесь бажання, а всі, які тільки можуть

бути.

Бажання може торкнутися всього що завгодно. Людина у своїх фантазіях може побажати навіть нездійсненого. Отже людина може побажати мати стан, в якому вона буде сама собою. Але поглибленість цього стану – це стан ПРИПИНЕННЯ, стан при якому нема ніякого бажання. Отже людина може бажати отримати стан при якому відсутнє усіляке бажання.

«Бажання людини бути самим собою породжує бунт: відчай породжує бунт, а бунт виражає відчай» (Долгов, 1990, с. 41). Отже бунт неминучий, тому що поглиблено бути самим собою – неможливо завласним бажанням. Тобто цей стан поглибленості виникає у людини спонтанно і не залежить від бажання самої людини. Стан ПРИПИНЕННЯ як глибокий стан, за яким людина є самою собою, неможливо отримати, роблячи для цього щось свідомо, свідомо докладаючи зусиль.

Маючи стан ПРИПИНЕННЯ, людина втрачає бажання. Але це тільки на певний час. «В дію вступає глибинна сутність особистості і, зібравши розпорошені сили, на мить приводить нас до згоди із собою; ставши зараз – і тільки зараз – воїстиною собою, ми віддаємося бажаному» (Ортега-и-Гассет, 2000, с. 152). Тобто після стану ПРИПИНЕННЯ, стану, при якому немає ніякого бажання, виникає стан, при якому ми віддаємося бажаному. Але це те бажане, яке вже не дріб'язкове, а найважливіше для нас і для інших людей. При цьому свідомість наша знову звужується. Адже «коли в розумі є бажання, широке освіднення скорочується до однієї думки або відчуття, і просторовість, яка нам належить первісно, виявляється втраченою» (Левин, 1996, с. 63).

Тобто в людині постійно щось змінюється. Це розкриває постмодернізм, оцінюючи різні стани людської особистості. Постмодернізм розглядає це на прикладах, порівнюючи різні напрямки культури. «За бажанням якогось наукового спостереження йде містичне споглядання» (Делёз, 1992, с. 210).

Стан ПРИПИНЕННЯ – це не відкриття постмодерністської культури. Постмодерністська культура лише підсумовує те, що існувало з прадавніх часів, те що фіксували прадавні містики і митці в своїх творах.

Стан ПРИПИНЕННЯ як відсутність бажань широко представлений у релігійно-містичному напрямку культури. Тут сам Бог може виступати в ролі істоти, яка не має ніяких бажань, якій нічого не потрібно. «Бог зовсім безпристрасний, йому нічого не потрібно. Це – аксіома Плотіна» (Шестов, 2001, с. 279). Тут можна розуміти все так, що конкретний стан людини піднесений і представлений як Бог. В релігійно-містичній культурі фактично представлено людину, яка має певний стан як стан Бога. Ця людина, «досягши трансцендентального стану, відразу осягає вищого Брахмана. Він ніколи не вболіває і нічого не бажає» (Прабхупада, 1993, с. 186). На певний час людина дійсно може не вболівати і нічого не бажати.

Однак жива людина не може постійно, взагалі зовсім ніколи, нічого не бажати. У містицизмі такий стан людини розцінюється як відсутність прихильності до чогось. «Людина, яка нічого не бажає, – це людина, яка ні до чого не прагне: в цьому сутність концепції відсутності прихильності до чого-небудь у Екгарта» (Фромм, 1990, с. 69). Це може бути характерним для певної людини. Однак і у неї це не може бути постійним і абсолютним. Це може бути на певний час. Тому в релігійно-містичній культурі маємо документальний опис багатьох випадків, коли до людини спонтанно, на певний час приходив стан відсутності бажань і прагнень. «Майже вся релігійна містика має прояв у періоди конфліктів, в яких ті чи інші бажання людини пригнічуються» (Хаксли, 1992, с. 34). Але, наприклад, «вже у віці п'ятнадцяти років я знаходив задоволення в звичайній красоті природи. Проявлялося це не тільки на відпочинку, а й в якомусь містичному стані, що охоплює мене. Я знаю, що тисячі людей проходять через таке переживання» (Хаксли, 1992, с. 34). Це приходило поза вольовим імпульсом, зненацька, раптово. «Раптом, пише Саймондс, у церкві, в гостях, під час читання, в хвилини, коли моє тіло було в спокої, мене охоплювало відчуття наближення екстазу. Неспинно оволодів він моїм розсудом і волею» (Джемс, 1993, с. 307). Але до цього у людини був вольовий імпульс. Попередній характер життя, попередній психічний стан був вольовим. І він змінився осяянням, яке прийшло раптово, поза вольовими проявами людини.

Перед станом екстатичного осяяння, а точніше енастазного осяяння у людини завжди присутня вольова напруга, вольовий імпульс. Тому в різних містичних школах адепт повинен проходити вольове загартовування. «Прагнення цих шкіл до надмірного самозагнущання, яке пригнічувало все людське і уподібнювало душу дереву або каменю» (Нагата, 1991, с. 40). Але воно, за компенсаторними механізмами, пробуджувало свою протилежність, осяяння, актуалізуючи додаткові регуляторні механізми у вигляді ПРИПИНЕННЯ, того ПРИПИНЕННЯ, яке «визнає власного іншого всередині себе» (Ортис, 2003, с. 477).

Праобраз ПРИПИНЕННЯ постмодерну, тобто додаткового механізму саморегуляції, коли людина «визнає власного іншого всередині себе» (Ортис, 2003, с. 477), яке виникає спонтанно, можна знайти ще в прадавніх текстах античної філософії. Тут «Ерос зображений якраз генієм, а не богом, тому що він позбавлений усілякого самотиснення і є, навпаки, тільки вічне прагнення» (Лосев, 2000, с. 633). Тобто тут з одного боку творчий геній і прагнення, а з іншого – самотиснення самодостатності і відсутність прагнення. З цього приводу в сучасному постмодернізмі «дух виступає подвійним чином: як твір, тобто результат творчої дії, і як самодостатня сутність (субстанція)» (Халапсис, 2017, с. 265). Тут «самодостатня сутність (субстанція)» (Халапсис,

2017, с. 265) може розумітися як певний стан людини, коли вона умировотворено не діє при включеному додатковому механізмі саморегуляції, визнаючи «власного іншого всередині себе» (Ортис, 2003, с. 477), визнаючи того Іншого, який позбавлений бажання, Іншого, якому нічого не потрібно.

Дозріти як самодостатній, такий, що не потребує нічого, самоумиротворений, такий, що не діє і не має бажань, може тільки через дії і бажання. Тобто «Замість самості, яка ґрунтується на самій собі, самодостатній, самості, яка може дозріти тільки через активну зустріч зі світом, тут ми маємо самість не автономну, самість, яка втягує за собою образами, бажаннями і спонуканнями» (Бинсвангер, 1999, с. 47). Така самість – це не глибокий стан ПРИПИНЕННЯ, екстатичний. Не енастаз, а екстаз, в якому ще є бажання, концентроване, єдине, але бажання. Глибокий стан ПРИПИНЕННЯ – це енастаз, тобто самозаглибленість у себе, втрата бажань, визнання «власного іншого всередині себе» (Ортис, 2003, с. 477), який одним тільки своїм поглядом зсередини себе припиняє дії.

В своєму реальному житті людина має складний комплекс станів у своєму творчому процесі. Ці стани змінюють один одного. Певний стан може швидко перетворитися на свою протилежність. Екстаз із концентрованим бажанням може швидко перетворитися на глибокий енастаз самодостатнього характеру, який зовсім не має ніяких бажань. Про це нам може повідати пікове переживання. «Під час пікових переживань сама природа реальності може сприйматися більш чітко, а її сутність осягатися більш глибоко» (Маслоу, 1997, с. 114). Процес осягнення свідчить про активність. Але пікове переживання – це «досконалий, повний досвід переживання, якому більше нічого не потрібно. Це самодостатній досвід» (Маслоу, 1997, с. 114). Отже, ми бачимо, що тонкощі людських глибинних станів потребують ретельного аналізу різних перехідних стадій.

Бажання, на перший погляд, зникає, коли приходять задоволення. Задоволене бажання відступає. Але не надовго. Воно швидко повертається знову. Більше того, бажання прагне «зберегтись як бажання» (Метц, 2010, с. 90). Постмодернізм акцентує увагу на тому, що «бажання постійно відтворює в дійсності елемент випадкового» (Каграманов, 1986, с. 62). Проте випадковість у постмодернізмі відіграє важливу, ключову роль. Перевага віддається «метафізиці бажання», яка стала утверджуватися в постмодернізмі» (Марков, 1997, с. 260).

Якби постмодернізм не загострював увагу на категорії бажання, не перетворював і не підіймав цю категорію на рівень всеохоплюючої метафізики, той же самий постмодернізм помічає те, що у людей є стани, в яких вони «більше не відчувають потребу в зовнішніх враженнях» (Кристєва, 2004, с. 273), в них зникають бажання; вони можуть поглинатися станом ПРИПИНЕННЯ, визнавати «власного іншого всередині себе» (Ортис, 2003, с. 477).

Людина має тим більше свободи «чим менше примус робить на неї «відкрите суспільство» (Хеффе, 2009, с. 178). Однак «відкрите суспільство», яке дає особистості максимально розкритися в своєму творчому потенціалі, своїми законами і правилами обмежує свободу проявів людини. Тому прояв стану ПРИПИНЕННЯ і упокорення своїх пристрастей є доповнюючим потенціалом для збільшення свободних проявів особистості в оточенні законів і заборон так чи інакше необхідних для існування суспільства і культури.

Спільнота людей вільна в своїх діях з зв'язку з тим, що існують закони які створені самою цією спільнотою, а не закони які прийшли зовні. Закони які створені спільнотою людей зсередини самими людьми, направлені на загальне благополуччя всієї спільноти. Однак ці закони не можуть працювати повністю для всіх. Тому є свободи і для окремих членів спільноти від тих або інших встановлених обмежень. Спільнота людей дає список певних свобод як основних. В цей список потрапляють свобода приватної власності на певний індивідуально-приватний простір (частка землі), свобода зібрань (клуб за інтересом, партійне зібрання), свобода слова, й саме головне право на життя. Подібні свободи дають можливість людині деяку власну мету. Подібні свободи відкривають можливості розвиватися людині на свій розсуд. Це має назву «права людини».

Можна уявити навіть те, що закон дозволяє людині робити все що вона захоче. Рівним рахунком все. Навіть серійні вбивства собі подібних. Однак людська воля всерівно обмежена визначеностями, певними умовами. Людська воля детермінована фізичним світом. Людська воля обмежена умовами психічного і соціального характеру. Однак всі ці обмеженості, всі детермінованості не виключають свободу.

Свобода волі і свобода людських поглядів не мають абсолютну безсвідому і неприборканість проявів. В своїй визначеності умовами, в своїй детермінованості навколишнім світом фізичного, психічного і соціального характеру, вільна воля і свободні людські погляди самостійно продукують закони за якими повинні існувати оточуючі люди. Свободна воля людини автономна і вправі видавати закони за якими необхідно жити навколишнім, закони які повинні прийняти навколишні, або їх відкинути ці закони.

Свободна воля людини є джерелом своєї власної визначеності, яка продукує визначення, законності. Свободна, або вільна воля людини сама по собі є джерелом бажання діяти певним чином, і ніяк по іншому не творити дії. Пориви людських почуттів, як повна автономія, на це не здатні. На це не здатний соціальний примус як повна гетерономія. Однак на це здатна вільна воля, яка може зупинитися в переживанні стану ПРИПИНЕННЯ і абсолютно випадково відкинути все дріб'язкове, все непотрібне

і неважливе.

Свободна, вільна воля звичайно залежить від зовнішніх умов і умовностей. Однак вільна воля вступає з цими умовами і умовностями в певні відносини. Свободна воля може признавати ті чи інші умови і умовності, або відкидати їх.

Відкидаючи ті або інші умови і умовності вільна воля людини своєю активністю домагається їх змін, змін умов і умовностей. В цьому процесі досить важливу роль грає стан ПРИПИНЕННЯ. В цьому стані в людині припиняється все дріб'язкове, все що заважало рухатись вперед і розвиватися.

Стан ПРИПИНЕННЯ припиняє і відкидає!

Свободна, вільна воля звичайно не є незалежною субстанцією духа. Цією субстанцією є стан ПРИПИНЕННЯ, який припиняє всяке підпорядкування, всяким умовам і умовностям, законам і вже сформованим установкам. Припиняється підпорядкування і рух до якого небудь компромісу. Але це припинення на певний обмежений час, поки стан ПРИПИНЕННЯ зупиняє в людині все незначне і дріб'язкове. А потім починається оновлена моральна дія людини. Така оновлена дія морально виправдана. Адже вона не підпадає під випадкові суб'єктивні настанови параноїдального або шизоїдного характеру. І тут важливу роль зіграє стан ПРИПИНЕННЯ, який порушить дріб'язкове і неважливе.

Оновлена моральна дія людини виправдана тому що дотримується оновленим законам які піддаються універсалізації і служать людям, всій людській спільноті.

Людські погляди можна вважати свободними якщо вони не вписані в свавілля і анархію, а слідує законам універсального характеру, законам для всіх людей спільноти.

Отфрид Хеффе, посилаючись на Аристотеля, вказує на те, що «вільний той, хто, замість того щоб триматися за свій стан і розтратити його, обходиться із зовнішніми благами суверенно і тим самим відрізняється щедрістю» (Хеффе, 2009, с. 178).

Обходитися із зовнішніми благами суверенно – це значить бути незалежним і самостійним по відношенню до зовнішніх благ. Але, тут абсолютної суверенності, незалежності і самостійності по відношенню до зовнішніх благ бути не може. Людина залежна, не самодостатня. Але деякий час може переживати стан самодостатності, стан ПРИПИНЕННЯ.

Стан самодостатності, іншими словами стан ПРИПИНЕННЯ, не часто має прояв в людині. Стан ПРИПИНЕННЯ виникає раптово, несвідомо, в ті періоди людського життя коли людина заблукала у відносинах з іншими людьми, коли вона втратила свободу в цих відносинах, коли ці відносини виявилися хибними і їх треба припинити.

Стан ПРИПИНЕННЯ з'являється у людини яка живе не тільки в демократичному суспільстві для розкриття творчого потенціалу. Стан ПРИПИНЕННЯ

з'являється у людини яка живе в тоталітарному суспільстві щоб хоч як компенсувати той страх який втілює в громадян влада, втілює незмінний узурпатор який знаходиться при владі багато років.

Стан ПРИПИНЕННЯ існує в самій природі людини і проявляє себе тоді коли людині вкрай треба подивитись на світ іншими очима, оволодіти собою, відсторонитися від хибних бажань, відчутти свободу від бажань. Сама природа людини своїм станом ПРИПИНЕННЯ дає їй можливість вижити, залишатися творчою одиницею в суспільних відносинах, відносинах навіть хибного характеру.

ВИСНОВОК

Властивості-характеристики стану ПРИПИНЕННЯ подібні характеристикам категорії «свобода». Доведено, що стан ПРИПИНЕННЯ є складником категорії «свобода».

Зроблені порівняння характеристик категорії «щастя» і властивостей-характеристик стану ПРИПИНЕННЯ. При розгляді документальної літератури виділена головна властивість-характеристика стану ПРИПИНЕННЯ. Цією властивістю-характеристикою є процес припинення всього дріб'язкового, непотрібного і неважливого в людині, в людській свідомості.

Виявлен цілий ряд властивостей-характеристик стану ПРИПИНЕННЯ. Ці властивості-характеристики зіставлені з характеристиками категорії «свобода», яка доведена як в прадавніх філософських трактатах так і в сучасній філософії модернізму і постмодернізму.

Методом компаративістики встановлено, що стан ПРИПИНЕННЯ подібний категорії «свобода» в тому, що людина має стани при яких виникає самостійність по відношенню до зовнішніх благ, свобода від цих благ і відсутні бажання в ті моменти коли мета людиною досягнута; людина свободна від непотрібних бажань.

Мета досягнута і зникають усілякі дріб'язкові бажання, виникає свобода від непотрібних бажань. Але це ненадовго тому що людина не самодостатня, має потреби задля свого існування. Встановлено, що стан ПРИПИНЕННЯ – це відсутність потреб, повна відсутність бажань, повна свобода від непотрібного. Навіть виникає стан в якому нема потреби у зовнішніх враженнях, свобода від цих непотрібних вражень.

Проаналізована документальна література релігійно-містичної культури на основі якої встановлено, що стан свободи і стан ПРИПИНЕННЯ мають ту особливість, що людина володіє собою, своїми бажаннями, стає вільна від дріб'язкових бажань. В цьому категорія свободи і стан ПРИПИНЕННЯ – подібні.

Стан ПРИПИНЕННЯ є як додатковий регуляторний механізм вищого рівня. Зафіксовано, що в категорії «свобода» і в стані ПРИПИНЕННЯ йде важливий для людини процес руйнування застарілих уявлень, сповільнення і очищення від того, що віджило свій вік, від дріб'язкового, і стало перешкодою для оновлення в нових умовах навколишнього середовища. Відтого і виникає свобода як очищення від дріб'язкового.

Методом компаративістики встановлено, що ми маємо справу з компенсаторністю процесів психіки. Стан ПРИПИНЕННЯ припиняє всіляку дріб'язкову, неважливу діяльність. Припиняється навіть та діяльність, яка, на перший погляд, має сенс, адже в позасвідомому відкладається засторога не-важливості тих чи інших дій. Але в свідомості таке може і не відображатися. Тому в стані ПРИПИНЕННЯ чомусь припиняються ті чи інші діяння, незрозуміло чому. Отже стан ПРИПИНЕННЯ розуміється як СТАН ПРИПИНЕННЯ (TERMINATION STATE). Але припиняються в людині все не головне, дріб'язкове. Відтого відчувається свобода.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Бинсвангер Л. Бытие-в-мире. Москва: Рефл-бук; Киев: Ваклер, 1999.
- Бурно М. Е. О характерах людей (психотерапевтическая книга). Москва: Академический Проект; Фонд «Мир», 2008.
- Выготский Л. С. Педагогическая психология. Москва: Педагогика-Пресс, 1996.
- Делёз Ж. Представление Захер-Мазоха (Холодное и жестокое). В Венера в мехах (с. 191 – 313). Москва: РИК «Культура», 1992.
- Джемс В. Многообразие религиозного опыта. Санкт-Петербург: Андреев и сыновья, 1993.
- Долгов К. М. От Киркегора до Камю: Очерки европейской философско-эстетической мысли XX века. Москва: Искусство, 1990.
- Дрискол К. Кристева Юлія (Kristeva, Julia). В Енциклопедія постмодернізму. Київ: Основи, 2003.
- Каграманов Ю. М. Метаморфозы нигилизма: О «новых философах» и «новых правых». Москва: Политиздат, 1986.
- Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики. Москва: «Российская политическая энциклопедия» (Росспэн), 2004.
- Кришнамурти Джидду. Записные книжки. Москва: Разум / Мир Кришнамурти, 1999.
- Левин С. Кто умирает? Киев: София, 1996.
- Леонгард К. Акцентированные личности. Киев: Выща школа, 1989.
- Лосев А. Ф. История античной эстетики. Поздний эллинизм. Харьков: Фолио; Москва: ООО «Издательство АСТ», 2000.
- Марков Б. В. Теонимная антропология М. Шелера и М. Бубера. В История современной зарубежной философии: компаративистский подход. Санкт-Петербург: Издательство «Лань», 1997.
- Маслоу А. Психология бытия. Москва: Рефл-бук; Киев: Ваклер, 1997.

Махарши Шри Рамана. Собрание произведений. Санкт-Петербург – Тируваннамалай: «Скополис и культура» - Шри Раманаграм, 1999.

Метц К. Воображаемое означающее. Психоанализ и кино. Санкт-Петербург: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2010.

Мурашкин М. Г. Записи 2019 года. Дніпро: СІЧ, 2020.

Мурашкин М.Г. Записи 2000 года. Дніпропетровськ: СІЧ, 2006.

Нагата Х. История философской мысли Японии. Москва: Прогресс, 1991.

Ортега-и-Гассет Х. Камень и небо. Москва: Грант, 2000.

Ортіс Л. М. «Я»/інший (self/other). В Енциклопедія постмодернізму. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003.

Прабхупада С. Учение Шри Чайтаньи. Москва: Бхактиведанта бук траст, 1993.

Селин Я. А. Феноменология intersубъективности. Санкт-Петербург: Наука, 2004.

Фромм Э. Иметь или быть? Москва: Прогресс, 1990.

Хаксли Д. Религия без откровения. Москва: Знание, 1992.

Халасис А. В. Зеркало Клио: Метафизическое постижение истории. Днепр: Середняк Т.К., 2017.

Хеффе О. Свобода. В Современная западная философия. Энциклопедический словарь. Москва: Культурная революция, 2009.

Шестов Л. И. На весах Иова. Москва: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: Фолио, 2001.

Halapsis A., Halapsis A. From Monarchy to Republic: King's Power and Public Affair in Ancient Rome. Philosophy, Economics and Law Review. 2021 Vol.1, №1. P. 5-17. DOI: <https://doi.org/10.31733/2786-491X-2021-5-17>

REFERENCES

Binsvanger, L. (1999). *Bytiye-v-mire [Being-in-the-World]*. Moskva: Refl-buk; Kyiv: Vakler.

Burno, M. Ye. (2008). *O kharakterakh lyudey (psikhoterapevticheskaya kniga) [About the Characters of People (Psychotherapeutic Book)]*. Moskva: Akademicheskiiy Proyekt; Fond «Mir».

Deloz, Zh. (1992). *Predstavleniye Zakher-Mazokha (Kholodnoye i zhestokoye). V Venera v mekhakh (s. 191-313) [Representation of Sacher-Masoch (Cold and Cruel). In Venus in Furs (pp. 191-313)]*. Moskva: RIK «Kul'tura».

Dolgov, K. M. (1990). *Ot Kirkegora do Kamyu: Ocherki yevropeyskoy filosofsko-esteticheskoy mysli KHKH veka [From Kierkegaard to Camus: Essays on European Philosophical and Aesthetic thought of the Twentieth Century]*. Moskva: Iskustvo.

Dryskol, K. (2003). Krysteva Yuliya [Kristeva Julia]. V *Entsyklopediya postmodernizmu*. Kyiv: Osnovy.

Dzhems, V. (1993). *Mnogoobraziye religioznogo opyta [Diversity of Religious Experience]*. Sankt-Peterburg: Andreyev i synov'ya.

Fromm, E. (1990). *Imet' ili byt'?* [To Have or to Be?]. Moskva: Progress.

Halapsis, A., & Halapsis, A. (2021). From Monarchy to Republic: King's Power and Public Affair in Ancient Rome. *Philosophy, Economics and Law Review*, 1(1), 5-17. DOI: <https://doi.org/10.31733/2786-491X-2021-5-17>

Kagramanov, Yu. M. (1986). *Metamorfozy nigelizma: O «novykh filosofakh» i «novykh pravyykh» [Metamorphoses of Nihilism: On the «New Philosophers» and the «New Right»]*. Moskva: Politizdat.

Khakslі, D. (1992). *Religiya bez otkroveniya [Religion without Revelation]*. Moskva: Znaniye.

Khalapsis, A. V. (2017). *Zerkalo Klio: Metafizicheskoye postizheniye istorii [Mirror Clío: Metaphysical Comprehension of History]*. Dnepr: Serednyak T.K.

Kheffe, O. (2009). *Svoboda [Freedom]*. V *Sovremennaya zapadnaya filosofiya. Èntsyklopedicheskiy slovar'*. Moskva: Kul'turnaya revolyutsiya.

Krishnamurti, Dz. (1999). *Zapisnyye knizhki [Notebooks]*. Moskva: Razum / Mir Krishnamurti.

Kristeva, Yu. (2004). *Izbrannyye trudy: Razrusheniye poetiki [Selected Works: The Destruction of Poetics]*. Moskva: «Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya» (Rosspen).

Leongard, K. (1989). *Aktsentirovannyye lichnosti [Accentuated Personalities]*. Kyiv: Vyshcha shkola.

Levin, S. (1996). *Kto umirayet? [Who is Dying?]*. Kyiv: Sofiya.

Losev, A. F. (2000). *Istoriya antichnoy estetiki. Pozdnyy ellinizm [History of Ancient Aesthetics. Late Hellenism]*. Khar'kov: Folio; Moskva: ООО «Izdatel'stvo AST».

Makharshi, Sh. R. (1999). *Sobraniye proizvedeniy [Collection of Works]*. Sankt-Peterburg – Tiruvannamalai: «Èkopolis i kul'tura» - Shri Ramanashram.

Markov, B. V. (1997). *Teonomnaya antropologiya M. Shelera i M. Buber. V Istoriya sovremennoy zarubezhnoy filosofii: komparativistskiy podkhod [Theonomic Anthropology of M. Scheler and M. Buber. In History of Modern Foreign Philosophy: A Comparative Approach]*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo «Lan».

Maslou, A. (1997). *Psikhologiya bytiya [Psychology of Being]*. Moskva: Refl-buk; Kyiv: Vakler.

Metts, K. (2010). *Voobrazhayemoye oznachayushcheye. Psikhooanaliz i kino [Imaginary Signifier. Psychoanalysis and Cinema]*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Yevropeyskogo universiteta v Sankt-Peterburge.

Murashkin, M. G. (2020). *Zapisi 2019 goda [Records 2019]*. Dnipro: Sich.

Murashkin, M.G. (2006). *Zapisi 2000 goda [Records 2000]*. Dnipro: Sich.

Nagata, Kh. (1991). *Istoriya filosofskoy mysli Yaponii [History of Philosophical thought in Japan]*. Moskva: Progress.

Ortega-i-Gasset, Kh. (2000). *Kamen' i nebo [Stone and Sky]*. Moskva: Grant.

Ortis, L. M. (2003). «Ya»/іншій [Self/Other]. V *Entsyklopediya postmodernizmu*. Kyiv: Vyd-vo Solomiyi Pavlychko «Osnovy».

Prabhupada, S. (1993). *Ucheniye Shri Chaitanyi [Teachings of Sri Chaitanya]*. Moskva: Bkhaktivedanta buk trast.

Selin, Ya. A. (2004). *Fenomenologiya intersub'yektivnosti [Phenomenology of Intersubjectivity]*. Sankt-Peterburg: Nauka.

Shestov, L. I. (2001). *Na vesakh Iova [On the Scales of Job]*. Moskva: ООО «Izdatel'stvo AST»; Khar'kov: Folio.

Vygotskiy, L. S. (1996). *Pedagogicheskaya psikhologiya [Pedagogical Psychology]*. Moskva: Pedagogika-Press.

The Bases of the Typology of Social Memorialization Mechanisms

UDC: 304.444+172.1

DOI: 10.15421/172246

Danyliak RostyslavPh.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-9948-5030>, rostyslav.danylyak@pnu.edu.ua**Hainal Tetiana**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0003-2748-5901>, tetiana.hainal@pnu.edu.ua**Kuchera Iryna**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0003-3680-6893>, iryna.kuchera@pnu.edu.ua*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)*

Abstract

The study of specific mechanisms of the construction of social memory is **actual** because mechanisms are empirical indicators for the processes that are the subject of theoretical research. A review of recent studies has attested the lack of detailed analysis and even definitions of such mechanisms.

The **aim** of the study is to obtain the bases of the typology of social memorialization mechanisms.

As a **result**, four bases for the typology of social memorialization mechanisms have obtained. It has ascertained that the first basis for the typology is the fundamental purpose (the mechanism is used to remember an event or to forget it). The second basis is the «tradition / novation» value orientation (the mechanism is employed to «conserve» some image of the past or to «construct» it). It has defined the third basis that is the character of subject's impact (the authorities use direct and indirect tools of social memorialization). The fourth basis is the priority field of implementation of the mechanism (education, science, ideology, art). The authors also have emphasized the heuristic value of mechanism typology in comparison with mechanism classification.

The authors have **concluded** that the complexity of many mechanisms makes it difficult to unambiguously typologize them. First, the authorities use most mechanisms for both remembering and forgetting an event. Second, the «conservation» of an event is almost always followed by its «construction». Third, direct mechanisms are often implemented by other means. It calls into question their directness. Fourth, some mechanisms can be used in every field. As a consequence, the list of the bases of the typology is a working version for the following studies. The authors also have made an assumption that the clarification of the obtained bases of the typology of social memorialization mechanisms and the invention of new ones is a promising study.

Keywords: social memory, memory studies, authorities, group consciousness, individual consciousness, remembering, forgetting

Citation: Danyliak, R., Hainal, T., & Kuchera, I. (2022). The Bases of the Typology of Social Memorialization Mechanisms. *Grani*, 25(4), 24-29. <https://doi.org/10.15421/172246>

Підстави типології механізмів соціальної меморіалізації

Даниляк Ростислав, Гайналь Тетяна, Кучера Ірина*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)*

Анотація

Дослідження конкретних механізмів конструювання соціальної пам'яті є **актуальним**, оскільки механізми є емпіричними індикаторами процесів, які є предметом теоретичних розвідок. Огляд нещодавніх досліджень засвідчив брак детального аналізу та навіть дефініцій таких механізмів.

Метою дослідження є отримання підстав типології механізмів соціальної меморіалізації.

В **результаті** дослідження отримано перелік чотирьох підстав типології механізмів соціальної меморіалізації. Встановлено, що першою підставою типології є фундаментальна мета (використання механізму для пам'ятання або забування події). Друга підстава – ціннісна орієнтація «традиція / новація» (механізм призначений для «консервації» образу минулого або для його «конструювання»). Визначено третю підставу – характер впливу суб'єкта (владні інституції використовують прямі та непрямі інструменти соціальної меморіалізації). Пріоритетна сфера застосування механізму (освіта, наукові дослідження, ідеологія, мистецтво) названа четвертою підставою. Автори також зробили акцент на евристичній цінності типології механізмів в порівнянні з їхньою класифікацією.

Автори зробили **висновок**, що складність багатьох механізмів створює перешкоди для їхньої визначеної типології. По-перше, владні інституції використовують більшість механізмів і для пам'ятання, і для забування події. По-друге, «консервація» події майже завжди супроводжується «конструюванням» її образу. По-третє, прямі механізми часто реалізуються за допомогою інших, що ставить під сумнів їхню безпосередність. По-четверте, окремі механізми можуть використовуватися в усіх сферах. Як наслідок, перелік підстав типології є робочою версією, призначеною для наступних розвідок. Також автори зробили припущення, що перспективним дослідженням є уточнення отриманих підстав типології механізмів соціальної меморіалізації та відкриття нових.

Ключові слова: соціальна пам'ять, студії пам'яті, владні інституції, групова свідомість, індивідуальна свідомість, пам'ятання, забування

Цитування: Даниляк Р., Гайналь Т., Кучера І. Підстави типології механізмів соціальної меморіалізації. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. Том 25. №4. С. 24-29. <https://doi.org/10.15421/172246>

Стаття надійшла / Article arrived: 14.07.2022

Схвалено до друку / Accepted: 31.08.2022

Вступ.

Дослідження соціальної пам'яті тривають не одне десятиліття, однак, залишаються актуальними з огляду на наступні обставини. Передусім, легітимізовані суспільством версії минулого змінюються перманентно на глобальному та локальному рівні. Це не тільки зумовлено потребами спільнот, але й забезпечується розробкою нових інструментів, які використовують суб'єкти влади з метою трансформації образу минулих подій у свідомості індивідів та груп. Друга складова актуальності полягає в тому, що конкретні механізми формування соціальної пам'яті є своєрідними емпіричними ознаками процесів, щодо розгляду яких в науковій літературі часто переважає абстрактно-теоретична орієнтація. Остання продовжує залишатися пріоритетною саме в контексті наукового досягнення дійсності, однак, може бути недостатньо переконливою для носіїв буденної свідомості та «польових» агентів культурної діяльності. Робота окремих механізмів конструювання соціальної пам'яті, яка має конкретні форми вираження та відчутні наслідки, на нашу думку, більшою мірою придатна для фіксації носіями позанаукової свідомості. А це, в свою чергу, полегшує усвідомлення культурними агентами, які не є професіоналами наукової діяльності, значущості їхніх власних зусиль з формування та перетворення образу минулого в індивідуальній та груповій пам'яті сучасників. Нарешті, піднята нами тема є актуальною з огляду на необхідність переходити від спорадичних та недеталізованих згадок про механізми соціальної меморіалізації до систематизації знання про їхню сутність, особливості та функції.

Тому метою нашого дослідження є отримання підстав, які дозволяють здійснювати типологію механізмів соціальної меморіалізації.

Окрім власне типології в дослідженні застосовано аналіз структури процесу конструювання соціальної пам'яті як впливу суб'єкта (владних інституцій) на об'єкт (індивідуальну та групову свідомість). Це дозволило виокремити робочі версії можливих підстав типології механізмів соціальної меморіалізації.

Огляд літератури.

В науковому середовищі триває дискусія, коли саме починають свій відлік «студії пам'яті». Найсміливіші припущення в датуванні – це 1980-90-і рр. (Misztal, 2003, р. 103; Ассман, 2014, с. 27), однак, окремі автори акцентують на тому, що інституціоналізація досліджень відбулась лише впродовж першого десятиліття XXI століття (Wawrzyniak, & Pakier, 2013, р. 258). Оскільки не це є предметом нашого дослідження, ми сконцентрували свою увагу на прямих та непрямих згадках про механізми соціальної меморіалізації у працях, які були опубліковані як нещодавно, так і потрапляють в ширший часовий проміжок становлення «студій пам'яті». Найповніші прямі згадки знаходимо у

двох працях. А. Ассман (2014, с. 55-58), аналізуючи процедуру «канонізації» того, що має залишитися у пам'яті, перелічує кілька її елементів. Серед них: відбір, руйнування, фіксація та ауратизація текстів і картин, селекція, уніфікація тощо. Навіть попри те, що німецька дослідниця не вдається до деталізації, з контексту стає очевидним, що згадані засоби використовують владні суб'єкти з метою закріплення деякого контенту в груповій та індивідуальній свідомості. Більш докладно розглянуті в іншій частині праці (Ассман, 2014, с. 182-196) стратегії витіснення (чи виправдання) вини, серед яких згадані фальсифікація та замовчування, також виявляються владними інструментами, призначеними для забуття деякої події чи історичної персони. Другою працею є невелика, але насичена релевантним матеріалом стаття Ф. Мецгер, в якій авторка перелічує механізми релігійної пам'яті (Metzger, 2018, р. 342-347). Серед них, зокрема, створення «святих місць», візуалізація, міфологізація та інші, які однаковою мірою використовуються світською владою для трансформації та формування спогаду. Окремі механізми прямо згадуються наступними авторами: демонізація та героїзація суб'єкта – Л. Дюкарм та Г. Файном (Ducharme, & Fine, 1995); практики втілення – П. Коннертоном (2004, с. 114-124); так званий Keying, який служить для фактичного ототожнення подій різних історичних періодів, – Б. Міштал (Misztal, 2003, р. 95-97); функціонування та конструювання наративного шаблону – Дж. Верчем (Wertsch, 2017, р. 239). Натомість інші механізми прямо авторами не називаються, однак, були ідентифіковані нами в їхніх аналітичних викладах або ілюстративних прикладах. До таких належать, до прикладу, урбанізація, на поняття якої нас наштовхнули праці А. Кешей (Keszey, 2017, р. 807) та С. Біттер і Г. Вебера (Bitter, & Weber, 2018), або музеєфікація, як її розуміють Л. Саннакс, Г. Айзек та Д. Марш (Sunnucks, Isaac, & Marsh, 2018).

Важливо зазначити, що навіть найповніші згадки про механізми є простими переліками, тобто, на наше переконання, знання про них є первинним емпіричним матеріалом. На шляху до успішного теоретичного досягнення змісту засобів, які використовують спільноти для збереження, забуття та модифікації образу минулого, спроба типології може виявитися вельми помічною.

Результати дослідження.

Три ключові поняття, які ми використовуємо в дослідженні – «[соціальна] меморіалізація», «механізм» та «типологія».

Використання поняття «[соціальна] меморіалізація» обумовлено наступними міркуваннями. По-перше, воно не є нашим новотвором. Саме вживання віддієслівного іменника «меморіалізація» або, принаймні, дієслова «меморіалізуватися», спостерігаємо в численних працях філософів, соціологів (Misztal, 2003, р. 29),

істориків, психологів, культурних антропологів (Ассман, 2014, с. 76) та навіть спеціалістів зі зберігання / поширення інформації та соціальних медіа (Gloviczki, 2015), об'єднаних під рубрикою «студії пам'яті». Часто він вживається поряд з поняттям «коммеморація» та для багатьох авторів, схоже, обидві форми видаються синонімічними. Ми надаємо перевагу «меморіалізації» з огляду на інтуїтивно відчутний ширший контекст застосування поняття. Мова йде про те, що написання «коммеморації» передбачає, очевидно, спільну участь різних суб'єктів в процесі закріплення у пам'яті подій та діячів минулого. Тобто, в такому контексті йдеться про групового суб'єкта як носія групової свідомості та колективної пам'яті як її складової. Ми, натомість, використовуємо поняття «меморіалізація», щоб підкреслити ту обставину, що пам'ятати про минуле в деякій легітимізованій соціальною спільнотою формі повинні не тільки групи, але й окремі індивіди. Таким чином, останнє поняття стосуватиметься пам'яті і групи, і персони.

Другий момент – це підкреслення соціального контексту «меморіалізації». Очевидно, що процеси пам'яті є предметом дослідження багатьох дисциплін, серед яких, до прикладу, психологія та нейрофізіологія. Ми, однак, зосереджуємо свою увагу на соціальних умовах та засобах, завдяки яким деякі минулі події продовжують або ж перестають впливати на актуальне функціонування та комунікацію людських спільнот. Відтак, психофізіологічні підстави пам'яті, які, без сумніву, грають суттєву роль в процесі «меморіалізації», в нашому дослідженні не розглядаються.

Нарешті, по-третє, за своїм змістом «меморіалізація» може бути визначена в широкому та вузькому сенсі слова. Широко кажучи, вона є комплексним соціальним процесом трансляції певної події минулого, в єдності змісту, форми та контексту (Gloviczki, 2015, р. 66). Суб'єктом трансляції є влада, об'єктом впливу – індивідуальна та групова свідомість. Вузьке значення поняття «меморіалізація» передбачає, що вона виступає засобом соціальної детермінації пам'яті осіб та спільнот. В свою чергу, вона реалізовується через комплекс конкретних механізмів (інструментів). До прикладу, через фальсифікацію образу минулого, створення «святих місць», героїзацію історичних персон тощо.

Інше ключове поняття – «механізм». Передусім, в контексті нашого аналізу відмінність між «механізмом», «засобом» та «інструментом» видається нам непринциповою.

Натомість важливо підкреслити, що таке поняття слід відрізнити від «інституцій пам'яті» (Misztal, 2003, р. 19-20). Прикладом останніх є школа або ж музей. Для них трансформація пам'яті є лише однією з важливих функцій, тоді як інші функції (як от формування школою стандартів споживання в

молодшого покоління) потребують інших засобів – відмінних від тих, що призначені для фіксації образу минулого в свідомості громадян, які навчаються.

Також «механізми» розгортаються в межах двох фундаментальних форм (Киридон, 2016, с. 104) соціальної пам'яті – «забування» та «пам'ятання». Це передбачає, що, до прикладу, механізм демонізації історичного діяча спрямований на те, щоб у соціальній пам'яті групи та індивіда одні його риси «зафіксувалися», натомість інші – «стерлися».

Дефініція «механізму» передбачає, що існує більш-менш чітко окреслений інструмент, за допомогою якого носії влади (суб'єкти) формують і змінюють уявлення про минуле в свідомості груп та індивідів (об'єктів). До характеристик «механізму» також належить те, що конкретні суб'єкти (наприклад, директор певного департаменту міністерства освіти або Інститут національної пам'яті) ініціюють, деталізують через накази-інструкції та контролюють навмисне його застосування. Нарешті, ще одна особливість «механізму» полягає в його придатності для відчуження від конкретного суб'єкта й опанування іншим. Останнє часто має місце під час зміни політичних режимів, які перебувають у жорсткій опозиції. Одним із наслідків такої зміни стає прагнення режиму-переможця змінити уявлення про минуле, яке будувалося «старим» режимом. При цьому механізми соціальної меморіалізації можуть бути тими ж (як от, фальсифікація, переоцінка тощо), але результатом стає конституювання цілком відмінного змісту історичної події.

Аналіз джерел дозволив нам укласти перелік, що містить понад 25 механізмів соціальної меморіалізації. Окрім окреслених прямо чи непрямо у працях згаданих авторів, ми ідентифікували також індоктринацію, переоцінку, вшанування (відзначення), цензурування. Однак, як було відзначено вище, науковий пошук не повинен зупинятися на переліку чи навіть дефініції механізмів. Евристично цінною для нас видається спроба їхньої типології.

Під типологією ми розуміємо один із класифікаційних методів, який ґрунтується на логічній операції поділу обсягу поняття. Специфіка предмету нашого дослідження (механізмів соціальної меморіалізації) вимагає певної гнучкості дослідницького інструментарію, яку не може забезпечити інший класифікаційний метод – власне класифікація.

Річ у тім, що кількість механізмів, очевидно, перевершує число зафіксованих нами. Також потенційно можуть бути створені (або ж ідентифіковані дослідниками) нові інструменти, за допомогою яких владні суб'єкти формують образ минулого. Тобто, поняття «механізм» в такому випадку стосується множини, обсяг якої для дослідника невідомий. А тому сутнісна особливість класифікації – поділ всього (!) актуально даного обсягу поняття на підмножини, які попарно не перетинаються між

собою, – унеможливило її застосування. Адже ми не маємо актуально повного переліку механізмів, а деякі з них можуть належати до проміжних типів (тобто, їх не віднесеш лише до однієї підмножини).

Для класифікаційних методів надзвичайно важливим є визначення підстав, за якими відбувається віднесення досліджуваного явища до того чи іншого типу (або класу).

Ми визначили такі підстави, аналізуючи структуру процесу соціальної меморіалізації. Для нас очевидно, що такий процес передбачає наявність суб'єкта та об'єкта, власне засобів (інструментів, методів), які використовує суб'єкт для впливу на об'єкт, додаткових факторів та обставин, які пов'язані зі згаданими складовими (наприклад, індивідуальний суб'єкт може ініціювати, але не володіє спроможністю самостійно застосовувати індоктринацію через систему освіти, а також контролювати її успішність, – для цього необхідні зусилля групового суб'єкта).

Можливими підставами типології механізмів ми вважаємо чотири наступні.

По-перше, фундаментальна мета: «запам'ятовування» («пам'ятання») чи «забування». Мета визначається суб'єктом (носіями влади) та може бути деталізована в залежності від об'єкта, на який спрямований механізм (конкретна соціальна група, всі громадяни тощо), від міри демократичності політичного режиму та ін.

Очевидно, що всі механізми застосовуються з метою реалізації обох стратегій владних інституцій, спрямованих на свідомість окремого громадянина і соціальних груп. Деяка минула подія повинна залишитися в пам'яті або «стертися» з неї. Однак, на наше переконання, одні з механізмів більшою мірою придатні саме для збереження контенту, натомість інші – для його забуття. Зокрема, фіксація та ауратизація текстів і картин, створення «святих місць, героїзація, музеєфікація, повторюваність через ритуал, вшанування (відзначення) тощо передусім покликані створити образ минулої події чи історичного діяча, зафіксувати його в легітимній (для актуального політичного режиму) і максимально позбавленій суперечностей формі та, врешті-решт, популяризувати і відтворювати його на рівні офіційних свят, освітніх програм, наукових наративів тощо. Натомість фальсифікація, цензурування, руйнування, урбанізація, замовчування та інші більшою мірою придатні для того, щоб пам'ять про певну подію або персону «вивітрилась».

По-друге, підставою типології є ціннісна орієнтація «традиція / новація». Це передбачає, що одні механізми передусім застосовуються для «консервації» певного образу минулого, натомість інші – для «конструювання» «правильного» бачення історичної події чи персони.

До прикладу, музеєфікація, створення «святих місць, творення присутності (через

монументи, наративи, місця та простори тощо), повторюваність через ритуал та деякі інші механізми використовуються для того, щоб певний образ минулого «застиг» у прийнятній для політичного режиму формі та постійно відтворювався на рівні державного урочистого вшанування, переказу агентами виховного та освітнього впливу тощо. З іншого боку, фальсифікація, переоцінка, детемпоралізація, конструювання наративного шаблону, знецінення призначені, в першу чергу, для створення деякого образу, часто навіть ціною спотворення пам'яті про подію. Наприклад, вже не перше покоління українців «пам'ятає» про те, що нацисти впродовж Другої світової війни вивозили «вагонами» чорнозем до Німеччини. Логіка (нерентабельність та недоцільність такої діяльності), відсутність документальних свідчень (адже німецькі окупаційні органи старанно фіксували всі свої дії, в тому числі, й злочинні), спростування факту авторитетними дослідниками нічого не змінили в пам'яті українців, які продовжують вірити у такий міф та повторювати його. Ми солідарні з позицією дослідників (Війна і міф, 2016, с. 93-94), що «факт» вивезення чорнозему був вигаданий і розтиражований післявоєнною радянською пропагандою. Однак, тут мала місце не тільки відверта фальсифікація, але й використання складнішого механізму соціальної меморіалізації, – конструювання наративного шаблону. Суб'єкт (відповідальні представники радянських органів влади) вбудовував у правдоподібну схему (вивезення матеріальних благ окупантом) фальшивий елемент, який мав сильне ціннісно-емоційне забарвлення для об'єкта, на свідомість якого чинився вплив. Таким об'єктом було, передусім, повоєнне українське селянство, яке, попри пережите в окупації, не відчувало полегшення з поверненням радянської влади. Звинувачення в колабораціонізмі, відсутність права вільного пересування, важка праця без належної винагороди та, як наслідок, відчуття несправедливості, могли б стати причиною соціальної напруженості. Конструювання міфу про цінність української землі, номінальними власниками якої були селяни, мало за мету якщо не зняти, то послабити потенційні протестні настрої.

Третя підстава типології – характер впливу суб'єкта. Мова йде про те, що одні механізми придатні для прямого застосування, натомість інші використовуються непрямо. Виразними зразками перших є вшанування, героїзація, музеєфікація, тобто, дії, при яких чітко може бути окреслений предмет (подія чи персона), пам'ять про який потрібно зберегти. До другого типу – непрямих механізмів – ми відносимо індоктринацію, конструювання наративного шаблону, урбанізацію. Очевидно, що останні є складнішими за своєю структурою та засобами реалізації. Вони спрямовані не на створення чи модифікацію спогаду про окрему подію, а на вироблення в представників соціальної групи

комплексного прийняття певної ідеології, в межах якої конкретні історичні події та дії, приписувані особам, є вираженням ідеологічних цінностей. Причому, якщо індоктринація та конструювання наративного шаблону навмисно використовуються владними інституціями, то урбанізація може мимоволі змінювати колективну пам'ять через перетворення простору. Наприклад, зміна образу міських локацій через інтенсифікацію забудови «стирає» з пам'яті наступних поколінь події, які в них відбувалися.

Четвертою підставою типології механізмів можна назвати сферу їхнього розгортання. Очевидно, що окремі механізми є пріоритетними для застосування в освіті. Інші – в наукових дослідженнях. Ще інші є передусім ефективними ідеологічними інструментами або мистецькими засобами. До прикладу, індоктринація дає найкращі результати у виховній та освітній практиці. Вона полягає у включенні до змісту освітніх програм релевантних для політичного режиму тем та акцентів, пов'язаних з пам'яттю про минуле, систематичному повторенні певних історичних наративів у різних формі (уроку, урочистого відзначення, позакласної «патріотичної» активності, виховного виступу та заходу тощо). Успішність такої стратегії забезпечується, в першу чергу, браком досвіду та критичного мислення в наймолодшого покоління громадян, авторитетністю (а то й інституційною авторитарністю) вчителя як агента соціалізації, систематичним та комплексним характером впливу, вдало вибудованою системою покарань та заохочень тощо. Втім, індоктринація продовжує успішно працювати і в системі підготовки кадрів у вищій школі.

Висновки.

Запропоновані нами чотири підстави є, радше, робочими версіями та початковим етапом подальшої типології. Використання їх у дослідженні може поглибити розуміння змісту, функцій, особливостей застосування та меж конкретних механізмів соціальної меморіалізації, сприяючи розвитку «студій пам'яті» взагалі. Разом із тим, відзначимо труднощі, які пов'язані з типологією, та окреслимо невирішені нами проблеми.

Далеко не кожен із механізмів конструювання соціальної пам'яті може бути однозначно типологізований.

Складна структура окремих із них дозволяє використовувати їх однаково успішно як для збереження пам'яті, так і для забуття (перша підстава). Лише замовчування, цензурування та руйнування можуть однозначно бути занесені до тих інструментів, які спрямовані на «стирання» неприйняттого для політичного режиму образу минулого (принаймні, на рівні офіційної соціальної пам'яті).

У зв'язку з другою підставою зазначимо, що орієнтація на «консервацію» пам'яті про подію практично завжди супроводжується своєрідним препаруванням образу, який має бути зафіксованим в груповій та індивідуальній свідомості. Тобто, відбувається конструювання образу (через абстрагування від «несуттєвих» чи «незручних» особливостей події, через героїзацію чи демонізацію особи, завдяки чому вона «втрачає» частину своїх рис тощо).

Третя підстава, схоже, викликає найменше труднощів, але слід розуміти, що практика застосування механізмів передбачає їхню взаємодію. В такому випадку навіть прямі засоби (до прикладу, музеєфікація або створення «священних» місць) реалізуються за допомогою інших (зокрема, селекції (відбору), уніфікації, переоцінки), що ставить під питання їхню безпосередність.

Нарешті, четверта підстава типології не відмінняє можливості використання окремих механізмів у всіх сферах. До прикладу, політичний режим може вдаватися до фальсифікації певної історичної події комплексно – і викладаючи офіційну версію в школі, і транслюючи на кіноекрані, і підтримуючи певний напрям наукових досліджень тощо.

Дві головні проблеми, пов'язані з типологією механізмів соціальної меморіалізації, які можуть бути вирішені в перспективі, – це докладніше обґрунтування підстав, запропонованих в якості робочих (адже підстави повинні вказувати на суттєве, не випадкове у змісті поняття), а також отримання нових ознак.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Ассман А. Длинная тень прошлого : Мемориальная культура и историческая политика / пер. с нем. Бориса Хлебникова. Москва : Новое литературное обозрение, 2014. 328 с.
- Війна і міф. Невідома Друга світова / за заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 272 с.
- Киридон А. Гетеротопії пам'яті : Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ : Ніка-Центр, 2016. 320 с.
- Коннертон П. Як суспільства пам'ятають / пер. з англ. С. Шліпченко. Київ : Ніка-Центр, 2004. 184 с.
- Bitter S., Weber H. Making Ruins. Memory / P. Tortell et al. (Eds.). Vancouver, BC : Peter Wall Institute for Advanced Studies, 2018. P. 39–48.
- Ducharme L., Fine G.A. The Construction of Nonpersonhood and Demonization : Commemorating the Traitorous Reputation of Benedict Arnold. Social Forces. 1995. Vol. 73(4). P. 1309–1331.
- Gloviczki P.J. Journalism and Memorialization in the Age of Social Media. New York, NY : Palgrave Macmillan, 2015. XX + 185 p.
- Keszei A. Memory and the Contemporary Relevance of the Past. The Hungarian Historical Review. 2017. Vol. 6, no. 4. P. 804–824.
- Metzger F. Devotion and Memory – Discourses and Practices. Kirchliche Zeitgeschichte. 2018. Vol. 31, no. 2. P. 329–347.

- Misztal B.A. *Theories of Social Remembering*. Maidenhead, Berkshire, England : Open University Press, 2003. 208 p.
- Sunnucks L. O., Isaac G., Marsh D. Documents of Dissent. Memory / P. Tortell et al. (Eds.). Vancouver, BC : Peter Wall Institute for Advanced Studies, 2018. P. 155–164.
- Wawrzyniak J., Pakier M. Memory Studies in Eastern Europe : Key Issues and Future Perspectives. *Polish Sociological Review*. 2013. N 183. P. 257–279.
- Wertsch J.V. Narrative Tools, Truth, and Fast Thinking in National Memory : A Mnemonic Standoff between Russia and the West over Ukraine. Memory Practices and Learning : Interactional, Institutional and Sociocultural Perspectives / Ä. Mäkitalo, P. Linell, R. Säljö (Eds.). Charlotte, NC : Information Age Publishing, 2017. P. 233–248.

REFERENCES

- Assmann, A. (2014). *Dlinnaya ten proshlogo: Memorialnaya kultura i istoricheskaya politika [A Long Shadow of the Past: Memorial Culture and Historical Policy]*. M: Novoye literaturnoye obozreniye.
- Bitter, S., & Weber, H. (2018). Making Ruins. In P. Tortell et al. (Eds.). *Memory* (pp. 39–48). Peter Wall Institute for Advanced Studies.
- Connerton, P. (2004). *Yak suspilstva pamiataiut [How Societies Remember]*. Nika-Tsentr. (in Ukrainian)
- Ducharme, L., & Fine, G. A. (1995). *The Construction of Nonpersonhood and Demonization: Commemorating the Traitorous Reputation of Benedict Arnold*. *Social Forces*, 73(4), 1309–1331.
- Gloviczki, P. J. (2015). *Journalism and Memorialization in the Age of Social Media*. Palgrave Macmillan.
- Keszei, A. (2017). Memory and the Contemporary Relevance of the Past. *The Hungarian Historical Review*, 6(4), 804–824.
- Kyrydon, A. (2016). *Heterotopii pamiaty: Teoretyko-metodolohichni problem studii pamiaty [Heterotopias of memory: Theoretical-methodological Problems of Memory Studies]*. Nika-Tsentr.
- Metzger, F. (2018). Devotion and Memory – Discourses and Practices. *Kirchliche Zeitgeschichte*, 31(2), 329–347.
- Misztal, B. A. (2003). *Theories of Social Remembering*. Maidenhead, Berkshire, England: Open University Press.
- Sunnucks, L. O., Isaac, G., & Marsh, D. (2018). Documents of Dissent. In P. Tortell et al. (Eds.). *Memory* (pp. 155–164). Peter Wall Institute for Advanced Studies.
- Wawrzyniak, J., & Pakier, M. (2013). Memory Studies in Eastern Europe: Key Issues and Future Perspectives. *Polish Sociological Review*, 183, 257–279.
- Wertsch, J.V. (2017). Narrative Tools, Truth, and Fast Thinking in National Memory: A Mnemonic Standoff between Russia and the West over Ukraine. In Ä. Mäkitalo, P. Linell, R. Säljö (Eds.). *Memory Practices and Learning: Interactional, Institutional and Sociocultural Perspectives* (pp. 233–248). Information Age Publishing.
- Zinchenko, O., Viatrovych, V., & Maiorov, M. (Eds.). (2016). *Viina i mif. Nevidoma Druha svitova [War and Mith. The Unknown Second World War]*. Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho Dozvillia».

Management Philosophy in Comprehensive Public and Private Schools in Australia

UDC: 133 (075)

DOI: 10.15421/172247

Shevchuk AndriiSenior Lecturer, <https://orcid.org/0000-0001-6328-6657>, a.shevchuk@ugi.edu.ua

Ukrainian Institute of Arts and Sciences (Bucha, Ukraine)

Abstract

The article examines the philosophy of management in secondary comprehensive and private schools in Australia. The main directions of the updated model of successful school leadership, which is based on the analysis of thematic studies of Australia, and which is a defining vector direction of the educational system development strategy, have been clarified. The modern model represents the interdependence between the characteristic qualities of a school leader, the implementation of the latest measures and means of communication, and the reaction to the context of their action. As a result of the study, it was determined that Ukrainian and Australian education systems contain good recommendations for overcoming the crisis of quantity and quality in the mastery of modern programs, using comprehensive policies and, in particular, programs for the development of leadership in the field of education. This context represents three elements that are strongly intertwined and determine to some extent the success of the overall goal; they are: leadership, management and administrative structure. The special characteristic features of a modern leader in the management of secondary schools are clarified. They are: constant improvement of the qualification level and acquisition of new competences, using available practices; effective role changes; willingness to study in order to be promoted; formative and summative assessment; identification of basic sources in a multicultural space. Four main strategies for the growth of leadership in secondary education institutions of Australia have been identified. And they are: the distribution of school leadership responsibilities in order to distribute the role loads among all leaders of the educational process; redistribution of responsibilities of the school management regarding the improvement of the research base of practical training of leaders using modern methods and measures, and the formation of a sustainable structured form of management; creating an attractive image of the professions connected with school management in the sense of leadership, using professional leverage, high salary level, availability of career growth, involvement of national associations; development of a strategy at the level of the national structure regarding leadership training, with the aim of adjusting and increasing career development opportunities, requirements for systemic leadership and meeting institutional needs. In the process of research, it was determined that the relationship between the participants of the educational process and the school management has the form of indirect contact. Therefore, the success of the development of modern directions of the educational process depends on the degree of motivation of leaders and their actions in the school space.

Keywords: management philosophy, leadership, comprehensive and private schools, Australia

Citation: Shevchuk, A. (2022). Management Philosophy in Comprehensive Public and Private Schools in Australia. *Grani*, 25(4), 30-35. <https://doi.org/10.15421/172247>

Філософія управління в загальноосвітніх державних та приватних школах Австралії

Шевчук Андрій

Український гуманітарний інститут (Буча, Україна)

Анотація

У статті досліджено філософію управління в загальноосвітніх державних та приватних школах Австралії. Мета наукової розвідки полягає у визначенні векторних важелів впливу на формування філософії управління в загальноосвітніх та приватних освітніх закладах Австралії. З'ясовано головні напрями оновленої моделі вдалого шкільного лідерства, яке ґрунтується на аналізі тематичних опрацювань Австралії, що є визначальним векторним напрямом стратегії розвитку освітньої системи. Сучасна модель представляє взаємозалежність між характерними якостями шкільного лідера, втіленням новітніх заходів і засобів комунікації та реакціями на контекст їхньої дії. У результаті дослідження було визначено, що українські та австралійські системи освіти мають непогані рекомендації щодо осилення криз кількості та якості в опануванні сучасних програм, використовуючи комплексну політику та, зокрема, програми щодо розвитку лідерства в галузі освіти. Цей контекст представляє три елементи, що міцно переплетені між собою та визначають певною мірою успіх загальної мети, а саме: лідерство, управління та адміністративний устрій. З'ясовано особливі характерні ознаки сучасного лідера в управлінні загальноосвітніми школами: постійне підвищення кваліфікаційного рівня та набуття нових компетентностей, використовуючи доступні практики; результативні рольові зміни; ініціативність до навчання, пов'язаного із кар'єрним зростанням; формативне та сумативне оцінювання; визначення базових джерел у мультикультурному просторі. Визначено чотири основні стратегії зростання лідерства в загальноосвітніх закладах Австралії: розподіл шкільного керівництва з метою наповнення рольових навантажень між усіма керівниками освітнього процесу; перерозподіл обов'язків шкільного керівництва щодо поглиблення дослідницької бази практичних занять лідерів із застосуванням сучасних методів та заходів та формування стійкої структурованої форми управління; створення привабливого іміджу професії шкільного керівництва в плані лідерства, використовуючи професійні важелі, високий рівень заробітної платні, доступність кар'єрного зросту, залучення національних асоціацій; розробка стратегії на рівні національної структури щодо навчання лідерства з метою

Стаття надійшла / Article arrived: 17.08.2022

Схвалено до друку / Accepted: 31.08.2022

корегування і росту можливостей кар'єрного розвитку, вимог щодо системного лідерства та задоволення інституційних потреб. У процесі дослідження було визначено, що стосунки між учасниками освітнього процесу та шкільним керівництвом мають характер непрямого дотику. Тому успіх розвитку сучасних напрямів освітнього процесу залежить від ступеня мотивації лідерів та їхніх дій у шкільному просторі.

Ключові слова: філософія управління, лідерство, загальноосвітні та приватні школи, Австралія

Цитування: Шевчук А. Філософія управління в загальноосвітніх державних та приватних школах Австралії. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. Том 25. №4. С. 30-35. <https://doi.org/10.15421/172247>

Вступ. Формування управління в загальноосвітніх та приватних школах Австралії стало цікавим явищем сучасного світового освітнього простору. За дуже короткий термін, використовуючи досвід освітніх практик таких країн-партнерів, як Великобританія та США, прислухаючись до їхніх консультативних порад, Австралія увійшла в п'ятірку передових країн світу в системі освіти. Завдяки реформаційним змінам, створеним за короткий термін, освітній простір держави став конкурентоспроможним в умовах глобальних соціальних змін.

Мета дослідження: визначення векторних важелів впливу на формування філософії управління в загальноосвітніх та приватних школах Австралії.

Актуальність дослідження визначається в науковому пошуку інструментарію розвитку загальноосвітніх шкіл Австралії з метою покращення освітніх практик.

У дослідженні були використані такі наукові методи: порівняльний, структурно-функціональний, аналітичний та історичний.

Наукова новизна. Представлене дослідження показує новітні аспекти формування управління в загальноосвітніх та приватних школах Австралії.

Аналіз літератури.

Дослідженням питання розвитку філософії управління шкільних закладів в Австралії займалася достатня кількість вчених у вітчизняному просторі. Наприклад, показовою є дисертація Бондарчук О.А. під назвою «Реформування змісту загальної середньої освіти в Австралії». В своїй роботі авторка ґрунтовно представила еволюцію заходів, які застосувала система шкільної освіти в Австралії для розвитку та покращення ефективності функціонування даного сектору (Бондарчук, 2015). В іншому дослідженні «Інноваційні підходи до укладання навчальних програм для загальноосвітніх шкіл Австралії» дослідниця акцентувала увагу на прогресивних методах на використанні яких наполягає австралійська шкільна система, вказавши, що держава всіляко мотивує та підтримує, ті шкільні заклади, які намагаються імплементувати в шкільний процес інноваційні педагогічні підходи (Бондарчук, 2010). В цей же час дослідниця Костіна Л.С. торкнулася іншої сторони питання філософії менеджменту в шкільній системі Австралії, вона звернула увагу на організаційну структуру професійного розвитку вчителів середніх шкіл Австралії та рівні реалізації цього кластеру в приватних та державних школах (Костіна, 2017).

Питання успішного розвитку загальноосвітніх та приватних школах Австралії викликало інтерес багатьох науковців світу. Так, наприклад, визначена особливість явища лідерства в реформаційних освітніх процесах Австралії. У дослідженнях вітчизняних науковців йдеться про формування новітніх ознак керівника (Сторчак, 2012) та створення сучасного іміджу керівника-лідера, а також здійснено методологічні розробки щодо організації педагогічного складу в питаннях самоефективності в період реформаційних дій у процесах освіти.

Пріоритетним напрямом у сучасних загальноосвітніх закладах освіти стало явище лідерства, яке обумовило визначну роль лідера у процесі удосконалення освітнього процесу, сприяння підвищенню рівня навчання учнів завдяки створенню сприятливих умов у просторі навчання та викладання, враховуючи особливість взаємозв'язків і політику взаємостосунків між різними школами та характер зовнішнього освітнього простору. Правильне розуміння сутності лідерства, поліпшення лідерських якостей керівника допомагає зростанню рівня ефективного управління як групами учнів, так і колективами педагогічних працівників (Сторчак, 2012). Тому головною метою керівника закладу освіти є сприяння та організація умов щодо розвитку таких якостей фахівця, що дозволять йому стати активним та плідним лідером кола своєї освітньо-практичної діяльності. Значення явища лідерства виступає в сучасному управлінні загальноосвітніми школами як соціально-психологічна реальність, яка представляє феномен динамічних процесів та змін, що створюються в малих групах. Тобто критерієм ефективності лідерства є досягнення спільної мети групи з найкращими показниками та в установлені терміни. Тому лідерство є не тільки наслідком впливу об'єктивних факторів (завдань та мети групи в реальних обставинах), але й суб'єктивних потреб, особистісно-психологічних ознак учасників групи та їхніх інтересів, які визначають найголовніші дії лідера, що є організатором та ініціатором діяльності групи. Беручи до уваги питання лідерства в освіті, можна визначити появу нової управлінської парадигми, яка стала векторним напрямом та важелем для звернення реформаційних змін в обставинах сучасних глобалізаційних процесів. Формування процесів розвитку освітнього лідерства має певну ціль щодо реалізації необхідних заходів, які визначаються такими аспектами: розвитком потенціалу керівника-лідера навчальних закладів та

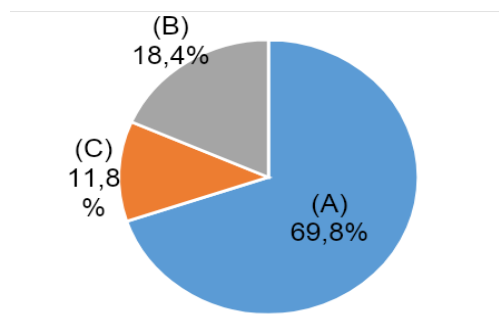
обов'язковою професійною підготовкою.

Отже, визначення специфіки лідерства в управлінні загальноосвітніми закладами в Австралії та Україні допоможе у створенні сучасного освітнього простору, який буде сприяти успішному та конкурентоспроможному розвитку школи в умовах глобальних соціальних трансформацій. Тому акцент розвідки полягає у вивченні специфіки лідерства, використовуючи теоретичні джерела та праці науковців, що досліджували це питання, у контексті управління загальноосвітніми закладами освіти в Австралії та Україні.

Лідерство у приватних школах та державних закладах Австралії є цікавим напрямом у сфері наукових досліджень, оскільки сучасний стан освітньої сфери Австралії наразі визначено активними процесами реформування за підтримки уряду держави з метою забезпечення стійкого економічного майбутнього, використовуючи прогресивні світові досягнення. Реформування шкільної освіти в

Австралії окреслюється низкою трансформаційних змін, що визначаються наступними кроками: зростанням фахової підготовки учителів; створенням умов щодо підтримки школам, які працюють у складному соціальному середовищі, підвищенням рівня знань освітян (Bourke, 1969).

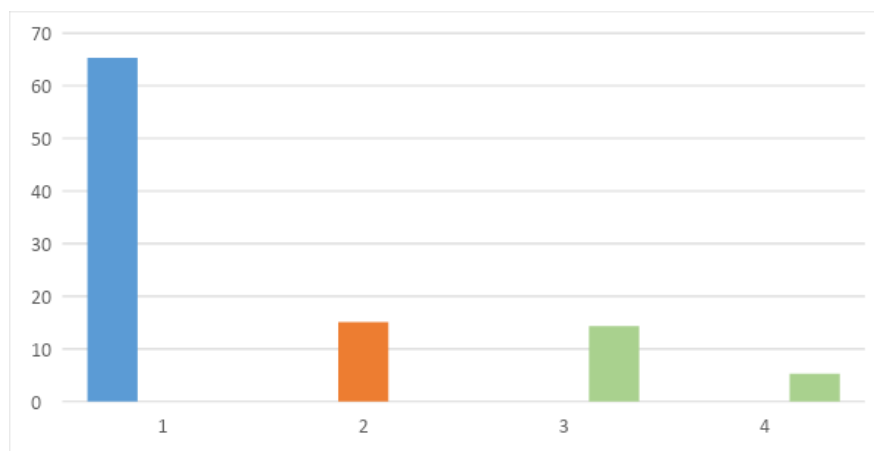
Початок ХХІ століття в Австралії визначив новий зміст формування загальної середньої освіти, який здійснюється завдяки реформаційним змінам Національного курикулуму для загальноосвітніх середніх шкіл (Williams, 1993). Сьогодні шкільна освіта стає все більше визначною в Австралії і починає конкурувати із кращими школами Америки та Британії (Бондарчук, 2015). Школи в Австралії поділяються на два головних типи: приватні та державні. Загальна кількість шкіл у країні на кінець 2022 року сягає 9581, з них 6687 — державні школи, 2894 — приватні школи. Відсотковий розподіл між різними формами шкіл можна побачити на (Діаграма 1).

Діаграма 1. Розподіл між різними формами австралійських шкіл:
А — державні школи; В — незалежні школи; С — католицькі.

Серед них: релігійні школи, школи-пансіони, школи тільки для хлопчиків, школи тільки для дівчаток та

школи спільного навчання. Залежно від штату система освіти інколи має свої відмінності (Діаграма 2).

Діаграма 2. Відмінності шкіл Австралії
1 — початкові; 2 — вторинні; 3 — комбіновані; 4 — спеціальні.

Діти в Австралії переважно йдуть до школи у шість років. До дванадцяти років вони навчаються на першому ступені середньої освіти (Primary school), до шістнадцяти років на другому ступені (Secondary school), до вісімнадцяти років на третьому ступені середньої освіти (Senior secondary school). Усі школи Австралії ставлять собі за мету відповідати реальним потребам своїх студентів в освітньому плані. Загалом більшу частину державних шкіл використовують для навчання дівчаток та хлопчиків разом, хоча є деякий відсоток одностатевих шкіл. Також приватні школи Австралії розподіляються за такими ознаками: головні елітні середні навчальні заклади (зазвичай це школи протестантської чи католицької церкви), середні та початкові школи, підпорядковані католицькій церкві; середні та початкові школи, підпорядковані іншим церквам (Miller, 2017).

Важливим напрямом шкільного процесу стало явище лідерства, яке визначилось пріоритетним у розгляданні порядку денного політики освітнього процесу як у держав ОЕСР, так і в країнах-партнерів, які визначили ключову роль лідерства у процесі покращення шкільної практики. Керівництво Австралії з навчання та викладання (ALTC) визнає лідерство не як вираз авторитету особистості-фахівця, але як наслідок процесу взаємодії між лідером та групою (Southwell, 2010). Тому сучасна освітня концепція розглядає чотири типи лідерів у визначені більш відповідної моделі до школи: трансформаційне, розподілене лідерство, навчальне та стійке лідерство.

Трансформаційне лідерство – це процес, який представляє поведінкову рису лідерів та послідовників, яка визначена їхнім прагненням підіймати на високі моральні рівні одне одного в бажанні створити атмосферу довіри та високого морального духу й мотивації. Трансформаційне лідерство окреслюється наступними аспектами:

- застосування інтелектуальної активізації, тобто створення умов для поширення мислення людей. Лідер стимулює послідовників застосовувати власну думку у вирішенні поставленого завдання. Особливий внесок цього типу лідерства в тому, що воно дає високі результати, коли необхідні інноваційні зміни. До того ж головним завданням трансформаційного лідера є досягнення змін базових цінностей, потреб та переконань підлеглих, які у результаті взаємодії із лідером здобувають значно більші досягнення;

- використання лідерства або індивідуального підходу в напрямку розвитку послідовників. Тобто ця дія пов'язана з опікою, що вказує лідер щодо розвитку послідовників та їхніх індивідуальних інтересів. Дії лідера спрямовані на визначення потреб членів групи, наприклад: забезпечення можливостями отримати привабливу роботу або делегування повноважень з метою посилити впевненість власних сил або розвинути майстерність тощо;

- лідерство або мотивація шляхом натхнення

людей. Тобто лідер застосовує методи впливу на розум підлеглого, окреслюючи майбутній стан у ясних, світлих тонах як досяжні та одночасно оптимістичні ознаки, чим стимулює інших зрощувати рівень їхніх очікувань, при цьому здатний прозоро пояснити мету завдання;

- лідерство, що ґрунтується на харизматичних принципах. Лідер прагне представити себе як зразок наслідування. Його бажання у прояві наполегливості до досягнення мети демонструють присутнім віру лідера в успіх. Такий тип лідерства пов'язаний із готовністю лідера пожертвувати своїми власними бажаннями заради прибутку інших та його бажанням диференціювати загальні інтереси та успіх.

Розподілене лідерство – це концепція, яка полягає в тому, що команда або група, яка втілює якийсь проєкт, може не мати постійного лідера. Тобто під час здійснення проєкту найбільш потрібний із затребуваною компетенцією на цей період може бути лідером. Кожен етап роботи може мати свого лідера аж до скінчення повного обсягу роботи над проєктом. Розподілене лідерство тільки тоді реалізоване продуктивно, коли команда складається із особистостей, які мають один ступінь соціального, інтелектуального та культурного рівня та не мають великої переваги у звершеннях, але її учасники володіють уміннями результативних контактувань та базовими навичками як лідерської діяльності, так і поведінки рядового члена групи (Мандрагеля, 2021). Отже, розподілене лідерство має інтегративну єдність таких головних принципів: спроможності, автономії, підзвітності.

Науковець Кук визначив такі критерії успіху втілення теорії розподіленого лідерства: досягнення чесного, об'єктивного, щирого та прозорого обміну поглядами та заохочення до конструктивної критики проєктних рішень та шляхів їхнього виконання; створення довірливої атмосфери у групі, використовуючи терпляче та зрозуміле наставництво й пояснення суті діяльності та важливості її звершення до мети, незважаючи на те, що термін для досягнення цілі буде збільшено, ніж було заплановано спочатку; ініціативне слухання членів групи та використання зворотної комунікації під час планування цілей чи процесу їхнього досягнення; формування ефективної структури співробітництва та інструментів взаємодії в команді (групі) щодо забезпечення резерву переваг, які приділяє команда фахівців-лідерів; застосування власного досвіду та своєчасне й об'єктивне оцінювання процесів планування, впровадження та отримання результатів ініціатив (проєктів); аналіз того, що принесло користь чи навпаки, та визначення змін, які необхідно здійснити в майбутньому; установка табу на категоричність та невизначеність припущень щодо майбутнього, адже часткові знання представленого результату формують хибну думку, що заважає прийняттю правильних рішень, і навпаки

– підтверджена інформація допомагає плідному вирішенню питань (Cook, 2021).

Освітнє (навчальне) лідерство – це аспект системи керівництва загальноосвітньої школи, який націлений на залучення учителів до ініціативної участі в управлінських процесах освіти навчального закладу та їхньому перетворенні, досягаючи покращення показників рівня якості освітніх послуг. Тому освітнє лідерство необхідно розглядати як тривимірні взаємопов'язані аспекти: лідерство освіти, що визначається діяльністю держави в забезпеченні переважного розвитку освітнього простору; лідерство в освіті, що визначається діяльністю викладачів, учнів (студентів), керівників та освітніх закладів-лідерів; лідерство для освіти, що визначається діяльністю стейкхолдерів та батьків з ціллю пріоритетного освітнього розвитку. Отже, державна діяльність щодо розвитку еволюційних процесів освітнього лідерства вбачає використання таких вагомих заходів: оцінювання і моніторинг результатів діяльності школи; підтримки лідерів протягом усього кар'єрного шляху; створення задовільних умов щодо діяльності лідерів школи; обов'язкове ліцензування та виконання процедур їхнього впровадження в дію; фахова підготовка та розвиток професіоналізму директорів загальноосвітніх шкіл. А основою реалізації визначених заходів в Австралії призначаються нормативи формування освітнього лідерства, що розробляються на національному та регіональному рівнях. Тобто мета лідерства педагогів загальноосвітніх шкіл окреслюється покращенням діяльності викладання академічної дисципліни та функцій педагога взагалі. Навчальне лідерство, що застосовується у викладанні, акцентує роль та значення шкільного лідера, представляючи його посередником між загальноосвітньою школою та навколишнім середовищем, відкриває його внутрішнє світло, яке віддзеркалює сутність сучасного підходу у створенні комфортного та успішного навчального середовища. Отже, значна відповідальність покладається на педагогів-лідерів у прагненні забезпечити консенсус між прихильниками різних поглядів та у формуванні конструктивного освітнього середовища. У зв'язку з тим, що визначна роль навчального лідерства спрямована на поліпшення процесу викладання та освітньої діяльності, потрібно звернути увагу на рівень навичок, умінь, знань учителів, що впливають на створення плідного освітнього середовища та мають ясне визначення цілей сподівання від партнерів освітнього процесу (Бондарчук, & Нежинська, 2017).

Стійке лідерство – це концепція лідерства управління, яка враховує проблеми суспільства, довкілля та тривалих цілей сталого зростання, яке також може визначатися як потрійний наслідок: прибуток, планета, люди. Тобто формування цієї концепції в Австралії визначене умовами та вимогами сучасного світу у прагненні зберегти екологічні

ресурси у зв'язку зі стрімким зростанням розвитку суспільства. Це визначення вперше було представлено 1987 року комісією Брундтланду ООН, де було проголошено: «Задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Цей вислів окреслив дефініцію стійкого лідерства та його значення, задекларував поняття того, що використання ресурсів землі, які сьогодні доступні для світового суспільства, має бути таким, щоб для майбутнього покоління залишилось достатньо перспектив. До того ж визначення сучасного погляду на стійке лідерство декларується як необхідність застосування життєво-важливої суспільної практики, що сприяє формуванню суспільної думки через навчання. Використання концепції стійкого лідерства загальноосвітніми школами надає певні переваги у плані конкурентоспроможності та відкриває можливості представляти новітній інноваційний курс вдосконалення та мати довгостроковий успіх (Iqbal, Ahmad, & Halim, 2020).

Висновки.

Підсумовуючи результати дослідження зазначаємо, що прогресивні лідери Австралії свідомо докладають зусиль для організації умов навчання педагогів у дієвих спільнотах, а також залучають вчителів до процесів прийняття рішень з метою зміцнення зв'язків між суспільством та школою для посилення спільної участі, намагаються впливати на визначення цілей та пріоритетів, які формують відчуття колективної відповідальності. Продуктивність вчителів-лідерів визначається прагненням допомогти всім учасникам освітнього простору побачити індивідуальні здібності та застосувати вплив на учнів, який би сприяв якості викладання, навчання, рівню навчальних досягнень, також вмінням залучати, використовуючи організаційні можливості, учнів чи педагогічний колектив до дискусії, діалогу стосовно засобів та методів викладання, методики визначення рейтингу успішності тощо.

Крім того, аналіз досягнень значних змін у освітньому середовищі Австралії показав набір інструментів формування сучасного шкільного середовища, де визначним важелем у створенні новітньої системи освіти Австралії стало таке явище як лідерство, яке насамперед окреслило участь управлінського складу в організації сприятливих умов щодо реалізації реформаційних процесів із залученням лідерів на різних рівнях навчального процесу із делегуванням їм повноважень та прав, з метою створення комфортного, привабливого освітнього простору рівності та безпеки та використання різноманітних типів лідерства в залежності від обставин та їхньої затребуваності, що визначило філософію управління в загальноосвітніх та приватних школах Австралії. Щодо використання програм, спрямованих на формування нового

покоління лідерів, Австралія займає третє місце після США та Великобританії за популярністю серед іноземних студентів.

Саме тому орієнтація на стандарти та здобутки австралійської освіти може стати корисним прикладом для управління державними та приватними навчальними закладами в Україні,

а визначення філософії та концептуальних засад освітнього лідерства на основі досвіду управління загальноосвітніми закладами в Австралії допоможе новій українській школі створити сучасний освітній простір, який сприятиме успішному та конкурентоспроможному розвитку закладів освіти в умовах глобальних соціальних трансформацій.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Бондарчук О. І., Нежинська О. О. Лідерство у діяльності керівника освітньої організації. Київ. 2017. 37 с.
- Бондарчук О. А. Реформування змісту загальної середньої освіти в Австралії : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.06. Житомир, 2015. 249 с.
- Бондарчук О. І. Інноваційні підходи до укладання навчальних програм для загальноосвітніх шкіл Австралії. Порівняльно-педагогічні студії. 2010. Випуск 3-4. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/poriv_ped_stydii/2010/2010_2_23.pdf
- Костіна Л. С. Організаційна структура професійного розвитку вчителів середніх шкіл Австралії: рівні реалізації. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». 2017. Вип. 57. С. 201-211.
- Сторчак Н. В. Современные международные исследования лидерства в школьном образовании. Человек и образование. 2012. № 3(32). С. 153-156.
- Мандрагеля В. Розподілене лідерство в закладах освіти: розмаїття підходів до сутності і змісту. Zenodo. 2021. С. 26-29. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5776062>
- Bourke J. E. Australian Catholic Schools into the Seventies. Melbourne : Australian Council for Educational Research, 1969. 43 p.
- Miller E. Australian School Practices and the Education Experiences of Students with a Refugee Background: a Review of the Literature. International Journal of Inclusive Education. 2017. P. 339-359.
- Cook V. Distributed Leadership Can Help with Recovery After the Pandemic. WCET. 25.06.2021. URL: <https://wcetfrontiers.org/2021/06/25/distributed-leadership-help-recovery-after-pandemic/>
- Southwell D. Leadership in Australian Higher Education: Lessons from Female Educational Leaders. 2010. Edd Thesis. 235 p.
- Iqbal Q., Ahmad N., & Halim H. (2020). How does sustainable leadership influence sustainable performance? Empirical evidence from selected asean countries. Sage Open, 10(4), 1-16. DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244020969394>
- Williams P. J. Technology Education in Australia: Twenty Years in Retrospect. International Journal of Technology and Design Education. 1993. Volume 3. P. 43-54.

REFERENCES

- Bondarchuk, O. I., & Nezhyńska, O. O. (2017). *Liderstvo u diialnosti kerivnyka osvithnoi orhanizatsii [Leadership in the Activity of the Head of an Educational Organization]*. Kyiv.
- Bondarchuk, O. A. (2015). *Reformuvannia zmistu zahalnoi serednoi osvity v Avstralii [Reforming the Content of General Secondary Education in Australia]*. Dys. doktora ped. nauk. Zhytomyr.
- Bondarchuk, O. I. (2010). Innovatsiyni pidkhody do ukladannya navchal'nykh prohram dlya zahal'noosvitnikh shkil Avstraliyi. *Porivnyal'no-pedahohichni studiyi*, 3-4. Retrieved from https://library.udpu.edu.ua/library_files/poriv_ped_stydii/2010/2010_2_23.pdf
- Kostina L. S. (2017). Orhanizatsiina struktura profesiinoho rozvytku vchyteliv serednikh shkil Avstralii: rivni realizatsii [Organizational structure of professional development of secondary school teachers in Australia: levels of implementation]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohika ta psykhohiia»*, 57, 201-211.
- Mandrahelia, V. (2021). Rozpodilene liderstvo v zakladakh osvity: rozmaittia pidkhodiv do sutnosti i zmistu [Distributed Leadership in Educational Institutions: Diversity of Approaches to Essence and Content]. *Zenodo*, 26-29. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5776062>
- Storchak, N. V. (2012). Sovremennye mezhdunarodnye yssledovaniya lyderstva v shkolnom obrazovanii [Modern International Studies of Leadership in School Education]. *Chelovek y obrazovanye*, 3(32), 153-156.
- Bourke, J. E. (1969). *Australian Catholic Schools into the Seventies*. Melbourne : Australian Council for Educational Research.
- Miller, E. (2017). Australian School Practices and the Education Experiences of Students with a Refugee Background: a Review of the Literature. *International Journal of Inclusive Education*, 339-359.
- Cook, V. (2021, June 25). Distributed Leadership Can Help with Recovery After the Pandemic. *WCET*. URL: <https://wcetfrontiers.org/2021/06/25/distributed-leadership-help-recovery-after-pandemic/>
- Southwell, D. (2010). *Leadership in Australian Higher Education: Lessons from Female Educational Leaders*. Edd thesis.
- Iqbal, Q., Ahmad, N. & Halim, H. (2020). How does sustainable leadership influence sustainable performance? Empirical evidence from selected asean countries. *Sage Open*, 10(4), 1-16. DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244020969394>
- Williams, P. J. (1993). Technology Education in Australia: Twenty Years in Retrospect. *International Journal of Technology and Design Education*, 3, 43-54.

John Locke's Studies in Ukraine: Perspectives and Possibilities

UDC: 1 (191):16

DOI: 10.15421/172248

Kkhelufi Amina

Ph.D. Student, <http://orcid.org/0000-0001-6851-8285>, amina.khelufi@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

Abstract

The article aim is to highlight the current state of John Locke's studies in Ukraine, outline problematic issues and test the method of oral history of philosophy for researching the philosophical ideas of the English thinker.

The relevance of the study is justified by the fact that the philosophical ideas of John Locke had a significant impact on the development of political thought in many European countries and still remain understudied by Ukrainian philosophy researchers.

Results. According to the results of the research, it was found that practically no one was engaged in studying of John Locke's studies in Ukraine. Over the past few years, there have been only few publications in the periodicals, which deal with the philosophy of the English thinker. Soviet sources, which contain many distortions of both the philosopher's philosophical ideas and inaccurate translations, mostly describe John Locke as a theorist of knowledge. Ukrainian researchers, in turn, also consider epistemological rather than political ideas of the English thinker much more often. Our exploration of the oral history of philosophy made it possible to clarify the positions of several modern researchers of John Locke's philosophy regarding the state of presentation and research of his ideas in the Ukrainian context. Also, in the course of the interview, the position of the three respondents regarding the theological influences and the philosophical views of John Locke was clarified.

Conclusions. The conclusions emphasized the importance of the appearance of quality translations of at least the main works of John Locke, which is quite important both for the formation of the Ukrainian philosophical dictionary and for the appearance of thorough theoretical reflections on his philosophy. The author emphasizes the perspective of introducing the method of oral history of philosophy in research on the history of philosophy, including John Locke's studies. It expands the source base for theoretical research and creates new discourse, which enables the formation of new original ideas in the process of oral communication.

Keywords: John Locke studies, oral history of philosophy, religion turn, social contract, interview

Citation: Kkhelufi, A. (2022). John Locke's Studies in Ukraine: Perspectives and Possibilities. *Grani*, 25(4), 36-42. <https://doi.org/10.15421/172248>

Локознавчі розвідки в Україні: перспективи та можливості

Кхелуфі Аміна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

Анотація

Метою статті є виявлення сучасного стану локознавчих студій в Україні, окреслення проблемних питань та апробація методу усної історії філософії для досліджень філософії англійського мислителя.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю перегляду творчої спадщини мислителя в контексті суспільно-політичних процесів у Україні, яка є недостатньо вивченою.

Результати. За результатами розвідки було виявлено, що дослідженнями локознавчих студій в Україні практично ніхто не займався. За останні кілька років у періодиці зустрічаються поодинокі публікації, у яких йдеться про філософію англійського мислителя. Радянські джерела, які містять чимало викривлень як філософських ідей філософа, так і неточні переклади здебільшого описують Джона Лока як теоретика пізнання. Сучасні українські дослідники у свою чергу також розглядають значно частіше епістемологічні, ніж політичні ідеї англійського мислителя. Проведена нами розвідка з усної історії філософії дала можливість прояснити позиції кількох сучасних дослідників філософії Джона Лока щодо стану представленості та досліджень його ідей в українському контексті. Також у процесі інтерв'ю була прояснена позиція трьох респондентів щодо теологічних впливів на філософські погляди Джона Лока.

Висновки. У висновках була підкреслена необхідність появи якісних перекладів бодай основних праць Джона Лока, що є досить важливим і для формування українського філософського словника, і для появи ґрунтовних теоретичних рефлексій щодо його філософії. Авторка наголошує на перспективності впровадження методу усної історії філософії у розвідки з історії філософії, у тому числі в локознавчі студії. Це розширює і джерельну базу для теоретичних досліджень і створює новий дискурс, що уможливило формування нових оригінальних ідей у процесі усного спілкування.

Ключові слова: локознавчі студії, усна історія філософії, релігійний поворот, суспільна угода, інтерв'ю

Цитування: Кхелуфі, А. Локознавчі розвідки в Україні: перспективи та можливості. *Науково-теоретичний альманах Грани*. 2022. Том 25. №4. С. 36-42. <https://doi.org/10.15421/172248>

Вступ. Філософія Джона Лока у сучасному українському контексті є недостатньо представленою. Можна помітити, що сьогодні українські дослідники більше переймаються вивченням питань античної

філософії, у нас діє Кантівське товариство, здійснюються розвідки з сучасної практичної філософії тощо. Зважаючи на те, який вплив мав цей англійський філософ на європейську політичну думку,

Стаття надійшла / Article arrived: 07.08.2022

Схвалено до друку / Accepted: 31.08.2022

сформулював ідеї та цінності лібералізму, якими керуються більшість країн сьогодні, звернення до його філософських текстів не втрачає своєї актуальності. Натомість на Заході ситуація дещо відмінна, варто тільки згадати про міжнародне товариство John Locke Society, яке щорічно проводить конференції, присвячені англійському мислителю XVII століття.

Звернення до філософії Джона Лока може мати досить плідні результати і для осмислення суспільно-політичних процесів, які останні роки мають місце в Україні. Ба більше, більш ґрунтовне осмислення ідей мислителя дасть можливість краще зрозуміти ті процеси, які відбуваються з нами та нашою країною сьогодні та здійснити рефлексію цих подій в майбутньому в історичній ретроспективі, трохи віддалившись від них темпорально.

Революції незалежної України, а особливо остання – Революція Гідності досить яскраво відображають дієвість політичних ідей Джона Лока, викладених у «Двох трактатах про врядування» (Locke, 1794). Українське суспільство, уклавши «суспільну угоду» з сувереном задля захисту своїх прав та свобод, повстає проти цього ж суверена, який відмовився діяти в інтересах цього суспільства. Тобто, згідно з філософією Джона Лока, право на повстання українського народу було найбільш доцільним способом для збереження держави та її устрою. Російсько-українська війна ще раз продемонструвала наскільки важливим для європейського українського суспільства є захист його ліберальних цінностей та природних прав: права на життя, свободу, приватну власність. А ідеї щодо збереження та захисту останніх були визначальними для ранньомодерного філософа, що й лягли згодом в основу конституцій багатьох сучасних держав.

З огляду на це виникає необхідність перевідкрити філософію Джона Лока заново. Подивитися на нього з таких позицій, які раніше не розглядалися, задля кращого розуміння його філософської теорії, з якої беруть витоки сучасні політичні ідеї. Таке завдання зумовлює у першу чергу дослідження та аналіз того, що вже було написано як українськими, так і радянськими мислителями, які безумовно мали вплив на перших. Нижче ми зупинимося на цьому питанні детальніше.

Мета дослідження полягає у розгляді локознавчих студій в Україні, характеристика їх змістів та осмислення нових підходів у вивченні цієї проблематики за допомогою методу усної історії філософії.

Аналіз літератури. Філософія Джона Лока більше висвітлена в англійських працях. Останнім часом все більше досліджень виходить, пов'язаних з теологічними аспектами філософії англійського мислителя. Віктор Нуово присвятив окрему книгу дослідженням впливу теології на філософські погляди мислителя (Nuovo, 2011). Натан Гай вивчає

не лише філософські тексти на предмет їх теологічної складової, але й досліджує релігійний контекст, у якому жив англійський філософ, зокрема, релігійні спільноти, їх вчення та взаємозв'язки Джона Лока з ними (Guy, 2020).

В українських виданнях досить рідко можна зустріти публікації, присвячені цьому мислителю. А проблематика, яка стосується теологічний вплив на його філософію взагалі не підіймалася, попри серйозні наукові розвідки в англійській літературі. До речі, окремі дослідження, присвячені локознавчим студіям в Україні, досі не здійснювалися, а це дало б нам розуміння ступеня вивченості філософії цього мислителя та представленої тематики.

У цій статті ми розглянемо праці українських дослідників та проаналізуємо їх тематику та їх міру заглиблення у філософію англійського мислителя. При виборі дослідників, праці яких ми розглядали, ми керувалися кількома критеріями: 1) наявність публікацій автора про філософію Джона Лока у академічних виданнях або монографій; 2) науковий ступінь. Зокрема, ми звернулися до праць Дениса Прокопова, який займався дослідженням хиб та її інтерпретацією філософами Нового часу, у тому числі й Джоном Локом (Прокопов, 2008) Олексія Панича, який присвятив свою роботу вивченню скептицизму у філософії зокрема і Джона Лока, цей дослідник є спеціалістом з епістемології англійського мислителя (Панич, 2007). Наталія Щербина досліджувала феномен поваги та торкалася питання її розуміння у текстах англійського мислителя. Авторка зверталася до тексту «Деякі думки про виховання» та виокремила кілька різновидів поваги, про які йшлося філософу: настановча повага, повага-турбота, оціночна повага тощо (Щербина, 2020). Вячеслав Загороднюк звертався до праць Джона Лока, зокрема, до «Проби про людське розуміння» (Locke, 1999a) у контексті дослідження поняття «ідея» Автор проводить історико-філософське дослідження поняття «ідея», аналізуючи як тексти англійського мислителя, так і критичну літературу сучасників філософа і сучасних авторів (Загороднюк, 2016). Особливості нашої розвідки полягають у тому, що ми зверталися не лише до опублікованих текстів цих дослідників, але й у межах усної історії філософії взяли інтерв'ю у деяких з них, результати якого будуть описані нижче.

Помітно більше праць маємо з педагогіки Джона Лока серед українських дослідників. Зокрема, Ольга Скринська аналізує підстави формування педагогічних поглядів у англійського мислителя, звертається до типів виховання, які він пропонує. Авторка порівнює педагогічні ідеї Джона Лока з сучасними теоретиками педагогіки, яким йшлося про дисциплінуючий компонент у вихованні. У роботі зазначається, яким чином ідеї мислителя вплинули на розвиток англійської системи виховання, яка в багатьох аспектах є й до сьогодні взірцевою

(Скринська, 2002).

Олена Габелко у своїй дисертації звернулася до педагогічних ідей Джона Лока. Зокрема авторці йшлося про те, яким чином пов'язані різні види виховання: моральне, трудове, розумове у поглядах англійського мислителя. Спираючись на тексти Джона Лока, авторка підкреслює, що головним у формуванні характеру людини є саме виховання, тобто, те, що дитина набуває у процесі свого розвитку (Габелко, 2010).

Окрім того, були розглянуті деякі підручники з історії філософії, у яких містяться статті присвячені Джону Локу. Для загального розуміння представленості філософії англійського мислителя ми звернулися й до кількох радянських розвідок. Ми свідомі того, що чимало радянських досліджень мають ряд викривлень та подеколи неточних інтерпретацій. Однак апеляція до цих джерел має місце у контексті заявленої теми, адже на цих текстах навчалася ціла плеяда сучасних українських дослідників, яким ще належить дати свою оцінку тим працям.

Серед радянської філософської літератури, присвяченої Локу, були розглянуті наступні джерела: Г. Заїченко, «Джон Лок» (Заїченко, 1973), І. Нарський, «Західноєвропейська філософія XVII ст.» (Нарський, 1974), В. Соколов «Європейська філософія XV-XVII століть» (Соколов, 1984).

Слід зважити на те, що в закордонних джерелах все частіше говорять про релігійний поворот у локознавчих дослідженнях, зокрема про це зазначав Натан Гай (Guy, 2020, р. 23), Віктор Нуово стверджував, що філософію Джона Лока не можна зрозуміти без врахування теологічного аспекту і що остання є ключем до розуміння першої (Nuovo, 2011, р. 74). Саме тому ми при вивченні українських досліджень звертали увагу на представленість теми релігійних впливів у філософії англійського мислителя.

Результати дослідження.

Зазначені автори радянської доби у своїх публікаціях здебільшого розкривали загальні риси епістемологічних та політичних ідей Джона Лока, не занурюючись у більш вузьку проблематику. Було виявлено, що в деяких моментах вони апелюють до питань теологічного змісту у текстах англійського мислителя.

Ігор Нарський в одному з розділів під назвою «Погляди Лока на релігію» посилається на «Пробу про людське розуміння», «Деякі міркування про освіту» Автор пише про такі теологічні концепти як «рай», «пекло», розмірковує про співвідношення віри та розуму. Вказує на діалог мислителя з соціантами, особливо з «польськими братами»: А. Вишоватим, Ф. Соціним, У. Штегманом-молодшим, які, на його думку, вплинули на формування його теологічних ідей. Автор у питанні про стосунок віри й розуму порівнює Лока з Томою Аквінським. Якщо в останнього віра *est supra sed non contra intellectam*, тобто вона перевершує

розум; у Лока ж усе, що не узгоджується з рацією, не має братися до уваги (Нарський, 1974, с. 77-80).

Г. Заїченко апелює до теологічної роботи Лока «Резонність християнства», у якій англійський мислитель звертається до теми християнства та розглядає Христа як Месію (Locke, 1999b). Г. Заїченко зазначає, що філософ заперечував ідею першородного гріха; та, хоча прямо й не відкидав доктрину потрібності Бога, проте наголошував на Його Єдності. «У складній мозаїці робіт Лока з філософії та релігії переплітаються мотиви як розриву з теологією, так і поступу їй, а також дійсничі мотиви... Лока не можна вважати стовідсотковим дійстом, подібно Толланду і Коллінзу, хоча безперечним є його вплив на формування деїзму в останніх» (Заїченко, 1973, с. 16).

Перш ніж перейти до розгляду локознавчих студій в Україні, зупинемося на усній історії філософії – новому методі історико-філософського дослідження, який був запропонований та апробований українськими дослідниками. Авторка даної статті безпосередньо долучена до його формулювання та розробки. Починаючи з 2014 року проводяться емпіричні усні історико-філософські розвідки. Вони полягають у проведенні інтерв'ю з філософами на конкретно задану тему, що відповідає дослідницьким інтересам інтерв'юєра і експертом у яких є інтерв'юєнт. Фактично, з 2014 року, а офіційно з 2019 року діє Студентське товариство усної історії філософії (авторка даної статті з 2019 по 2022 р. була його Головою), яке за свою діяльність здійснило понад 10 дослідницьких проєктів у межах цього напрямку. Більшість з цих розвідок опубліковані у історико-філософському журналі «Sententiae» та в «Філософській думці». Актуальність зазначених досліджень зумовлена і вже започаткованими проєктами на філософському факультеті КНУ, одним з яких є дослідження наукових видань Київського університету другої половини ХХ століття (Археографічний довідник, 2021). Матеріали означених розвідок стають основою не лише для теоретичного осмислення, але й розробки нових академічних курсів, які викладаються студентам.

Варто зазначити, що перші усні історико-філософські дослідження були здійснені на кафедрі історії філософії КНУ ім. Тараса Шевченка. Доктор філософських наук Тарас Кононенко ініціював проведення Науково-Методичних семінарів. Особливістю цих семінарів є те, що участь у них брали як професори, так і аспіранти та студенти, у тому числі й авторка даної публікації. На кожен з семінарів запрошувався експерт з окресленої теми, який викладав свою позицію, а після – починалася «жива розмова», де через запитання-відповіді можна було прояснити те чи інше питання, окреслити свою позицію або запропонувати інакший погляд на запропоновану тему. І ця лабораторія пошуку

нового знання через усне слово має досить плідні результати. Одним з яскравих прикладів плідності цих Науково-Методичних семінарів є видання науково-методичного посібника з історії індійської філософії, що став результатом серії зустрічей з мислителем, послом Індії Маноджем Кумаром Бхарті (Філософія індійської культури, 2019).

Робота над усними історико-філософськими розвідками може здійснюватися у трьох основних напрямках: 1) дослідження соціально-культурного та професійного контексту філософських спільнот; 2) тематична розвідка конкретної філософської проблематики, вивченням якої займається інтерв'юєнт; 3) теоретичні рефлексії самої усної історії філософії, розробка її методології. Кожен з цих напрямків збагачує джерельну базу історії філософії новими матеріалами. Перший – дає ширшу панораму на суспільно-політичне життя філософів того чи іншого історичного періоду, розкриває характер дослідника, еволюцію його поглядів, дає можливість з «перших вуст» довідатися до історію створення тієї чи іншої книги; дослідити культурне середовище мислителя тощо. Другий має на меті більш предметне дослідження філософських питань, над якими працює мислитель, висвітлення складних місць, прояснення позиції мислителя щодо тем, що мають стосунок до філософії, якою він займається. Такі інтерв'ю є досить плідними, оскільки потенційно можуть призвести у процесі розмови до нових ідей, осмисленням яких дослідник безпосередньо не займався і які не представлені у його письмових джерелах. Третій – покликаний сформулювати УІФ, дати їй визначення та розробити методологію, яку могли б застосовувати дослідники не лише з філософії, але й з інших гуманітарних дисциплін. Цей вид роботи потребує підготовки протоколу проведення інтерв'ю, роботи на етапі пре- та пост-інтерв'ю, опанування практичними навичками, такими як дешифрування тощо.

Перший напрям досліджень був започаткований філософінею Тетяною Чайкою, яка взяла інтерв'ю у корифеїв української філософії минулого століття: Сергія Кримського (Чайка, 2011), Вілена Горського (Чайка, 2014), Петра Йолоня (Чайка, 2019). Це – унікальний матеріал, який відображає життя тогочасної української інтелігенції, особливості життя в радянські часи, актуальні філософські теми тощо.

Члени Товариства усної історії філософії, у тому числі й авторка цієї статті, взялися продовжувати справу Тетяни Чайки, наповнивши її новими, досі не представленими розвідками з усної історії філософії. Зокрема був реалізований проєкт «Справа філософії в радянській Україні». У його межах були взяті інтерв'ю в Євгена Головаху щодо життя

філософської спільноти в 50-70-х роках (Головаху та ін., 2017). Інтерв'ю з Наталею Вяткіною розкрило специфіку філософського життя в Інституті філософії 70-90-х років (Вяткіна та ін., 2020) та інші. Отримані тексти є досить цінною джерельною базою для майбутнього написання історії філософії радянського періоду останніх 50-ти років. Ба більше, ці інтерв'ю вже стали предметом теоретичного осмислення деяких українських дослідників та вивчаються студентами у межах курсу Київська філософська школа (Вдовиченко, 2021). Інший дослідницький проєкт – «Історія розшифрування, видання та вивчення могилянських текстів», приміром, інтерв'ю з Ярославом Стратій (Стратій та ін., 2018). Третій дослідницький проєкт має назву «Історія створення французької та української версій «Європейського словника філософії», що передбачав інтерв'ювання Костянтина Сігова (Сігов та ін., 2019) та в Барбари Касен (Касен та ін., 2019).

Другий напрям УІФ – так звані тематичні інтерв'ю досі активно не застосовувався в історико-філософських дослідженнях, однак має великі перспективи. Апробацію цього напрямку здійснила авторка даної статті, провівши інтерв'ю з Тетяною Чайкою (щодо статусу, методології усних історико-філософських досліджень), текст наразі представлений у вигляді рукопису та готується до видання. І ще 3 інтерв'ю: з Олексієм Паничем, Наталею Щербиною та Вячеславом Загороднюком були здійснені саме в рамках дослідження філософії Джона Лока. Ці інтерв'ю були зумовлені у першу чергу недостатньою представленістю досліджень з філософії англійського мислителя загалом. Отримані результати ще раз засвідчили, що без залучення цього методу ми навряд чи отримали б матеріали з цього питання, оскільки найбільш помітні дослідники Джона Лока, яких ми інтерв'ювали, не мають письмових публікацій з теми локівських студій в Україні та дослідженням теологічних впливів на його філософські погляди, однак у процесі розмови дали досить розгорнуту оцінку поставленим питанням. На них ми більш детально і зупинимось.

Структура кожного з інтерв'ю мала схожі риси, однак, з певних питань ми отримали протилежні відповіді. Усі респонденти дають спільну позицію щодо недостатньої представленості філософської спадщини Джона Лока в Україні. Зокрема Олексій Панич вважає, що така ситуація зумовлена відсутністю належних перекладів бодай найбільш відомих текстів Джона Лока – «Проби¹ про людське розуміння» та «Двох трактатів про врядування». Показовим є те, що всі наявні переклади зроблені філологами, а отже, часто не лише не передають зміст ідей Джона Лока, але й спотворюють його. «Взагалі неможливо класичний філософський текст перекладати без порівняльного

¹Серед українських філософів є кілька різних варіантів перекладу "Essay": «розвідка», «нарис», «досвід», «есеї» тощо. Я дотримуюся традиції перекладу, запропонованого Олегом Хомою – «Проба про людське розуміння». Такий варіант уже був застосований при перекладі французького тексту "Essais" Монтеня Анатолем Перепадею.

тезаурусу, у якому є список основних термінів оригіналу і список основних термінів перекладу... Відповідно, переклад філософського тексту – це розбудова в іншій мові аналогічної термінології, з усвідомленням того, що в якихось моментах це принципово неможливо. А відомі мені перекладачі Лока так не ставили завдання. Тому я б навіть сказав, що краще б перекладу «An Essay», виданого в Харкові, взагалі не було. Він створює ілюзію, що це перекладено, а читати з наміром розуміння того, що справді думає Лок, неможливо, бо там misleading на кожній сторінці» (Кхелуфі, & Панич, 2022).

Наталія Щербина у відповідь на питання щодо представленості досліджень з філософії Джона Лока зазначила, що провела пошукову розвідку серед кількох філософських періодичних видань: «Sententiae», «Філософська думка», «Мультиверсум», «Філософські проблеми гуманітарних наук», «Вісник філософського факультету» за останні 4 роки та виявила всього кілька публікацій, присвячених філософії англійського мислителя. Дослідниця провела досить влучну аналогію між медіа та філософією: для філософії інфопривід має теж помітне значення. Приміром, з'являється переклад – публікується кілька статей, проводяться конференції, присвячені певній проблематиці. «Для мене саме Лок і Гобс стоять біля витоків, я б сказала, прагматичної емпіричної ліберальної філософії. Я б сказала, що саме Лок і Гобс вперше досить прагматично, може десь непоетично і неромантично, описали, що таке лібералізм, що таке ціна (у сенсі товару) і цінність людини, чому ми маємо створити, можливо, не зовсім приємні, але уніфіковані закони. І, на жаль, я побачила, що тема недостатньо розроблена. І знову таки, підкреслюю, що саме Лок був біля витоків лібералізму. Останні 8 років для нашого покоління особливо чітко показують, що ми знаходимося в епіцентрі боротьби за свободу, за лібералізм, за демократію» (Кхелуфі, & Щербина, 2022).

У питанні теологічних впливів на філософські погляди Джона Лока. Усі троє дослідників вважають, що Джон Лок розмежовував свої філософські та релігійні погляди, як і належить представнику емпіричної філософії. Наталія Щербина та Вячеслав Загороднюк стоять на схожих позиціях, оскільки стверджують, що попри те, що англійський мислитель відходить від питань теології у своїх філософських розвідках, релігійна проблематика все ж залишається для нього досить близькою, і як би він цього не хотів, впливає на його філософські погляди. «Якщо знайомитися з біографією Лока, стає зрозуміло, що для нього релігія була дуже важливою. Він взагалі був досить замкненою і сухою людиною, яка жила листами і походами до церкви» (Кхелуфі, & Загороднюк, 2022).

Наталія Щербина також зазначає, що Джон Лок був радше віруючою, аніж релігійною людиною. Свідчення цього знаходимо і в самих

текстах. «А оскільки він жив якраз у часи розвитку протестантизму, думаю, ці пошуки сильно на ньому й відобразилися. Він як протестант говорить, що не все вирішує Бог заздалегідь і проблема теодицеї не розв'язується так легко. Те, що Лок свого часу захоплювався ідеями того, що Христос не існував до того, як Він був зачатий як Ісус, прямо корелює з поглядами мислителя щодо людини як *tabula rasa*» (Кхелуфі, & Щербина, 2022).

Натомість Олексій Панич вважає, що попри залученість Джона Лока у релігійний контекст та наявність в нього релігійного виховання, помітної ролі теології у його філософії не прослідковується. Це, згідно з дослідником, зумовлене самою настановою англійського мислителя дослідити світ сам по собі, безвідносно від Бога, який одного разу створив цей світ, але надалі не втручається. «Принаймні, Бог дав людині розум і більше нічого не підказує – це фактично, деїзм. Бог, згідно з Локом, не опікується світом, у нього немає тривалого Одкровення. Тобто, Лок не дивиться на стіл у очікування, що Бог зараз йому щось підкаже» (Кхелуфі, & Панич, 2022). Тобто, Олексій Панич заперечує теологічну компоненту у епістемологічних ідеях англійського філософа і вважає, що якщо вона й наявна, то радше у «Двох трактатах про врядування».

Зупинемося тепер на письмових джерелах.

Серед українських філософських джерел доби незалежності увага була приділена праці Дениса Прокопова «Інтерпретація хиб в європейській філософії XVII – середини XVIII ст.» (Прокопов, 2008), Олексія Панича «Розвідки з історії скептицизму в британо-американській епістемології. Британська модерна філософія (Гоббс, Локк, Барклі, Х'юм, Рід)» (Панич, 2007). Окрім цього було проаналізовано ряд видань під загальною редакцією Ярошівця В. І.: «Історія філософії: підручник» (Історія філософії, 2010).

У статті про Джона Лока з підручника історії філософії, підготовленого колективом кафедри історії філософії КНУ, як і належить таким виданням, досить лаконічно розглядається епістемологічна та політична проблематика цього автора. До теологічних аспектів доробку мислителя автори цієї статті не зверталися, окрім окреслення його біографії освіти та долученості до закладів з релігійним спрямуванням. Слово «Бог» зустрічається двічі в контексті розмови про досвідне походження знання та заперечення вродженості ідей (Історія філософії, 2010, с. 286-287).

У монографії Олексія Панича головна увага зосереджена на дослідженні історії скептицизму. Автор звертається до Джона Лока так само, як і до Томаса Гобса, Джорджа Барклі, Девіда Г'юма та Томаса Ріда з метою дослідити розвиток скептицизму у їх філософських теоріях. Тобто, Олексій Панич, досліджуючи Джона Лока, головним чином концентрується саме на епістемологічній проблематиці, не торкаючись політичних та

теологічних тем.

Дисертація Наталії Щербини «Феномен поваги у сучасному гуманітарному дискурсі (історико-філософський аналіз)» 2020 р. – відповідно, до Джона Лока авторка зверталася у контексті висвітлення саме цієї проблематики, яка безпосередньо не пов'язана з питаннями теології. Вячеслав Загороднюк досліджував поняття ідеї, яке згідно із самим Джоном Локом не є вродженою, а отже, має емпіричне коріння.

Висновки.

Локознавчі студії в Україні мають велику актуальність. Ця теза є правомірною, як для осмислення суспільно-політичного контексту, у якому опинилася наша держава, так і для кращого розуміння текстів самого мислителя, від яких свої витоки беруть правові ідеї сучасного ліберального демократичного світу. Попри зазначену значущість філософських ідей останнього, спадщина англійського мислителя не була настільки дослідженою, як погляди інших європейських філософів. Аналіз деяких творів радянських дослідників показав, що Джон Лок був представлений у їх публікаціях як поряд з іншими дослідниками (практично немає ґрунтовних розвідок, які були б присвячені окремо Джону Локу). Здебільшого ці розвідки стосуються епістемологічного та політичного вчення англійського філософа і практично не висвітлюють теологічні аспекти його світогляду та впливів останнього на філософські погляди. У відповідь на запитання щодо долі радянських публікацій, які часто подають досить викривлену інтерпретацію ідей європейських філософів, у тому числі й Джона Лока, можна сказати, що повністю відмовитися від них ми не можемо. Вони, по-перше, є віддзеркаленням епохи, у яку були написані, а отже, слугують джерельною базою для теоретичних рефлексій та критичного аналізу

сучасними дослідниками. По-друге, деякі з них мають слушні зауваги та, час від часу, розглядають ті пласти філософії Джона Лока, про які не йдеться у сучасних дослідженнях (мова, приміром, про теологічні ідеї в маловідомих текстах Джона Лока).

Ситуація з сучасними українськими дослідженнями, особливо, в останні 10 років є значно кращою. З'являються якісні розробки, у яких безпосередньо чи опосередкованого звертаються до філософської тематики Джона Лока. Утім, самих авторів, які здійснюють такі розвідки досить мало. У своїх публікаціях вони торкаються питань теорії пізнання, моральної філософії, рідше – політичної. Якщо в західноєвропейській періодиці більше публікацій, присвячених саме політичній теорії мислителя, то в Україні – більший акцент саме на епістемологію. Можемо припустити, що з огляду на революційні зрушення та війну, тенденція зміниться і політична теорія ще буде належним чином переглянута.

Перспективним напрямком у історико-філософських дослідженнях загалом, та локознавчих зокрема є усна історія філософії. Вона уможливує розширення джерельної бази з цієї тематики, що саме по собі є цінним матеріалом для поглиблення знань про філософію цього автора. А з іншого боку – зумовлює появу розвідок, у яких дослідники здійснюватимуть теоретичне осмислення отриманих під час інтерв'ю результатів, а отже, - створюватимуть новий дискурс, тим самим підвищуючи інтерес до ідей мислителя. Авторка даної статті здійснила лише першу спробу таких розвідок. Доцільність залучення цього методу з розширенням аудиторії респондентів серед західноєвропейських дослідників, які більш активно залучають у свої дослідження філософію Джона Лока безумовно буде досить показовою.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Археографічний довідник з історії філософії. Наукові видання Київського національного університету імені Тараса Шевченка у галузі філософії. 1944-1961 рр. / за заг. ред. Т. Кононенко К., 2021. 54 с.
- Вдовиченко Г. Історія Київської філософської школи в усних спогадах її творців: студії з історії філософії та культури Київської Русі. Гуманітарно-релігійнознавчий вісник СОФІЯ. 2021, №1(17), С. 25-32.
- Вяткіна Н., Кхелуфі А., Мирошник К. Збережене і втрачене. Спроба спогадів он-лайн. В. *Sententiae*. Вип. 39. №2. 2020. 15 с.
- Габелко О. Взаємозв'язок розумового, морального та трудового виховання у педагогічній спадщині Джона Лока (1632-1704). Автореферат дисертації. Кіровоград, 2010. 20 с.
- Головаха Є., Зборовська К., Кхелуфі А., Хома В. Суб'єктивний погляд на українську філософію (Розмова із Ксенією Зборовською, Аміною Кхелуфі та Всеволодом Хомотою). *Sententiae*. 2017. Том 36, №1. С. 173–214.
- Загороднюк В. Еволюція концепту «ідея» у британській філософії XVII-XVIII ст. : дисертація. К. 2016, 197 с.
- Заиченко Г. Джон Локк. М.: Мысль. 1973. с. 15-30.
- Історія філософії : підручник / В. Ярошовець, О. Александрова, Г. Аляев та ін.; за ред. В. Ярошовця. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 927 с.
- Касен Б., Хома В., Кхелуфі А., Коломієць Д.-А., Сімороз О. Ви маєте витерпіти те, що ви – міра. *Sententiae*. 2019. Том 38, №2, 151-164.
- Кхелуфі А., Загороднюк В. Локознавчі дослідження. Рукопис. К. 2022, 23 с.
- Кхелуфі А., Панич О. Локознавчі дослідження. Рукопис. К. 2022. 25 с.
- Кхелуфі А., Щербина Н. Локознавчі дослідження. Рукопис. К. 2022. 30 с.
- Нарский И. Западно-европейская философия XVIII века. М.: Высшая школа, 1974. с. 77-80.
- Панич О. Розвідки з історії скептицизму в британо-американській епістемології. Частина перша: британська модерна філософія (Гоббс, Локк, Барклі, Х'юм, Рід). Донецьк: Донецький національний університет, 2007. С. 234-279.
- Прокопов Д. Інтерпретація хиб в європейській філософії XVII – середини XVIII століть: Монографія. К.: ПАРАПАН. 2008. С. 277-347.

- Сігов К., Кхелуфі А., Коломієць Д.-А., Сімороз О., Хома В. Народження «Європейського словника філософій» і відкриття Барбари Касен. *Sententiae*. Том 38, №1. С. 153-171.
- Скринська О. Дисциплінує виховання у педагогічній спадщині Джона Локка. Автореферат дисертації. К., 2002. 20 с.
- Соколов В. *Европейская философия XV-XVII веков*. М.: Высшая школа, 1984. С. 402-426.
- Стратій Я., Зборовська К. та ін. Українська філософія на зламі епох. В. *Sententiae*. Вип. 37. №1. 2018. С. 183-218.
- Філософія індійської культури : науково-методичний посібник інноваційного типу / Кононенко Т., Гнатівська Г. та ін. К., Агентство «Україна», 2019. 264 с.
- Чайка Т. Побачення з Петром Йолоном. *Філософська думка*. №2. 2019. С. 97-112.
- Чайка Т., Горський В. Я прожил счастливую жизнь. К. Издательский дом Дмитрия Бурого. 2014. 174 с.
- Чайка Т., Крымський С. Наш разговор длиною в жизнь. К. Издательский дом Дмитрия Бурого. 2012. 436 с.
- Щербина Н. Феномен поваги у сучасному гуманітарному дискурсі (історико-філософський аналіз): Дисертація. К. 2020. 180 с.
- Guy N. *Finding Locke's God*. L.: Bloomsbury Academy, 2020. 243 p.
- Locke J. *An Essay Concerning Human Understanding*. Hazleton: The Pennsylvania State University, 1999a. 718 p.
- Locke J. *The Reasonableness of Christianity: as Delivered in the Scripture*. Oxford: Clarendon Press, 1999b. 95 p.
- Locke J. *Two Treatise of Government*. London: A Millar et al., 1794. 202 p.
- Nuovo V. *Christianity, Antiquity and Enlightenment. Interpretation of John Locke*. London-New-York: Springer, 2011, 100 p.

REFERENCES

- Cassin, B., Khoma, V., Kkhelufi, A., Kolomiets, D.-A., & Simoroz, O. (2019). Vy majete vyterpity te, shho vy – mira [You Have to Bear to be the Measure]. *Sententiae*, 38 (2), 151-164.
- Chajka, T. (2019). Pobachennja z Petrom Jolonom [Meeting with Petro Iolon]. *Filosofijska dumka*, 2, 97-112.
- Chajka, T., & Ghorskyj, V. (2014). *Ja prozhyl schastlyvuju zhynj [I've lived Happy Life]*. K.: Yzdateljskij dom Dmytryja Buragho.
- Chajka, T., & Krymskij, S. (2012). *Nash razghovor dlynoju v zhynj [Our Conversation Lasts a Lifetime]*. K.: Yzdateljskij dom Dmytryja Buragho.
- Ghabelko, O. (2010). *Vzajemov'jazok rozumovogho, moralnogho ta trudovogho vykhovannja u pedagogichnij spadshhyni Dzhona Loka (1632-1704) [The Relationship between Mental, Moral and Labor Education in the Pedagogical Legacy of John Locke (1632-1704)]*. Avtoreferat dysertaciji.
- Golovakha, Y., Zborovska, X., Khelufi, A., & Khoma, V. (2017). Subjective View of Ukrainian Philosophy (Conversation with Xenija Zborovska, Amina Khelufi and Vsevolod Khoma). *Sententiae*, 36(1), 173-214.
- Guy, N. (2020). *Finding Locke's God*. L.: Bloomsbury Academy.
- Jaroshovec, V. (Ed.). (2010). *Istoriya filosofiji: pidruchnyk [History of Philosophy: Students' Book]*. K.: Vydavnycho-poligrafichnyj centr «Kyjivskij universytet».
- Kkhelufi, A., & Panych, O. (2022). *Lokoznavchi doslidzhennja [John Locke's Studies]*. Rukopys. K.
- Kkhelufi, A., & Shcherbyna, N. (2022). *Lokoznavchi doslidzhennja [John Locke's Studies]*. Rukopys. K.
- Kkhelufi, A., & Zaghorodnjuk, V. (2022). *Lokoznavchi doslidzhennja [John Locke's Studies]*. Rukopys. K.
- Kononenko, T. (2021). *Archeografichnyy dovidnyk z istoriji filosofiji. Naukovi vydannja Kyjivskogho nacionalnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka u ghaluzi filosofiji. 1944-1961r. [Archeographic Guide to the History of Philosophy. Scientific Publications of Taras Shevchenko Kyiv National University in the Field of Philosophy. 1944-1961]*. K.
- Kononenko, T., Ghnatovska, Gh., et al. (2019). *Filosofija indijskoji kultury. Naukovo-metodychnyj posibnyk innovacijnogho typu [Philosophy of Indian Culture. Scientific and Methodical Manual of the Innovative Type]*. K.: Aghentstvo «Ukraina».
- Locke, J. (1794). *Two Treatise of Government*. London: A Millar et al.
- Locke, J. (1999a). *An Essay Concerning Human Understanding*. Hazleton: The Pennsylvania State University.
- Locke, J. (1999b). *The Reasonableness of Christianity: as delivered in the Scripture*. Oxford: Clarendon Press.
- Narskyj, Y. (1974). *Zapadno-evropejskaja fylosofija XVIII veka [Western European Philosophy of the 18th Century]*. M.: Vysshaja shkola.
- Nuovo, V. (2011). *Christianity, Antiquity and Enlightenment. Interpretation of John Locke*. London-New-York: Springer.
- Panych, O. (2007). *Rozvidky z istoriji skeptycyzmu v brytano-amerykanskij epistemologiji. Chastyna persha: brytanska moderna filosofija (Ghobbs, Lokk, Barkli, Kh'jum, Rid) [Explorations in the History of Skepticism in British-American Epistemology. Part one: British Modern Philosophy (Hobbes, Locke, Barclay, Hume, Reid)]*. Donecjk: Donecjkij nacionalnij universytet.
- Prokopov, D. (2008). *Interpretacija khyby v jevropejskij filosofiji KhVII – seredyny KhVIII stolitj [Interpretation of False in European Philosophy of the 17th and mid-18th Centuries]*. Monografija. K.: PARAPAN.
- Shherbyna, N. (2020). *Fenomen povaghy u suchasnomu humanitarnomu dyskursi (istoryko-filosofskij analiz) [The Phenomenon of Respect in Modern Humanitarian Discourse (Historical and Philosophical Analysis)]*. Dysertacija. K.
- Sigov, K., Kkhelufi, A., & Khoma, V. etc. (2019). Narodzhennja «Jevropejskogho slovnyka filosofij» i vidkryttja Barbary Kasen [The Birth of the «European Dictionary of Philosophies» and Barbara Cassin's Discovery]. *Sententiae*, 38(1), 153-171.
- Skrzynsja, O. (2002). *Dyscyplinujuče vykhovannja u pedagogichnij spadshhyni Dzhona Lokka. [Disciplinary Education in the Pedagogical Heritage of John Locke]*. Avtoreferat dysertaciji. K.
- Sokolov, V. (1984). *Evropejskaja fylosofija XVI-XVII vekov [European Philosophy of XVI-XVII Centuries]*. M.: Vysshaja shkola.
- Stratij, Ja., Zborovska, K., et al. (2018). *Ukrainskja filosofija na zlami epokh [Ukrainian Philosophy at the Turn of the Era]*. *Sententiae*, 37(1), 183-218.
- Vdovychenko, Gh (2021). *Istoriya Kyjivskoji filosofskoji shkoly v usnykh spoghadakh jiji tvorciv: studiji z istoriji filosofiji ta kultury v Kyjivskij Rusi [The History of Kyiv Philosophical School in Oral Memoirs: the Studies of Philosophy and Culture in Kyiv Rus]*. *Sofija*, 2(9), 25-32.
- Vjatkina, N., Kkhelufi, A., & Myroshnyk K. (2020). Zberezhene i vtrachene. Sproba spoghadiv on-lajn [Preserved and Lost. An Attempt of Memories Online]. *Sententiae*, 39(2), 15.
- Zaghorodnjuk, V. (2016). *Evolucija konceptu «ideja» u brytanskij filosofiji XVII-XVIII st [Evolution of the Concept "Idea" in British Philosophy of the 17th-18th Century]*. Dysertacija. K.
- Zaichenko, H. (1973). *John Locke*. M.: Mysl.

Classification of Negotiations in Conditions of War

UDC: 316.77:327.8):355.01

DOI: 10.15421/172249

Lepskiy MaksymDr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0001-5604-641X>, waysensey@gmail.com**Shcherban Oleksandra**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0000-0002-9576-9837>, oleksandra.shcherban@gmail.com**Bubleiev Volodymyr**Student, <https://orcid.org/0000-0003-1837-8880>, bubleevsoc@gmail.com*Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)*

Abstract

The aim of the article is to define the classification of negotiations in war conditions as a unity of essential classifying features that are in the integrity and interconnectedness of the military and diplomatic processes.

The relevance of the study of negotiations in war conditions is determined by the practice and specific manifestations of diplomats conducting negotiations with fleeting changes in both the military-political situation and negotiating positions. The topic is updated with the change in the nature of modern warfare, the dynamics of the system of international relations, international institutions, which determines the importance of studying the military and diplomatic components in negotiating in a war as the need for their classification.

Results. The state of the study of classifications of negotiations that have an ideographic character, in which the study of the general prevails in the classification without specifying the special and singular, has been clarified. Theoretically, the classification of negotiations in war conditions is comprehended not only as a definition of the essential classifying features according to which the classes of negotiations are distinguished, but also as an integration of these essential features in unity. The classification of negotiations in the conditions of war is established, which, as integrity, give importance to the negotiation tracks in the diplomatic process.

Conclusions. This article presents the results of the classification of negotiations in war conditions. The classification has such qualifying features that reflect the components of modern negotiations as a whole or can be used separately.

The first classification feature is the political-strategic dimension, so the negotiations are classified according to the vectors "against oneself", "against the enemy", "against international institutions and the community". The second is the human dimension of solving the problems of the territories of warfare and front-line territory, which determines the entire spectrum of vital and humanistic problems that are on the subject field of negotiations. The third feature that classifies negotiations is the solidarity dimension of both the formation and development of relations with allies, partners and mediators (both with the governments and with the civil society of these countries). The fourth sign is the representation of the unity of diplomacy with the military process, as a sign of the conformity of negotiations with the changes in the nature of war, and therefore with changes in the nature of peacekeeping.

Keywords: classification features, diplomacy, multi-domain nature of war, multi-track nature of negotiations, peacekeeping, the nature of war, change of negotiations

Citation: Lepskiy, M., Shcherban, O., & Bubleiev, V. (2022). Classification of Negotiations in Conditions of War. *Grani*, 25(4), 43-49. <https://doi.org/10.15421/172249>

Класифікація переговорів в умовах війни

Лепський Максим, Щербань Олександра, Бублєєв Володимир*Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)*

Анотація

Метою статті є визначення класифікації переговорів в умовах війни, як єдності суттєвих класифікуючих ознак, що знаходяться у цілісності і взаємопов'язаності військового та дипломатичного процесів.

Актуальність дослідження переговорів в умовах війни визначена практикою та конкретними проявами ведення дипломатами перемовин під час швидкоплинних змін як військово-політичної ситуації, так і переговорних позицій. Актуалізують тему зміни характеру сучасної війни, динаміка системи міжнародних відносин, міжнародних інституцій, що визначає значущість дослідження військової та дипломатичної складових у веденні переговорів в умовах війни, як необхідність їх класифікації.

Результати. З'ясовано стан дослідження класифікацій переговорів, що мають ідеографічний характер, у якому переважає дослідження загального у класифікації без уточнення особливого та конкретного. Теоретично осмислено класифікація переговорів в умовах війни не лише як визначення суттєвих класифікуючих ознак, за якими виділяються класи переговорів, а й комплексування цих суттєвих ознак у єдності. Встановлено класифікацію переговорів в умовах війни, що, як цілісність, надають значущість переговорним трекам у дипломатичному процесі.

Висновки. У цій статті репрезентуються результати класифікації переговорів в умовах війни. Класифікація має такі кваліфікуючі ознаки, які відображають складові сучасних переговорів як цілісності або можуть використовуватись окремо.

Першою класифікаційною ознакою є політико-стратегічний вимір, тому переговори класифікуються за векторами «на

себе», «на супротивника», «на міжнародні інституції та співтовариство». Другою є людський вимір вирішення проблем територій ведення бойових дій та прифронтової території, який визначає весь спектр вітально-гуманістичних проблем, що знаходяться предметному полі переговорів. Третьою ознакою, що класифікують переговори, є солідарний вимір, як формування та розвиток відносин з союзниками, партнерами та медіаторами (як з урядами, так і з громадянським суспільством цих країн). Четвертою ознакою є репрезентація єдності дипломатії з військовим процесом, як ознака відповідності переговорів змінам природи війни, а тому і змінам природи миротворення.

Ключові слова: класифікаційні ознаки, дипломатія, мультидомений характер війни, мультитрековий характер переговорів, миротворення, природа війни, зміна переговорів

Вступ.

Актуальність та постановка проблеми.

Актуальність досліджень переговорів в умовах війни визначена практикою та конкретними проявами ведення дипломатами перемовин під час швидкоплинних змін як військово-політичної ситуації, так і переговорних позицій. Сучасна російсько-українська війна довела, що ідеографічний підхід використання універсальної схеми аналізу та ведення переговорів є, часто-густо, неефективною, оскільки потрібно впроваджувати додатковий час на розрізнення універсального, переговорів як комунікативної практики; особливого, що обумовлено умовами війни; конкретного, саме цієї війни. Потрібним є поєднання ідеографічного та фактологічного підходів, задля визначення класифікації як розрізнення специфіки та її зміни у суттєвих структурних складових переговорів.

Актуалізують тему зміни характеру сучасної війни, що обумовлює необхідність розгляду класифікації переговорів у єдності та взаємопов'язаності суттєвих класифікуючих ознак, заради практики як дослідження, так і застосування її у сучасних переговорах.

Зміна системи міжнародних відносин, міжнародних інституцій визначає значущість дослідження військової та дипломатичної складових у веденні переговорів в умовах війни, необхідність класифікації їх за суттєвими ознаками у мисленні суб'єктів переговорів.

Стан досліджуваної проблеми. Серед фундаментальних праць, які надають теоретичний опис та практичні рекомендації, аналізуючи переговорний процес у контексті міжнародних відносин, переговорний процес ґрунтовно досліджується в роботах Гарвардської школи Р. Фішера, В. Юрі, Б. Паттона, Г. Райффа (Raiffa, 1982; Фишер, & Юри, 1981), подальший її розвиток продовжується у класифікації С. Кові (1989). Свій внесок у дослідження класифікації переговорів зроблено «концепцією мережових переговорів» Л. Крампа (Crump, 2006). Дослідниками переговорів у миротворчих процесах після військових конфліктів є О. Русецький та О. Дорохіна (Русецкий, & Дорохіна, 2009), у теорії міжнародних переговорів С. Шеретов (2007), І. Василенко (2017), у конфліктології та переговорах Є. Тихомирова, С. Постоловський (Тихомирова, & Постоловський, 2007).

Цитування: Лепський М., Щербань О., Бублєєв В. Класифікація переговорів в умовах війни. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. Том 25. №4. С. 43-49. <https://doi.org/10.15421/172249>

Фундатори Гарвардської школи переговорів Р. Фішер, В. Юрі та Б. Паттон (пізніше цей підхід розвивав Г. Райффа) виокремили три стратегії переговорів, спираючись на критерій врахування інтересів опонента: виграв-виграв, виграв-програв, програв-програв (Raiffa, 1982; Фишер, & Юри, 1981, с. 28). Починаючи з 1989 року така класифікація переговорних стратегій зазнала трансформації під егідою доктора економічних наук Гарварду Стівена Кові. Вчений класифікував переговорні стратегії як «шість парадигм взаємодії між людьми» та виокремив наступні: виграв-виграв, виграв-програв, програв-виграв, програв-програв, виграв, виграв-виграв (Кові, 1989, с. 213).

Необхідно відзначити, що Стівен Кові ближче підійшов до визначення стратегій переговорів під час війни, оскільки емоційне напруження, міфологізація свідомості у війни часто не залишають місце для «принципових переговорів «виграв-виграв»», оскільки війна – щонайменше рішення однієї зі сторін на програв іншої сторони.

Доцільна для цієї роботи «концепція мережових переговорів» була представлена Л. Крампом. На думку Л. Крампа, у сфері міжнародних відносин можна спостерігати мережі переговорів із сторонами, які одночасно беруть участь у переговорах на міжнародному, багатосторонньому, регіональному та двосторонньому рівнях. Одна сторона, наприклад уряд якоїсь держави, може займатися вирішенням подібного кола питань на всіх чотирьох рівнях та при цьому врегульовувати проблеми у багатосторонніх переговорах. Л. Крамп вважає, що у сфері формування та розвитку міжнародної політики різні типи переговорів можуть бути взаємопов'язані між собою (Crump, 2006). Сучасні міжнародні переговори мають потенціал розгляду через призму мережової теорії, як власне і військова асиметрична стратегія. Цей характер пов'язаний з візією та військово-політичними рішеннями під час ведення справедливої війни проти агресора на збереження своєї країни, свободи та суверенності.

Дослідники миротворчих процесів О. Русецький та О. Дорохіна класифікують переговори по кількості залучених сторін-ініціаторів, виділяючи багатосторонні ініціативи – із залученням трьох і більше сторін, двосторонні – в яких беруть участь дві конфліктуючі сторони та односторонні – ініціативи, що здійснюються в односторонньому форматі

(Русецкий, & Дорохіна, 2009, с. 48-49). Казахський дослідник міжнародних переговорів С. Шеретов також приділяє увагу критерію кількості учасників переговорів та класифікує їх відповідно, кажучи, що переговори можна поділити на двосторонні та багатосторонні (прикладами можуть бути сесії Генеральної Асамблеї ООН, конференції та сесії регіональних міжнародних організацій, саміти «Великої сімки»). Вищезазначений дослідник також надає класифікацію переговорів залежно від рівня регулярності, виділяючи разові переговори та регулярні (відновлювані) переговори. Відмінність інших полягає в тому, що такі переговори мають постійний і наступний порядок денний (прикладом можуть бути сесії ОБСЄ). Відповідно, залежно від форми проведення, переговори можуть проводитися у вигляді конгресів, самітів, конференцій, зустрічей, сесій, нарад тощо (Шеретов, 2007, с. 17-18).

Як зазначає дослідниця міжнародних переговорів у політиці та бізнесі І. Василенко, міжнародні переговори можуть проводитися, зокрема, з метою: 1) становлення та розвитку міжнародних відносин; 2) залагодження конфлікту; 3) досягнення та підписання угоди; 4) для обміну інформацією та з'ясування позицій сторін; 5) маскування справжніх намірів (Василенко, 2017 с. 22). Під час війни така класифікація переговорів має суттєві обмеження, оскільки практика переговорів демонструвала і повністю протилежні тенденції, руйнування та ігнорування міжнародних відносин; ескалація конфлікту заради капітуляції; тиск, шантаж та ультиматуми, як на в'язування свавілля, замість угоди; одностороння комунікація при веденні квазі- або псевдо- переговорів, що веде агресор. Зберігається в цій класифікації лише «маскування справжніх намірів» як виправдовування агресії або маніпуляції.

У своїй праці «Конфліктологія та теорія переговорів» Є. Тихомирова класифікує переговори залежно від характеру учасників переговорів, розрізняючи наступні: 1) двосторонні та багатосторонні переговори; 2) міждержавні; 3) дипломатичні переговори (переговори на високому та найвищому рівні); 4) переговори між фірмами, організаціями, установами; 5) офіційні та неофіційні переговори. Залежно від предмету переговорів дослідниця виділяє політичні переговори, ділові переговори (комерційні), переговори з питань культури, економіки та з трудових питань. Відповідно до комплексного критерію, а саме залежно від специфіки проблем та особливостей учасників, розрізняють: 1) внутрішні переговори – між підприємцями і профспілками; 2) між окремими особами, між представниками різних фірм; 3) міжнародні – суб'єктами переговорів є учасники міжнародних відносин (держави, ТНК, міжнародні організації тощо) (Тихомирова, & Постоловський, 2007, с. 141-142). Спроба класифікації визначення

переговорів між учасниками також має суттєві зміни під час аналізу перемовин в умовах війни.

У теоретичному осмисленні переговорів в умовах війни постає нагальна потреба вирішити питання загального (переговорів), особливого (в умовах війни) і конкретного (переговорів у російсько-українській війні) у класифікації переговорів в умовах війни не лише як визначення суттєвих класифікуючих ознак, за якими виділяються та визначається класи переговорів, а й комплексування цих суттєвих ознак у єдності дослідження переговорів у сучасній війні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. У цій статті автори роблять класифікацію переговорів в умовах війни на ґрунті таких методологічних положень: по-перше, класифікація має відображати загальне, особливе та конкретне в сучасних переговорах; по-друге, основою класифікації є суттєві ознаки, які між собою знаходяться у єдності та взаємозв'язку та надають характеристику важливим переговорним трекам у дипломатичному процесі; по-третє, класифікація переговорів в умовах війни має бути орієнтована на практику, а не лише репрезентуючим висновком.

Метою статті є визначення класифікації переговорів в умовах війни, як єдності суттєвих класифікуючих ознак, що знаходяться у цілісності і взаємопов'язаності військового та дипломатичного процесів.

Результати дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умови війни часто спотворюють розуміння та значення переговорів, що також робить відбиток на визначенні типології та класифікації переговорів. Це відбувається за декількома причинами. По-перше, під час війни вся увага приділяється боротьбі між супротивниками, а тому переговорам (в цілому справедливо, але не завжди й не у всьому) надається другорядне значення. По-друге, переговорам віддають перевагу лише коли сторони вже готові вести переговори, тобто за умов перемоги, кращих позицій, виснаження або навіть капітуляції. Відомий вислів, що всі війни завершуються переговорами, є класичним, разом з тим переговорам залишає лише час після введення військових дій, після їх завершення. По-третє, суспільство має великі підозри відносно ведення переговорів, має гіпотези про «таємні домовленості» аж до гіпотези «зради». У пострадянському просторі закріплений був образ «сепаратних перемовин» між нацистською Німеччиною та Великою Британією-США яскраво показаних у романі «Сімнадцять миттєвостей весни» Юліана Семенова, який надав цьому факту значення готовності до «зради». В основу цього твору було покладено реальну операцію «Санрайз» (американська назва) та «Кросворд» (британська назва) таємних перемовин представників США та

Великобританії з представниками Німеччини про капітуляцію німецьких військ у Північній Італії, що відбувалися у березні-квітні 1945 року у Швейцарії.

Але переговорники знають і позитивні наслідки «таємних переговорів» між представниками Ізраїля та Організації звільнення Палестини, які велися в Осло, під патронатом Норвегії. Завершення переговорів публічно відбулося 13 вересня 1993 року у Вашингтоні, перед Білим домом, за присутності Президента США Білла Клінтона. Прем'єр-міністр Іцхак Рабін та голова ОЗП Ясір Арафат підписали спільну «Декларацію про принципи», що розглядається як один із найуспішніших кроків урегулювання довготривалого конфлікту.

По-четверте, в сучасній Україні, що знаходиться в умовах війни, додалося до актуалізації стереотипів «зради» невдоволення від результатів і наслідків переговорів 2014-2015 років та пізніше у Мінську (так звані «мінські домовленості»), тому українське суспільство до міжнародних переговорів відноситься з великою насторогою.

По-п'яте, оскільки переговори – це є двосторонній або багатосторонній процес, то великою проблемою залишається ситуація, при якій одна зі сторін має, за визначенням американських експертів, «нерациональних осіб, які приймають рішення». Якщо це ще й не тільки «нерациональна», а й агресивна та непримирима позиція, то переговори знижують своє значення, залишаючи лише значення військових дій, що власне відбулося після першого етапу російсько-української війни. Проекти, напрацьовані переговорною групою дипломатів, виявилися не результативними, оскільки переговори використовувалися країною-агресором задля нав'язання «капітуляції» чи міжнародним шумом для прикриття військових операцій на фронті. Разом з тим, було і позитивне значення – налагодження постійного зв'язку задля «зелених коридорів», які часто зривалися та обстрілювалися, обміну полоненими та іншими гуманітарними питаннями.

Підхід до класифікації переговорів в умовах війни може будуватися за допомогою різних підходів. Першим відзначимо підхід, в основі якого є універсальні закономірності, логіка вибудовується в дедуктивному русі від загального до конкретного, того, що часто пов'язують з виникненням ідеї та доведення її у практику – ідеографічним підходом. Другим є фактографічний підхід у сходження від конкретного до абстрактного. Кожний з них має свої переваги та недоліки. У першому визначається загальне, лише потім відбувається пошук фактів, конкретного. У цьому підході можна не помітити змін у природі явища, розвитку сутності або стати заручником гіпотез далеких від конкретного явища. У другому підході можна «захлинутися» купою фактів і не визначити загальне, розглядати лише конкретне.

Тому для класифікації нам потрібні суттєві

загальні ознаки, що можуть об'єднати таксономічні групи, в нашому випадку, окремих переговорів в умовах війни.

Якщо за ідеографічною схематикою у найзагальнішому вигляді ми можемо класифікувати переговори за суб'єктами, об'єктом переговорів, інтересами, потребами, позиціями, підходом та інструментарієм ведення переговорів або за іншими важливими складовими, то у фактологічному підході нас цікавить фактична структура та треки переговорів, що відбуваються у сучасній російсько-українській війні та ті суттєві ознаки цих переговорів, що дозволяють зробити узагальнення конкретного та визначити ті зміни, що відбулися.

В узагальненні спрямованості переговорів під час війни потрібно визначити, що українська дипломатія вела та веде такі види переговорів, узагальнення яких, на нашу думку, визначає класифікацію переговорів в умовах сучасної війни. Тому визначимо, які є види переговорів за спрямованістю, змістом та конкретикою їх проведення.

1. Політико-стратегічні переговори, що відображають спрямованість переговорів з військовою складовою у цілісності країни. Політико-стратегічні переговори мають три вектора – «на себе», «на супротивника», «на міжнародні інституції та співтовариство». Вектор «на себе» визначає виживання країни та держави, як основного центрального інституту країни (військова та фінансова допомога); збереження та відтворення життя в країні під час руйнування міст, критичної інфраструктури, стиснення економіки та соціально-економічного потенціалу (економічна допомога, допомога міст-побратимів тощо); розвиток країни, як створення умов для подальшого руху (наприклад, прийняття України у кандидати ЄС, підготовка «плану Маршалла», регіональне відтворення країнами-партнерами тощо).

Вектор «на супротивника» має тиск країн-партнерів та союзників на країну-агресора через пакети економічних та політичних санкцій, руйнування зв'язків агресора у міжнародній економіці (ланцюгів поставок, експорту та імпорту), міжнародній політиці (участі та взаємодії у міжнародному полі, зниження міжнародного статусу країни тощо), міжнародному праві (підготовці справ проти порушення світового порядку, правил ведення війни, людяності, мирних людей та прав людини).

Вектор на «міжнародні інституції та співтовариство» спрямовує переговори на участь міжнародних суб'єктів до ствердження цінностей демократії, людяності, територіальної цілісності суверенних держав, безпеки та прав держав і їх людей. Якщо міжнародні інституції не здатні виконувати ці функції, то часто переговори визначають зміни цих інституцій. Так, інституції ЄС та НАТО продемонстрували швидкі темпи змін під

тиском військової загрози безпеки регіону. Принципи багатосторонності та «права вето» країни-агресора у Раді Безпеки ООН продемонстрували бар'єри змін в ООН. Тому зараз широко обговорюється альтернатива змін ООН – формування регіональних економічних та військових безпекових блоків.

2. Переговори ведуться відносно людського виміру вирішення проблем територій ведення бойових дій та прифронтової території, що пов'язано з гуманітарними коридорами, наданням медичної допомоги, обмеженням дій біля об'єктів техногенних катастроф (АЕС, греблі гідроелектростанцій, хімічної, санітарно-біологічної безпеки), потоками біженців та їх безпеки від кримінальної складової. У цьому напрямі переговори ведуться відносно викрадених людей, загублених та полонених, як між військовими супротивниками, так і між міжнародними інституціями, міжнародними ЗМІ; програмами ООН, що моніторять або здійснюють норми конвенцій відносно мирних людей, військовополонених та комбатантів, дітей, постраждалих від злочинів (в тому числі від катувань та сексуального насилля), збереження культурної спадщини ЮНЕСКО та інших.

3. Переговори з союзниками, партнерами та медіаторами. Ці переговори ведуться як з урядами, так і з громадянським суспільством цих країн, їх внутрішніми політичними процесами, що можуть посилити вектор «на себе» або «на супротивника», або навпаки послабити допомогу, її швидкість, обсяг, спрямованість. Переговори ведуться, щоб збільшити коло союзників та партнерів, у такий спосіб зменшивши коло союзників супротивника. Не менш складними є переговори з медіаторами у міжнародних відносинах, оскільки медіатори, з одного боку, підсилюють свій міжнародний статус переговорників та статус власної міжнародної дипломатії, а з іншого боку, зберігають економічні інтереси торгівлі з країнами, що знаходяться у війні.

Разом з тим, зі статусу медіаторів вилучають країни або симпатиків однієї з сторін, або країни, що не мають впливу на обидві сторони чи не мають інструментів успішної медіації. Так, наприклад, проросійська міжнародна політика Угорщини та провал безпекових гарантій «будапештського» меморандуму при денуклеаризації України, передачі другого у Європі запасу ядерної зброї, зробили неможливим для угорської дипломатії стати медіатором переговорів та скористатися перевагами торгівлі з країнами у війні. Іншим прикладом втрати можливості медіатора є позиція Китаю, який міг стати успішним переговорником між Україною та РФ, але очікував зворотного зв'язку міжнародного співтовариства на агресію та «приміряв» це відносно себе. А після був вже втрачений час, оскільки переговори призвели до іншої конфігурації міжнародного комплексу переговорів.

4. Переговори ведуться відносно суттєвих ознак та зміни природи війни. Зміни характеру війни визначають міру як межу переходу до протилежності – миру. Докладніше це розглянуто у тезах проф. М. Лепського на щорічній XII Міжнародній науковій конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: зміни глобальної безпеки як виклик миротворенню та медіації» (10 червня 2022 року, м. Запоріжжя) (Лепський, 2022, с. 3-6).

4.1. Так, морально-вольовий характер війни визначає і морально-вольовий характер дипломатії. За цією ознакою можливо виокремити 4 різних види дипломатії. Якщо в її центрі знаходяться зруйнованість морально-вольової основи, рівності або асиметричності у озброєнні та сучасній науці, військовому мистецтві, виснаженість, втрата рішучості, волі визначає капітуляцію, то дипломатія визначає переговори задля збереження країни, її потенціалу розвитку або відновлення. Низький морально-вольовий дух, невизначеність результату, страх перед наслідками та ескалацією визначає часто політику умиротворення. За влучним висловом У. Черчилля «Умиротворювач – це той, хто годує лютого крокодила, не розуміючи, що сам зрештою буде з'їдений» (Черчилль, 2004, с. 506). При подібності (високого) рівня морально-вольового духу переговори визначають створення балансу сил та гарантій безпеки.

Сучасна війна додала ще один вид дипломатії – при високих морально-вольових характеристиках, але при невідповідному озброєнні – переговори ведуться з партнерами та союзниками відносно підсилення військового потенціалу або зі світовими інституціями відносно припинення, або запобігання війни, або її ескалації.

4.2. Багатопросторовий характер війни потребує моніторингу, дій та використання сучасних розробок штучного інтелекту та стратегування конфігурацій мультидоменного простору відносно балансу сил, безпеки та запобігання війни світовими інституціями. При відсутності дієздатних світових інституцій відносно миру та припинення війни дипломатія формує дуальні або мультиканальні угоди для створення конфігурацій миру, гарантій безпеки та підсилення дій досягнення миру.

4.3. Саме багатопросторовий характер сучасної війни вимагає мультитрекові переговори, перехід (або вдосконалення) від концепції багатосторонності ООН після Другої світової війни (як залучення більшості у вирішенні світових проблем) до регіональних союзів.

4.4. Важливим напрямом на принципах співучасті різних партнерів є вдосконалення блоків (НАТО, AUKUS та інших), здатних формувати регіональну та світову військову, економічну та інші види безпеки або баланси сил у багатопросторових конфігураціях.

4.5. Перехід до нової епохи як формування конфігурації війни Зевса лідерства за світоустрій,

Посейдона за цінності та контексти, правила та стимули, Гадеса як окультурення підсвідомої поведінки мораллю та правом, що працюють. Це положення можливо зустріти у програмному виступі міністерки закордонних справ Великобританії Ліз Трасс «Геополітика повертається», в якому йдеться про правовий, економічний, санкційний опір агресії як визначення доступу до світових ринків та відносин (Truss, 2022).

4.6. Мультитрекова дипломатія мусить працювати як з державними та міжнародними бюрократіями та ієрархіями, так і з громадянським мережевим суспільством, формуючи діагональне управління, спираючись на загальнолюдські цінності, мораль та право, як забезпечення цілісності спільності людства.

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків у даному напрямку.

У цій статті репрезентуються результати спроби класифікації переговорів в умовах війни, як визначення суттєвих класифікуючих ознак, що знаходяться у єдності та взаємопов'язаності військового та дипломатичного процесів.

Наша класифікація має такі класифікуючі ознаки, які відображають складові сучасних переговорів як цілісності, або можуть використовуватись окремо. У фокусі цієї статті вирішуються проблеми поєднання ідеографічного та фактологічного підходів до класифікації, як єдності загального (переговорів), особливого (в умовах війни) та конкретного (російсько-української війни), така концептуалізація визначає і новизну запропонованих висновків.

Першою класифікаційною ознакою є політико-стратегічний вимір, тому переговори класифікуються за векторами «на себе», «на супротивника», «на

міжнародні інституції та співтовариство».

Другою є людський вимір вирішення проблем території ведення бойових дій та прифронтової території, який визначає весь спектр вітально-гуманістичних проблем, що знаходяться у предметному полі переговорів.

Третьою ознакою, що класифікують переговори, є солідарний вимір, як формування та розвиток відносин з союзниками, партнерами та медіаторами (як з урядами, так і з громадянським суспільством цих країн).

Четвертою ознакою є репрезентація єдності дипломатії з військовим процесом, як ознака відповідності переговорів змінам природи війни, а тому і змінам природи миротворення. Це відповідність переговорів морально-вольовому характеру війни та дипломатії; мультидоменному характеру війни та мультитрековому характеру дипломатії; багатосторонності міжнародних інституцій, регіональності союзів та блоків, двостороннім відносинам; переговорів співучасті у балансі сил у багатоплоскових конфігураціях; переговорів збереження миру та формування конфігурації нової епохи; переговорів у ієрархічному (вертикальному) управлінні, мережевому (горизонтальному) управлінні та їх єдності у діагональному управлінні.

Запропонований підхід класифікації переговорів в умовах війни ставить нові завдання подальшого дослідження, а саме після класифікації переговорів, визначення тактики дипломатії та конкретних заходів вирішення нагальних і перспективних проблем розвитку військово-дипломатичних ситуацій та розв'язання військово-дипломатичних протиріч з переходом до переговорів як миротворення (не плутати з умиротворенням).

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Василенко И. А. Международные переговоры: учебник для магистров. 2-е изд., М.: Юрайт, 2017. 486 с.
- Кови С. Семь навыков высокоэффективных людей: Мощные инструменты развития личности. М.: Альпина Паблишер, 2009, 360с.
- Лепський М. А. Мультитрекові переговори в сучасній війні та дипломатії // Матеріали XII Міжнародної наукової конференції «Соціальне прогнозування та проєктування майбутнього: зміни глобальної безпеки як виклик миротворенню та медіації» (10 червня 2022 року, м. Запоріжжя) / І.О. Кудінов (гол. ред.), М.А. Лепський (наук. ред.); ред. кол.: Т.Ф. Бірюкова, Н.В. Лепська, Т.І. Бутченко, В.О. Скворець, Є.Г. Цокур. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2022. С.3-6.
- Русецкий А., Дорохина О. Псевдоконфликты и квазимиротворчество на Кавказе. Тбилиси: Грузинский национальный комитет Хельсинкской гражданской ассамблеи, 2009. 276 с.
- Тихомирова Е. Б., Постоловський С.Р. Конфліктологія та теорія переговорів: Підручник. Рівне: Перспектива, 2007. 389 с.
- Фишер Р., Юри У., Паттон Б. Переговоры без поражения. Гарвардский метод. / Пер. с английского Т. Новиковой. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2018. 272 с.
- Черчилль У. Мускулы мира / Пер. с англ. Чухно В. М.: Эксмо-Пресс, 2002. 528 с.
- Шеретов С.Г. Ведение международных переговоров: Учебное пособие. 2-ое изд., стереотип. Алматы: КОУ, 2007. 164 с.
- Юри У. Гарвардская школа переговоров: как говорить НЕТ и добиваться результатов / Пер. с англ. Т. Новиковой. 2-е изд., М.: Альпина Бизнес Букс, 2013. 233 с.
- Crump L. Competitively-Linked and Non-Competitively Linked Negotiations: Bilateral Trade Policy Negotiations in Australia, Singapore and the United States//International Negotiation, 2006. 11 (3): 431-446.
- Raiffa H. The art & science of negotiation. Cambridge (Mass): Harvard University Press, 1982. 368 p.
- Truss Liz. The return of geopolitics: Foreign Secretary's Mansion House speech at the Lord Mayor's 2022 Easter Banquet/ Published 27 April 2022. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/foreign-secretarys-mansion-house-speech-at-the-lord-mayors-easter-banquet-the-return-of-geopolitics>

REFERENCES

- Cherchyl, U. (2002). *Muskuly myra [Muscles of the World]*. Per. s angl. Chukhno V. M.: Eksmo-Press.
- Crump, L. (2006). Competitively-Linked and Non-Competitively Linked Negotiations: Bilateral Trade Policy Negotiations in Australia, Singapore and the United States. *International Negotiation*, 11 (3), 431-446.
- Fysher, R., Yury, U., & Patton, B. (2018). *Peregovory bez porazheniya. Harvardskiy metod [Negotiations without defeat. Harvard Method]*. Per. s angl. T. Novykovo. M.: Mann, Ivanov i Ferber.
- Kovi, S. (2009). *Sem' navykov vysokoeffektivnykh lyudey: Moshchnyye instrumenty razvitiya lichnosti [The Seven Habits of Highly Effective People: Powerful Personal Development Tools]*. Per. s angl. M.: Al'pina Pabliher.
- Lepskiy, M. A. (2022). *Multytrekovi peregovory v suchasnii viini ta dyplomatii [Multitrack Negotiations in Modern War and Diplomacy]*. Materialy XII Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Sotsialne prohnozuvannia ta proektuvannia maibutnoho: zminy hlobalnoi bezpeky yak vyklyk myrotvorenniu ta mediatsii» (10 chervnia 2022 roku, m. Zaporizhzhia). I.O. Kudinov (hol. red.), M.A. Lepskiy (nauk. red.); red. kol.: T.F. Biriukova, N.V. Lepska, T.I. Butchenko, V.O. Skvorets, Ye.H. Tsokur. Zaporizhzhia: KSK-Alians, 3-6.
- Raiffa, H. (1982). *The art & science of negotiation*. Cambridge (Mass): Harvard University Press.
- Rusetskiy, A., & Dorokhina, O. (2009). *Psevdokonflikty y kvazymyrotvorchestvo na Kavkaze [Pseudo-conflicts and quasi-peacekeeping in the Caucasus]*. Tbilisi: Hrusinsky natsionalni komitet Khelsynkskoï grazhdanskoï assambley.
- Sheretov, S. H. (2007). *Vedenie mezhdunarodnykh peregovorov: Uchebnoe posobie*. 2-oe izd., stereotip. Almaty: KOU
- Tyhomirova, Ye. B., & Postolovskyi S. R. (2007). *Konfliktologiya ta teoriya peregovoriv: Pidruchnyk [Conflictology and negotiation theory: Textbook]*. Rivne: Perspektyva
- Truss Liz. (April, 2022). *The return of geopolitics: Foreign Secretary's Mansion House speech at the Lord Mayor's Easter Banquet*. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/speeches/foreign-secretarys-mansion-house-speech-at-the-lord-mayors-easter-banquet-the-return-of-geopolitics>
- Vasilenko, Y. A. (2017). *Mezhdunarodnye peregovory: uchebnik dlia mahystrov [International Negotiations: A Textbook for Masters]*. 2-e izd., M.: Yurait
- Yury, U. (2013). *Harvardskaia shkola peregovorov: kak govoryt NET i dobyvatsia rezultatov [Harvard School of Negotiation: How to Say NO and Get Results]*. Per. s angl. T. Novykovo. 2-e izd., M.: Alpina Biznes Buks

Enver Hoxha and Eurostalinism

UDC: 930.32.25

DOI: 10.15421/172250

Gugnin Aleksandr¹

Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0002-1997-2876>, a.gugnin@ukr.net

Lisnievska Yuliia²

Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0003-3068-0791>, 0558855@ukr.net

¹*Dnipro Humanitarian University (Dnipro, Ukraine)*

²*Dnipro Academy of Continuing Education (Dnipro, Ukraine)*

Abstract

Enver Khalil Hoxha - Albanian statesman, politician, military and party leader, the leader of Albania in 1944-1985. Having come to power, he focused on rebuilding the country destroyed by the war. The article shows that for more than forty years of his leadership, success has been achieved in the development of the economy, education and social security of the population. At the same time, Hoxha is criticized for political repression, which included extrajudicial killings and executions of competitors and "disloyal elements" among party members, a complete ban on any religious activity, and the creation and use of forced labor camps.

As a leader, Enver Hoxha belongs to the recent past of a political and economic system that practically does not exist today. Nevertheless, according to the authors of this article, it makes sense to remember him and evaluate his activities from the point of view of the present day.

The methodological basis for writing the article was the concept of a political leader, as "insight" into the essence of the personality of the Albanian leader. The authors consider that the definition of a political leader proposed by Jean Blondel is the most appropriate in this context. The content of the article substantiates the implication of this definition in relation to the activities of the Albanian communist dictator.

Attention is drawn to the fact that already the I Congress of the Albanian Communist Party (1948) declared adherence to the experience of the USSR and the CPSU (b) and called on the Albanians to fulfill Stalin's five-year plans. At the same time, a campaign against the "enemies of the people" was launched in the country, led by Sigurimi, the Albanian counterpart of the NKVD. The article emphasizes that Hoxha was in sharp disagreement with the liberalization policy of the USSR initiated by Nikita Khrushchev. As a result, the political vector changed: Soviet-Albanian relations deteriorated and were cut off permanently after a few years, while the Albanian leadership became closer to China.

In 1957, the People's Republic of China assured Hoxha of political and economic support and actually provided quite substantial assistance. Attention is called to the fact that Albania for the People's Republic of China has long been the only political ally in Europe and the world, a spokesman for the United Nations and an important propaganda partner. However, according to the authors, in the late 1970s, Hoxha broke off relations with China and closed the country to the rest of the world.

At the end of the article, analytical conclusions are given regarding Stalin-Lenin socialism in Europe and the role of Enver Hoxha as the last representative of orthodox communism in Europe. The authors summarize that he was an atypical figure among the socialist leaders of that time, surrounded by the halo of the people's leader and "father of the nation." The historical traditions of Albania contributed to the fact that the ideas and methods of implementing people's power, put forward by Enver Hoxha and his inner circle, proved to be in wide demand by the society.

Keywords: Enver Hoxha, political leader, Eurostalinism, autarky, anti-Revisionism

Citation: Gugnin, A., & Lisnievska, Yu. (2022). Enver Hoxha and Eurostalinism. *Grani*, 25(4), 50-59. <https://doi.org/10.15421/172250>

Енвер Ходжа і Євросталінізм

Гугнін Олександр

Дніпровський гуманітарний університет (Дніпро, Україна)

Ліснівська Юлія

Дніпровська академія неперервної освіти (Дніпро, Україна)

Анотація

Енвер Халіл Ходжа – албанський державний, політичний, військовий та партійний діяч, керівник Албанії у 1944-1985 роках. Прийшовши до влади, зосередився на відновленні країни, зруйнованої війною. У статті показано, що за понад сорок років його керівної діяльності було досягнуто успіхів у розвитку економіки, освіти та соціальної захищеності населення. Водночас Ходжу критикують за політичні репресії, які включали позасудові вбивства та страти конкурентів та «нелояльних елементів» серед членів партії, повну заборону будь-якої релігійної діяльності, створення та використання таборів примусової праці.

Енвер Ходжа як лідер належить нещодавньому минулому політико-економічній системі, яка практично сьогодні не існує. Проте, на думку авторів цієї статті, є сенс згадати про нього та оцінити його діяльність з погляду сьогодення.

Методологічною основою написання статті став концепт політичного лідера, як «вживання» в сутність особистості албанського ватажка. Автори вважають, що у даному контексті найбільш адекватним є визначення політичного лідера, запропоноване Жаном Блонделем. У змісті статті обґрунтовано імплікацію цього визначення щодо діяльності албанського

Стаття надійшла / Article arrived: 07.07.2022

Схвалено до друку / Accepted: 31.08.2022

комуністичного диктатора.

Звертається увага, що вже І з'їзд албанської компартії (1948 р.) декларував відданість досвіду СРСР і ВКП(б) і закликав албанців виконувати сталінські п'ятирічки. Водночас у країні розгорнулася кампанія боротьби з «ворогами народу», яку очолює Сігурімі – албанський аналог НКВС. У статті наголошується, що Ходжа був різко незгодний з політикою лібералізації СРСР, започаткованою Микитою Хрущовим. В результаті відбулася зміна політичного вектора: радянсько-албанські відносини погіршилися і за кілька років були перервані назавжди, тоді як албанське керівництво зблизилося з Китаєм.

КНР у 1957 році запевнив Ходжу у політичній та економічній підтримці та насправді надав досить суттєву допомогу. Звернуто увагу на факт, що й Албанія для КНР тривалий час залишалася єдиним політичним союзником у Європі та світі, глашатаєм в ООН та важливим пропагандистським партнером. Однак, як пишуть автори, наприкінці 70-х років Ходжа розірвав відносини з Китаєм і заклав країну для решти світу.

Наприкінці статті наводяться аналітичні висновки щодо сталінсько-ленінського соціалізму в Європі та ролі Енвера Ходжі як останнього представника ортодоксального комунізму в Європі. Він, резюмують автори, був нетиповою фігурою серед тогочасних соціалістичних вождів, оточеної ореолом народного вождя і «батька нації». Історичні традиції Албанії сприяли тому, що ідеї та методи втілення народовладдя, висунуті Енвером Ходжею та його найближчим оточенням, виявилися широко затребуваними суспільством.

Ключові слова: Енвер Ходжа, політичний лідер, євросталінізм, авторитаризм, антиревізіонізм

Цитування: Гугнін О., Ліснєвська Ю. Енвер Ходжа і Євросталінізм. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. Том 25. №4. С. 50-59. <https://doi.org/10.15421/172250>

Introduction

Enver Hoxha, as a leader, belongs to the recent past of a political and economic system, which practically does not exist today. Nevertheless, according to the intention of the authors of this article, it is advisable to assess his role in the history of the European country from the point of view of the present day. As one of the founders of the Communist Party, the commander-in-chief of the National Liberation Army and the first person in the party-state system, E. Hoxha has undeniable merits before Albania of the twentieth century. Under his leadership, the country was liberated from occupation, the economy was restored, the cultural and educational sphere was developed, and the country's political and military independence was strengthened. Rather a resident than a citizen of a small, backward and poor, non-Slavic country of the Balkans, in his activities E. Hoxha became a propagandist and implementer of the ideas of Stalinism in the state of Southern Europe. However, one should not minimize the negative aspects of the politician's activities aimed at maintaining his own leadership role: the use of violent methods of socio-economic transformations, mass repressions both in relation to representatives of the highest party and state leadership, and in relation to ordinary citizens, doctrinairism, servility, unjustified distance from the rest of the world.

The determinants of the author's intention are explained by experience in the study of the role and specifics of modern political leaders and the interest in the social development of Albania

The aim of the work is an attempt to highlight (from the current point of view) the ideological and pragmatic activities of E. Hoxha as a conductor of Stalin's plans in governing the state and society. The article describes the historical environment in which Hoxha came to power and held it for 40 difficult years. It is shown that, while maintaining servility to Marxism-Leninism and the Soviet Union, Hoxha largely relied on his own resources and goals, achieving the country's autarky and turning it into a military camp.

Reference publications, monographs, periodicals and journalistic works, scientific and historical literature, as well as the works of Hoxha were used as sources in this work. In addition, thematic publications on the Internet were used to supplement the dictator's psychological profile.

The methodological basis for writing the article was the concept of a political leader. The authors use the term "concept" in its primary understanding (by Pierre Abelard) as "insight", in this case, into the essence of the personality of the Albanian leader.

This topic is of particular relevance today, when there is an urgent need to define the differences between leadership and pseudo-leadership. Pseudo-leaders do not regard the norms of international law, unleash wars, seize the territories of countries that in the recent past were called friendly and even fraternal. We believe that the definition of a political leader proposed by J. Blondel is the most appropriate in this context: "Leadership is power because it consists in the ability of one person or several individuals on top to force others to do something positive or negative that they would not do or, ultimately, might not do at all... A leader is someone who, due to certain circumstances, is "above the nation" in the case of national political leadership and can give orders to other citizens" (Blondel, 1992)

Youth, universities

Enver Khalil Hoxha was born on 16 October 1908 in Gjirokastra, the Ottoman Empire. But not in the family of the employee, as Alexey Leshin claims (Leshin, 2022). His father was a textile merchant and, in addition to Enver, had a son and three daughters. It is known that he entrusted Enver's upbringing to his brother Hysen. The Hoxha clan lived in a one-story wooden house on the outskirts of the city that burned down in the early 1960s. Although one of the family photos shows how Uncle Hysen puts on a traditional fez for his young nephew, the Hoxha family did not belong to devout Muslims. They were Bektashi, representatives of the so-called Sufi brotherhood that appeared in Asia Minor in the fourteenth

century¹. At the beginning of the 20th century, the center of the Sufi brotherhood moved to Albania, where it played a positive role in the struggle for independence. Hysen Hoxha, as a Bektash, took an active role in this struggle, in 1912 he was elected a delegate to the All-Albanian Congress in Vlora, which proclaimed the independence of the country. It should be noted that Enver shared his uncle's views from an early age, especially after King Ahmet Zog came to power in 1928 (Iskanderov, 2008, p. 93).

Coming from a wealthy family, young Enver received a very good education as for a country in which at that time more than 85% of the inhabitants were generally illiterate (Polonsky, 2015, p. 25). He received his primary education at the mosque's religious school, where the basics of Arabic and Turkish were taught as compulsory subjects. Then his uncle assigned him to a local lyceum for the children of wealthy parents, where, according to Hoxha's biographer Petr Iskanderov, "French was taught weekly" (Iskanderov, 2008, p. 26). After graduating from Gjirokastra, on the advice of the same uncle, he moved to the city of Korçë, where he continued his studies at the French Lyceum. There he first met representatives of the left wing in the social movement of the country. Enver continues to be fond of literature, music, organizes public debates². At the same time, the lyceum student discovered the works of the classics of Marxism.

After graduating from the Lyceum in the summer of 1930, Hoxha went to France, where he entered the natural faculty of the University of Montpellier, receiving a state scholarship from the Queen Mother. Having little interest in biology, he moved to Paris, where he completed the Sorbonne courses in philosophy and began writing articles about Albania in *L'Humanité*. Hoxha joined the French Communist Party and he managed to get acquainted with such prominent figures as Marcel Cachin, Maurice Thorez, Henri Barbusse and Louis Aragon. At the same time, the young communist began to study Stalin's activities and the history of the CPSU(b), believing that Albania needed just such a party (Polonsky, 2015, p. 12).

In April 1932, Hoxha moved to Brussels, where he began working at the Albanian consulate as a secretary. Biographers explain such a rise in a career not only by connections, but also by "the individual abilities of the future Albanian leader" (Iskanderov, p. 13). Along with working at the embassy, Hoxha is studying at the Faculty of Law of the University of Brussels, but he never managed to graduate from it.

In 1936, he retired and returned to his homeland. His biographer explains this step by exposing him as the author of publications in *L'Humanité* (Iskanderov, p. 13).

Formation of the communist worldview and party career

In the spring of 1936, Hoxha returned to Albania, where he began teaching French at the Korça Lyceum (Mussky, 2004, p. 538). By that time, he was fluent in languages such as French, Italian, Serbian and Russian (Rajmer, 2018).

At this time, he met one of the founders of the Albanian communist movement - Ali Kelmendi, this acquaintance played an extremely important role in the political development of Enver Hoxha. After the death of Ali Kelmendi, Enver Hoxha, with the support of the leader of the Bulgarian communists, Georgy Dimitrov, was elected as a head of the Korça party organization. Thus began, Ilya Polonsky writes, his ascent to the very top of the Albanian communist movement, and later the Albanian state (Polonsky, p. 14). One of the modern Albanian critics of Hoxha, Blendi Fevznu, considers him a narcissistic politician, always and under all circumstances striving to be in the center of what is happening, possessing a truly iron will and obsessed with a thirst for power (Khudoley, 2016, p. 43). To this characteristic, it is necessary to add another communicative aspect of Enver's personality: he had a "model appearance", 189 centimeters tall, dressed with taste. In the book "Soviet-Albanian Relations" (Volkov, 2010, p. 84) we read: "Hoxha had a good looks, the talent for persuading both one interlocutor and a wide audience" (Mussky, p. 538). According to colleagues, Hoxha knew how to motivate his subordinates and had an excellent sense of humor.

Taking into account the objective and subjective predispositions of Enver, at the insistence of the Albanian section of the French Communist Party and at his own request addressed to Cachin and Dimitrov, in March 1938 he was sent to the USSR, where he stayed for more than a year.

In Moscow, Enver studied at the Marx-Engels-Lenin Institute and the Institute of Foreign Languages, while continuing to translate speeches and works of Stalin, Molotov, Vyshinsky into Albanian. In April 1938 he met Stalin and Molotov for the first time. This meeting was the most important event in the life of the Islamist-Communist, made an indelible impression on him, contributed to Hoxha's ideological conviction. Even then, he promised his ideological interlocutors to rally the Albanian communists into a single Bolshevik party along the Soviet lines (Mussky, 538). As we shall see, he kept his promise. Actually, Hoxha never hid that he considers the Soviet dictator his mentor and idol. Later, he recalled his first meeting with Stalin: "... a few minutes after the first words we said, we had the feeling that we were not talking with the great Stalin, but were sitting

¹ The main rites of the Bektashi are a conglomeration of Islam, Christianity and paganism - communion with wine, bread and cheese, confession to a mentor and celibacy.

² His classmate at the lyceum was Sabiha Kasimati, the first Albanian who received a higher education and later became a doctor of science. In 1951, on suspicion of participating in the attack on the Soviet embassy in Tirana, she was shot. In the 90s, she was rehabilitated and posthumously awarded the Order of Honor of the Nation

with a comrade whom we knew before, with whom we talked many times" (Hoxha, "Mir", 2021).

In April 1939, Albania was occupied by Mussolini's troops. According to the decision of the Executive Committee of the Comintern, Hoxha was transferred to Albania along with two assistants from the Central Committee of the All-Union Communist Party of Bolsheviks, who provided communication with Stalin. Returning home, Hoxha was immediately fired from his teaching job due to his refusal to join the Albanian Fascist Party. However, "Enver continued to be on the territory of his native country, engaged in propaganda activities among the workers of seaports and oil fields, for which he was sentenced to death in absentia by an Italian court" (Polonsky, p. 16). There was growing discontent among the Albanians with the Italian occupation, with anti-fascist sentiments spreading in different sections of Albanian society. The first Albanian partisan detachments appeared, which began to sabotage. Hoxha himself opened a tobacco shop in Tirana, which became the center of the capital's resistant group.

On November 7, 1941, the anniversary of the October Revolution, the creation of the Communist Party of Albania was proclaimed at a secret meeting in Tirana³. Koci Xoxe (1911) was elected as the first secretary. And Enver Hoxha, Ilya Polonsky writes, became his deputy and commander-in-chief of the controlled partisan formations operating in the regions of Southern Albania.

By July 1943, the Albanian partisan forces numbered 10,000 men, operating in 20 battalions and 30 detachments. Colonel General Enver Hoxha led the partisan forces, called the People's Liberation Army.

On November 17, 1944, units of the Albanian National Liberation Army took Tirana. On November 29, Shkoder, the last city held by the occupiers, was taken. It was the Day of the liberation of Albania from the fascist invaders.

It is important to emphasize that Albania was cleared of occupiers without the direct participation of Soviet or Anglo-American troops. However, Enver Hoxha tirelessly repeated that "the Albanian people consider the Soviet Union their liberator. For the victory in the Great Patriotic War and the subsequent assistance of the USSR in Albania were decisive factors of our victory" (Volkov, p. 85).

Enver Hoxha revisited Moscow, where he held meetings with the top Soviet leadership - Stalin, Molotov, Malenkov, Mikoyan and Zhdanov, as well as Georgy Dimitrov. He once again "emphasized his intentions to start the construction of socialism of the Leninist-Stalinist style, as well as the need to restore the full political independence of Albania" (Polonsky, p.16). This statement by Hoxha violated the plans of the British and American allies of the USSR, as Churchill admitted the

possibility of a post-war partition of Albania between Greece, Yugoslavia and Italy. It is clear that Churchill's plans put an end to the political independence of Albania and the future of the Albanians as a single nation. Therefore, not only Hoxha and the communists, but also other representatives of the patriotic forces of the Albanian people were categorically against the implementation of the "British project" and supported the idea of building an independent Albanian state after the war.

Rise to power

In this direction, elections to the Constituent Assembly were held in 1945, which ensured the victory of the candidates of the Democratic Front (this name was given to the Anti-Fascist National Liberation Front in August 1945). Candidates from this front received 91.1% of the votes; Enver Hoxha was its chairman until his death (Smirnova, 2003, p. 224).

The Constituent Assembly proclaimed Albania a People's Republic, and on March 14 approved a democratic constitution and instructed Hoxha to form the first People's Republic Government. In the government formed on March 23, 1946, Enver Hoxha took the post of prime minister, minister of foreign affairs and minister of war. Hoxha, back in 1942, declared his desire "... to see Albania liberated and its independence restored" (Vyshinsky, & Lozova, 1948, p. 16). His government based its foreign policy on a close friendship with the USSR; in accordance with this course, Soviet-Albanian diplomatic relations were restored on November 10, 1945.

At the Paris Peace Conference in 1946, Enver Hoxha, who led the Albanian delegation, presented fair reparation demands to Italy. Thanks to the support of the Soviet delegation, the peace treaty with Italy included Italy's commitment to respect the independence and integrity of Albania and to pay it \$5 million in reparations.

As for the prime minister's personal life, in 1942 Hoxha married Nexhmije Xhuglini, the daughter of a Muslim Albanian. Evgeny Kazakov writes that the Queen Mother Pedagogical Institute in Tirana, an elite university for women where Nexhmije studied, "became a real forge of Albanian communist cadres" (Kazakov, 2020). When the schoolteacher Nexhmije Xhuglini, the author continues, went underground and adopted the field name Delikatya (Fragile), "she joined a party of only a few hundred members, and by the end of the war she was already serving in the division's propaganda department—one of six in the National Liberation Army of Albania, numbering more than 20,000 soldiers". Many authors believe that it is to her that Hoxha owes his impeccable image of a leader who works tirelessly for the good of the nation, a loving husband and father. However, almost paranoid desire of E. Hoxha to always be in the center of what is happening, the iron will and the obsession with

³ Of the thirteen participants in the meeting in Tirana who survived the period of occupation, eleven were physically destroyed or politically repressed during the post-war inner-party purges carried out under the leadership of their then colleague and "temporary" secretary. K. Dzodze in 1949 was convicted by the Khojaists for his pro-Tit orientation and hanged. – See P. Iskenderov. Enver Hoxha.

the lust for power also increased significantly under the influence of Nexhmije. She played a significant role in the political life of the country, holding high positions both under her husband and under his successor R. Alia in 1985 (Fevziu, 2016, p. 206).

Acceptance of Stalinist ideology and practice

In June 1945, the commander-in-chief of the National Liberation Army of Albania, Colonel General Enver Hoxha, visited the USSR, where he attended the Victory Parade and met with Stalin. During his visits to Moscow, Enver Hoxha did everything to make the leader of all nations believe in his sincere devotion. According to the Soviet diplomat Kliment Levychkin, the Soviet ambassador to Albania, the Albanian leader looked at Stalin like a loving son to his father, but it was almost impossible to find the favor of the leader, who considered the Albanian a "petty bourgeois" prone to nationalism. Enver Hoxha said during the toast: "There are one million Albanians, and together with you - two hundred million of us." To which Stalin remarked: "There are two hundred million of us without you" (Zhironov, 2004).

But at that time, it was impractical to refuse Hoxha's help. However, Albanian and Soviet leaders interpreted proletarian internationalism differently. Hoxha counted on donations, but Anastas Mikoyan, who was entrusted with organizing the supply of Albania, immediately became interested in what could be obtained in exchange for Soviet supplies. Hoxha's indignation knew no bounds. "His behavior," he wrote in his memoirs about Mikoyan, "can be called the behavior of an international huckster, and not an internationalist communist. Mikoyan did not care at all about Albania's problems in building socialism and life of the Albanian people. For him, Albania was only a geographical name, one of the sources of speculative market profits". (Hoxha, 1980, p. 34)

And Levychkin was appointed ambassador to such a difficult partner in the socialist camp for a reason. He knew how to build a dialogue so that the partner himself came to the conclusion necessary for the ambassador, and then agreed with his "absolutely correct" opinion. As a result, Hoxha got the impression that all his requests were accepted in Moscow (Hoxha, p. 35). The government of the USSR took a number of important steps to provide assistance to Albania. Thus, despite the extremely difficult situation that had developed by that time in the USSR, on September 22, 1945, the first official Soviet-Albanian agreement on the supply of grain and chemical fertilizers on the terms of a loan of \$ 1.5 million was signed in Moscow. According to Mikoyan's plan, the loan was supposed to be repaid within two years with commodity supplies (tobacco, copper ore, leather raw materials). Later, Enver Hoxha described this assistance of a brotherly country as follows: "In 1945, when our people were facing famine, Comrade Stalin changed the course of ships loaded with grain, which were intended for the Soviet people, who themselves were suffering from food shortages at that time, in order to send them

immediately to the Albanian people" (Hoxha, p. 35).

In a letter dated July 21, 1945 from the Albanian government to the People's Commissar for Foreign Affairs of the USSR, a request was made to meet the urgent needs of the Albanian army, economy, finance and culture. In response, Stalin made appropriate orders to send certain types of weapons, vehicles and military equipment to Albania, for which the USSR People's Commissariat of Finance released Goznak 20 kg of gold and 125 kg of silver, and instructions were given to print banknotes worth 1 billion Albanian francs. Specialists in the extraction of oil, iron, and chromium, asphalt production, finance, agriculture, education were immediately sent to Albania. Twenty places were allocated for citizens of Albania in higher educational institutions of the USSR (Volkov, 2010, p. 84). Special mention should be made of teaching the Russian language in this country. Despite serious political difficulties, language was taught in schools until 1992. In addition, all the political works of Enver Hoxha were immediately translated into Russian - the language of the "revisionists".

By the way, the loans of the USSR were written off without repayment, the Albanian leaders in that difficult socio-economic situation could not imagine any other way but to build a socialist society with indispensable industrialization and socialist transformations in the countryside, similar to those that were implemented in the USSR at the time.

"The most faithful and reliable ally" - such an assessment of Albania was given by the former USSR ambassador to the NRA Dmitry Chuvakhin (Gromyko, Tikhvinsky, 1986, pp. 579-580). It does not contradict the facts recorded in the history of Soviet-Albanian relations. The Albanians responded to the help and benevolent steps of the Soviet Union with sincere, even fanatical, devotion and cordiality. Enver Hoxha himself, among the leaders of the Eastern European states, was "indeed an ideological, and not a situational, Stalinist" (Polyansky, p. 26).

Alexey Alexeev summed up that the first years of Hoxha's term in power were a time of "the happy political romance of the USSR. Comrade Stalin was a role model for the Albanian leader" (Alekseev, 2021).

Soon after the war, a conflict arose between Hoxha and Tito. Tito, Djilas and Kardelj persuaded Enver to support the idea of forming a confederation and the integration of Albania into Yugoslavia. However, Hoxha was adamant. He convinced Moscow of the danger of Tito's policies, warned that Belgrade was deceiving the Stalinist leadership.

Hoxha and his supporters, backed by Moscow, in 1947 carried out a coup in the party. Enver became the first secretary of the Central Committee, and Mehmet Shehu became his first deputy. In the summer of 1947, Hoxha returned to the USSR, where he was awarded the Order of Suvorov, which he always wore during official ceremonies.

In the erupted conflict, Stalin-Tito Hoxha made an unconditional choice in favor of the Soviet leader. Albania was the first to recognize the Comintern resolution, in which the leadership of Yugoslavia, headed by Broz Tito, was accused of nationalism and an attempt to restore capitalism. On July 1, 1948, the Albanian government announced the expulsion of Yugoslav advisers and elimination of all treaties with Yugoslavia, with the exception of the Treaty of Cooperation and Mutual Assistance, which Yugoslavia later annulled on November 12, 1949.

Enver Hoxha, with the approval of Stalin, carried out a purge in the party among the "Titoists", during which the Minister of Internal Affairs of the country, Koçi Xoxe, was beheaded in June 1949. The latter led punitive operations in Albania in the post-war period⁴.

From that moment on, Albania changed from a country closer to Yugoslavia into a full-fledged satellite of the Soviet Union. This step of the leader had positive consequences. Thanks to joining the CMEA, the country created its own industrial base - the USSR supplied machinery and equipment, modern enterprises were built, a large number of Soviet specialists in various fields worked in Albania. In 1952, a naval base for Soviet submarines was built on the island of Sazan near the port city of Vlore.

The two-year plan for the restoration and development of the Albanian national economy in 1949-50 was largely based on Soviet loans. Building the foundations of socialism was "impossible without the moral, political and material assistance of the Soviet Union" (Arsh, 1992, p. 410). In fact, Albania's loan repayment obligations were soon cancelled.

Against the backdrop of accelerated industrialization and forced collectivization, popular uprisings broke out, violently suppressed by the authorities. There was a start of the bloody activities of "Sigurimi" - the Directorate of State Security) - the Albanian analogue of the NKVD. Purges and political processes were also carried out under the guidance of experienced Soviet specialists⁵.

During his reign, Yuri Kovalchuk states, Enver Hoxha "managed to argue with all his allies except Stalin" (Kovalchuk, 2020). Perhaps he would have argued with Stalin, but the leader, generously feeding the Albanian leader, soon died, so he had to quarrel with Nikita Khrushchev. Formally, because of the struggle against the cult of personality, which the leader of the Soviet Union began to actively carry out. However, according to Kovalchuk, the more relevant reason is the Albanian leader's habit of "forgetting" about accumulated debts,

then suddenly accusing recent friends of Trotskyism, fascism, revisionism, adherence to counter-revolution, and so on" (Kovalchuk, 2020). It should be noted that the Albanian Party of Labour followed a course of cautious criticism of a "cult of personality" until the end of 1956. Already in the same year, some party leaders stopped hiding which personality cult annoys them the most. Hoxha was rapidly losing his majority - the April conference of the party organization of Tirana in 1956 almost removed him from the post of first secretary. But Minister of Defense Beqir Balluku warned Hoxha's wife about the hatching plans, and she herself appealed to Minister of Internal Affairs Kadri Hazbiu for help. He, in turn, alerted the Sigurimi services, the security forces defeated the party members and the repressions of the opposition began. They were sentenced to be shot (including the pregnant Liri Gega, whom Khrushchev tried to protect) or to maximum prison terms (Kazakov, 2022).

Khrushchev invited the Albanian leader in April 1957 for consultations. During the meeting, he called on Hoxha to improve relations with Yugoslavia and rehabilitate former PLA members who were deprived of membership for supporting Yugoslavia and the decisions of the 20th Congress of the CPSU. Hoxha refused to make concessions, to which the Soviet leader remarked: "Do you think we should return to the deeds of Stalin? ... You are like Stalin, who killed people." Hoxha replied: "Stalin killed traitors, we also kill them" (Hoxha, 1996).

The Fourth Congress of the ATP (February 13-20, 1961) was the last event in Albania visited by the Soviet Union and other socialist countries. During the work of the congress, its participants condemned the Soviet Union, approving China, claimed that the country was headed by genuine Marxists. In response, the USSR threatened to stop economic support, and in April all Soviet specialists were recalled from the country. In May, the entire personnel of the naval base were withdrawn, leaving the Albanians 4 submarines and other military equipment (Rech, 1972)⁶.

On November 7, 1961, Hoxha delivered a speech in which he called Khrushchev "a revisionist, anti-Marxist and defeatist". Hoxha called Stalin the last communist leader of the Soviet Union and emphasized the political independence of Albania. He boldly declared: "... the Albanian people and their Party of Labour will even eat grass, if necessary, but they will never sell themselves for 30 pieces of silver. They would rather die standing than live in shame on their knees" (Rech, 1972). By November 11, 1960, the USSR and other Warsaw Pact

⁴And in general, not one of the six ministers of internal affairs of people's Albania died a natural death. It is characteristic that a similar fate befell Genrikh Yagoda, the Soviet People's Commissar of Internal Affairs, ten years earlier.

⁵The famous Russian diplomat and writer of the 19th century, Konstantin Leontiev, noted: "An Albanian loves only war, self-interest and hospitality; until recently, he was a stranger to both the Turk and the Greek - and equally a friend when it was to his advantage. In personal affairs, the Albanian highlander is completely unfaithful to friendship and word; he loves blood and revenge and is not afraid of death." Quoted from: Y. Kovalchuk. Enver Hoxha: a parable for the whole of Albania. Gas. Balkanist.History.03.12.2020 If you listen to this characteristic, then Enver Hoxha is the true son of his people.

⁶From 1948 to 1960, Albania received \$200 million in Soviet aid for technical and infrastructural expansion. The submarine base built on Sazan Island has become a serious military facility that poses a potential threat to the US 6th Fleet.

countries broke off relations with Albania and preferred to pretend that they had “forgotten” about it.

Rejoicing at the removal of Khrushchev from the political arena, Hoxha nevertheless has no sympathy for his successors. For some time, the embassy mansions in Moscow housed three technical staff each, but then, at the initiative of the Albanians they were recalled. In 1964, an empty Soviet embassy building in Tirana was requisitioned. The complete rupture of all relations has become a fait accompli.

On the other hand, after Brezhnev came to power, there was no information about Albania in the Soviet press. “Why is nothing written in the press about the events in Albania?”, “Why is Albania not mentioned in our press now?” - was regularly repeated at party meetings and lectures on international issues (Kamenskaya, 2017, p. 46). The loss of Albania was perceived by the population of the country very painfully and became the starting point for discussions about the development of relations between the USSR and the socialist countries.

Change of focus

When relations with Moscow began to cool down, Hoxha tries to get closer to another patron - the PRC. From September 13 to October 3, 1956, he visited China as the head of an Albanian delegation to attend the VIII Congress of the CPC. Hoxha had high hopes for meetings with the Chinese leader Mao Zedong, intending to gain significant support from the Chinese in order to ease Soviet pressure on Albania. Although the Albanians hoped that Chinese support would be even greater than the Soviet one, the People's Republic of China did not want to unconditionally become Hoxha's new donor. Chinese support began to arrive only in 1963, but neither in scale nor in effectiveness could it be compared with the Soviet one. In addition, the Chinese sought to develop the agricultural sector, which ran counter to the aspirations of the Albanian leadership for the development of heavy industry. However, China provided the NRA with a \$12.5 million grant loan. In 1955, PRC loans covered 4.2% of Albania's negative trade balance, in 1956 - 17%, in 1957 - already 21.6% (O'Connell, 1999, p. 160).

In an interview with the Chinese ambassador on the anniversary of Albanian-Chinese relations, it is indicated that China in those years provided great assistance to the country, sending about 6,000 specialists. (Though, the level of qualification of these specialists was lower than that of the Soviet ones). Albania, in turn, provided support in restoring the legitimate rights of the PRC at the UN (russian. people.com.cn., 2022). Andrei Dorozhkin notes that even in the 60s, during the “honeymoon” period of Tirana and Beijing, relations between them were not at all cloudless. Thus, the Albanian leadership took the “Cultural Revolution” rather timidly and was not entirely satisfied with the direction and nature of economic assistance to their country (Dorozhkin, 2019, p. 94). However, one should recognize the great importance

of Chinese assistance in 1960-70s both for the sustained economic development of Albania and for maintaining a relatively high standard of living for the population.

It is also interesting that the economic cooperation between the two countries was accompanied by ideological rapprochement. The Albanian leadership adopted, for example, some Maoist postulates - about “self-reliance”, “besieged fortress”, “two superpowers”. In the 1960s, inspired by the Chinese Cultural Revolution, Hoxha abolished military ranks in the army, and the institution of political commissars was reintroduced. The construction of bunkers and pillboxes has been deployed throughout the country. At first, long-term pillbox firing points were planned to be built in strategic locations, but then Enver Hoxha changed his intentions “Every inhabitant is a soldier, and the people are an army” (Ksaverov, 2022). This phrase of his became law. According to the doctrine of the People's War, Albania did not need a professional army, officers. Now the dictator could unfold - he could not be overthrown by the military. Moreover, these postulates formed the basis of the Albanian state autarky (Smirnova, 2003, p. 329).

Hoxha later sharply criticized the “three worlds” theory and the idea of creating a united anti-Soviet front led by Mao. “The Mao Zedong idea”, he wrote, “is a theory that has nothing in common with Marxism-Leninism. All Chinese leaders, in the struggle to achieve their goals, used it to carry out their counter-revolutionary plans” (Aleshin, p. 25). Enver Hoxha also considered the principle of political pluralism totally unacceptable. “Preaching the need for the existence of many parties in the leadership of the country, the “Mao Zedong idea”⁷ comes into direct contradiction to the Marxist-Leninist doctrine of the undivided role of the Communist Party in the socialist revolution and socialist construction” (Aleshin, p. 24).

In the early 1970s, China's leadership took a course of increasingly intensive “bridge-building” with the Western states and Japan. Albanian leader sharply rejected the change of policy of the Chinese leadership. His attitude eventually led to the rupture of the NRA's alliance with China. In the summer of 1978, the Chinese leadership, headed by Hua Guofeng, officially broke off all relations with Albania. After an argument with China, Albania became even more closed than after the break with the USSR.

Since 1978, Enver Hoxha's regime has been deprived of a foreign alliance and pursues a policy of economic “self-sufficiency” (autarky), which leads to the impoverishment of the population. Even in the kitchen of the dictator himself, Hoxha's cook writes, “it happened that there was not enough meat or milk” (Shablovsky, 2020, p. 139). Maintaining diplomatic relations with the outside world, Albania remains the most closed country in Europe, and also the last custodian of the revolutionary Marxist-Leninist doctrine.

⁷ Enver Hoxha's term. See A. Aleshin. Comrade Enver. Historical and biographical essay.

Hoxha - Eurodictator

a) achievements in the service of the country

The 40 years of Enver Hoxha's reign were marked by remarkable achievements in the development of health care and education. The Capital University (named after him) was reformed and the Academy of Sciences was established, a professional theater, television and literary society were created. The literacy rate of the population increased from 5 to 98%, and the population itself increased from one and a half to 3.5 million people. First railway line was built (Hoxha, Wikipedia, 2022).

Hoxha developed and determined the party's independent economic line. On the way to transforming the country from poor to developed, the Albanian Party of Labour mobilized and led the people. During his long reign, the country's economy underwent a revolution. Agricultural land was confiscated from wealthy landowners and united in collective farms, Albania was almost self-sufficient in food products. Electricity has been brought to the countryside, illiteracy of the villagers and epidemic diseases have been eliminated (Britannica, 2022). The barbaric custom of blood revenge was legally banned, and in 1960 the income tax was abolished. The family of every deceased Albanian citizen received a payment in the amount of the deceased's annual salary or pension. "Those who have worked at the same enterprise for at least 15 years are entitled to an annual free voucher to a resort (with a 50% discount for family members), they pay only 50% of the cost of medicines. Workers, schoolchildren, students enjoy free meals at the place of work or study, school uniforms and textbooks are also free. Men have the right to retire at 65, women at 60" (Chichkin, 1989, p. 46).

As a ruler for 40 years, Hoxha succeeded in transforming Albania from a semi-feudal remnant of the Ottoman Empire into an industrialized country with the most tightly controlled society in Europe.

It should be noted that based on the Stalinist paradigm, Hoxha created a cult of his own personality, which was developed and implemented in the 70s. Hoxha was portrayed as a genius commenting on almost every aspect of life, from culture to economics and military matters. Each Albanian textbook contained one or more quotations from Hoxha on the subjects studied. The Party honored him with titles such as Supreme Comrade, Great Teacher, and Sole Power. Hoxha introduced a new army salute - the Hoxhaist salute, in which the soldiers clench their right fist and raise it to shoulder level (Glenny, 1993, p.143).

b) repressions and purges

To eradicate the activity of the internal opposition, the Albanian dictator resorted to systematic "purges" - regime opponents were fired from their jobs, sent to hard labor and even executed. Minister of Justice Bilbil Klosi (1951-1966) stated that the political articles of the NRA Criminal Code should be tougher

than the Soviet counterparts of the period of Stalinist repressions (Abrahams, 2015, p.37). The number of political executions during the forty-year reign of Enver Hoxha is estimated at 5-7 thousand people, more than 34 thousand were sentenced to various prison terms, of which about 1 thousand died in custody (Albanians want Hoxha stripped, 2016). 50,000 people were interned and deported. Detentions, interrogations, forced labor, police supervision were reportedly applied to one third of the Albanian population (Stan, 2008, p.7).

A report by the Albanian Institute for the Study of Crimes of Communism, published in 2016, lists the total number of socialist-era political prisoners as 26,768 men and 7,367 women. Of these, 984 people died in custody, 308 went insane. 5577 men and 450 women were sentenced to death. In addition, people had been deported from their places of origin and displaced to internment camps. Life in these camps was little different from living in forced labour camps. All major construction projects of the socialist era in Albania - the construction of railways and roads, plants and factories - were practically carried out by prisoners and internees.

These figures, we read in Kommersant, may seem small at first glance (Kommersant, 2021). But in 1950, the population of Albania was 1.275 million people⁸.

Kommersant also cites other figures - the number of citizens who helped the special services: "In 1985, the number of such voluntary assistants was 14,765 people. Including 1297 agents, 1163 residents, 10355 informants and 1950 owners of safe houses" (Kommersant, 2021).

c) Hoxha and religion

Hoxha, like all communist leaders, brutally persecuted religion and the church. But no one, writes the historian Valery Yemelyanov, "except Enver Hoxha, thought of "taking and abolishing" religion by officially proclaiming his country the world's first atheistic state" (Emelyanov, 2008). The anti-religious campaign probably started under the influence of the Chinese "cultural" revolution. But it seems that the main reason for such a rash step is the hypertrophied nationalism of the Albanian dictator. At the initiative of Hoxha, archaeological and historical studies of the Illyrian past of the nation were intensified. In his speeches, he often repeated "The religion of the Albanians is Albanianism" (Emelyanov, 2008).

Article 55 of the Criminal Code, adopted in 1977, provided for punishment up to the death penalty for religious activity. And although in imposing total atheism, party and state directives prescribed to act only by political-propaganda methods, there was certainly violence. More than 2,000 churches, mosques, and Sufi monasteries were closed, converted or even destroyed. Hoxha ordered to convert churches and mosques of the country into warehouses, gyms, cinemas, stables, and other facilities (Emelyanov, 2008).

During the years of socialism, Igor Nikolaev writes,

⁸ By 1990, the population of Albania had grown to 3.225 million; in 2022 is 2.876 million URL: https://countrymeters.info/ru/Albania#population_2022.

1820 Orthodox and Catholic churches, and mosques were destroyed in Albania, and hundreds of clergymen were imprisoned or executed (Nikolaev, 2020).

Last years of reign

In 1981, Hoxha ordered the execution of several leading party and state figures in order to “ensure” the succession of the leaders of the younger generation. Then he handed over most of the state functions to Ramiz Alia, who succeeded him after his death (Britannica, 2022). (However, Hoxha remained Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces until the end of his life).

On September 25, 1982, a group of anti-communist emigrants led by Xhevdet Mustafa entered Albania illegally to assassinate Hoxha (Encyclopedia Communist, 2022). Mustafa set the task of overthrowing the communist regime and restoring the monarchy. On the way to Tirana, he committed several murders. On September 27, 1982, he was blocked by Sigurimi officers and died, unwilling to surrender. Mustafa's action is the only documented attempt to assassinate the leader of Albania (Bykov, 2022). It created an additional pretext for another campaign of repression. Close relatives and employees of Prime Minister Mehmet Shehu were arrested. They were accused of planning the murder of Hoxha, later sentenced to death and shot on the night of September 10, 1983 (Pashtriku, 2022).

In the last years of his life, Enver suffered several micro-infarctions and micro-strokes. The situation was aggravated by diabetes, which Hoxha had suffered from since his youth. The immediate cause of the dictator's death on April 11, 1985 was a cerebral hemorrhage. The Albanian leadership allowed only delegations of states that “remained committed to Marxism-Leninism” to the farewell ceremony. All telegrams of condolences from foreign countries, including the USSR, Italy and Yugoslavia, were sent back by the Albanians, except for the condolences of Castro, Ceausescu and Kim Il Sung. Farewell to Hoxha took place in Stalin Palace in Tirana.

Conclusions

Enver Halil Hoxha was certainly the leader of the European type, despite his selfless Stalinist affection. Study and life in the West, respect for his culture and civilization affected the style of his management of a freedom-loving, proud, but at the same time very law-abiding people.

During the years of his 40-year reign, his guidelines in foreign communication changed, depending on the state-utilitarian direction of Albania's development. Hoxha was in strong disagreement with the liberalization policy of the USSR initiated by Nikita Khrushchev. His persistent attempts to interfere in the internal affairs of Albania, indignation at Hoxha's willfulness eventually led to a rupture of inter-party, and then interstate relations. As a result, there was a change in the political vector of the country - the Albanian leadership began rapprochement with China. In 1957 China assured Hoxha of political and economic support, and in fact provided quite substantial

assistance. It is noteworthy that Albania itself for the People's Republic of China for a long time remained the only political ally in Europe and the world, a mouthpiece in the UN and an important propaganda partner. However, in the late 70s, Hoxha broke off relations with China and closed the country to the rest of the world.

After the break with the USSR, Enver Hoxha perceived everything Soviet in a negative way. This concerned, in particular, the attempts of the Soviet Union to restore ties or at least normalize interstate relations. Hoxha's book “Khrushchevites” (1980) breathes hatred for all Soviet. The Albanian dictator despised the “endless meals of the Soviet leaders”, their appearance, and especially their arrogance in circumvention. (Hoxha himself was effective in all forms of communication, including appearance - handsome, elegant, very tall and slender, in addition, he had remarkable oratorical and motivational skills). Despite the huge loans that he received and, following the example of the Albanian king Zog, was in no hurry to return, Hoxha was dissatisfied with Soviet financial assistance, as well as with Soviet specialists.

Declaration of Albania as completely laistic, with all the ensuing repressive consequences, and building bunkers throughout the country - these decisions of Hoxha defy rational explanation. Albania is literally covered with bunkers designed to protect the country from the outside. Until the 1980s, about 700,000 reinforced concrete bunkers were built, about one for every four inhabitants of the country (Dimitri, 1978, p. 82). It has now been proven that they were designed in such a way that during the battle the soldiers in them would simply suffocate from powder gases.

And the last. The authors of the work had a cognitive dissonance caused by an attempt to understand the holistic enthusiasm and pragmatic acceptance of Stalin's ideas. A person with a European education, respect for the French and Italian cultural traditions, and finally, a Muslim, brought up in the spirit of Sharia from early childhood, was able to imbue faith in primitive autocracy and primitive leaderism with a strategy of destroying competitors and false opponents. Although Hoxha did not have respect for Khrushchev, the latter revealed the genesis of Stalin's crimes. And Hoxha, if he were objective, should have understood the essence of the criminal rule of his idol. One can still understand the transfer of the practice of exaltation and cult on one's own personality, but not the acceptance of the methodology of the demonic extermination of yesterday's associates.

Enver Khalil Hoxha lived and died as a European Stalinist. The basis of his leaderism (Hoxhaism) was the first country that unconditionally relied on the Marxist-Stalinist ideology. Hoxhaism began to form as a dogmatic version of Marxism-Leninism and as a development of Stalinism. Hoxhaism sharply criticizes all rejections of communist ideas, calling them revisionist. At the same time, according to Hoxhaism, each country has the right

to decide how to adopt socialist ideas. Hoxhaism gained a certain popularity in the Third World countries, where many organizations of Hoxhaist orientation operated and still continue to operate in a number of countries.

REFERENCES

- A Brief History of Albania: From Ancient Times to the Present Day. (1992). Moscow: Nauka.
- Abrahams, F. K. (2015). Modern Albania: from dictatorship to democracy in Albania. New York: New York University Press.
- Albanians want Hoxha stripped of hero titles. Retrieved from <http://istorja.ru.Balkans>
- Alekseev, A. (2021, February 21). Tirana without a monument to the tyrant. Moscow: Mir newspaper.
- Aleshin, A. (2022, January 11). Comrade Enver. (Historical and biographical essay). Retrieved from www.enverhoxha.ru/enverhoxha-article-1.htm
- Blondel, Zh. (1992). Political leadership. The path to a comprehensive analysis. M.: Russian Academy of Management. Retrieved from <http://grachev62.narod.ru/blondel/contents.htm>
- Bykov, V. (2022, November 7). Shevdet's feat. Russian plot. Retrieved from <http://rufabula.com>
- Chichkin, A. (1989). Enver Hoxha - era and personality. Moscow: "Young Guard", No. 12.
- Chuvakhin, D. S. (1995). On a diplomatic mission in Albania. 1946–1952. "New and Contemporary History", No. 1.
- Deepening friendship and strengthening cooperation between China and Albania. Interview with the Chinese Ambassador to Albania. Retrieved from <https://russian.people.com.cn>
- Dimitri, T. (1978). *Analisis, Balkans 1945-1960* Presses Universitaires de France.
- Diplomatic Dictionary. (1948). Moscow: Gospolitizdat.
- Diplomatic Dictionary. (1986). In 3 volumes, v.3. Moscow: Ed. Nauka.
- Dorozhkin, A. (2019). Sino-Albanian conflict 1977-1979. in the reflection of TASS correspondents // Genesis: historical research, No. 9, 86-94.
- Emelyanov, V. (2008, November 9). The man who abolished religion. Moscow: Gas. "Independent".
- Encyclopedia Britannica. Retrieved from https://www.britannica.com/Biographies/Enver_Hoxha
- Encyclopedia Britannica. Albanians want Hoxha stripped of hero titles. Retrieved from <http://istorja.ru.Balkans/>
- Fevziu, Blendi. (2016). *Enver Hoxha: The Iron First of Albania*. Edited and introduced by Robert Elsie. London; New Yourk: I.B.Tauris.
- From the memoirs of Enver Hoxha. (2021, February 21). Moscow: Mir.
- Glenny, M. (1993). *The Rebirth of History: Eastern Europe in the Age of Democracy*, Penguin.
- Hoxha, E. (1972). Speech in commemoration of the 20th anniversary of the formation of the Albanian Party of Labor and the 44th anniversary of the Great October Socialist Revolution. Tirana: Ed. "Naim Frashery".
- Hoxha, E. (1980). *Khrushchevtsy*. Tirana: 8 Nentori.
- Hoxha, Enver. Retrieved from https://ru.wikipedia.org/wiki/Khodja_Enver
- Iskenderov, P. (2008). Enver Hoxha. Brief biographical sketch of the leader of socialist Albania. Moscow: "Questions of History", 6, 12-29.
- Kamenskaya, E. (2017). Albania and Soviet-Albanian Relations in the Public Sphere of the USSR. In: *Scientific Notes of the Ural Federal University*. Yekaterinburg: No.1, 154-161.
- Kazakov, E. (2020). Nedzhmie Khoja – dialectical irredentism. Retrieved from <https://rabkor.ru/columns/edu/2020/05/07>
- Khudoley, K. (2016). Stalinism with Albanian specifics. Rec. on the book of B. Fevziu "Enver Hoxha". London, St. Petersburg: Bulletin of the St. Petersburg State University, 6(3), 30-43.
- Kovalchuk, J. (2020, March 12). Enver Hoxha: a parable for the whole of Albania. Moscow: Newspaper "Balkanist.Istoria".
- Ksaverov, S. (2022). Albania as a great monument to paranoia. Retrieved from <http://kabu-ru.cdn.ampproject.org>
- Mussky, I. (2004). One hundred great dictators. Moscow: "Veche".
- Nikolaev, I. (1990). The death of the gods: how communist Albania destroyed religion, but still returned to it years later. Retrieved from <http://tjornal.ru>stories>220890>
- O'Connel, James. (1999). *A Coming of Age: Albania under Enver Hoxha*. East European monographs, no.517. New York: Distributed by Columbia University.
- Pashtriku. (2022, December 7). Roli historik i lidhjes shqiptare te prizrenit (1878-1881). Nga editori – 3 korrik.
- Political repressions in Albania. (2021.21.02). Kommersant. Retrieved from <http://kommersant.ru>
- Polonsky, I. (2015). The Last Stalinist of Europe. *Military Review*. No. 6, 13-25.
- Rajmer, M. (2018.23.11) *Piekło komunistycznej Albanii*. Warszawa: «Dziennik Gazeta Prawna».
- Shablovsky, V. (2020). *Yak to scold a dictator*. Lviv: View. Old Lev.
- Smirnova, N. D. (2003). *History of Albania in the 20th century*. Moscow: Nauka.
- Stan, L. (2008). *Traditional Justice in Eastern Europe and the former Soviet Union: Reckoning with the communist past*. Routledge, 1 edition.
- Volkov, V. (2010). *Soviet-Albanian relations in 40-50s of the XX century*. Moscow: Left Turn Publishing House.
- Zhirnov, E. (2004, April 5). There are two hundred million of us without you. Moscow: Kommersant Vlast.

Library Resources: Allocation and Usage Problems (Comparative Analysis of the World and Regional Practice)

UDC: 930.25:005.92:021

DOI: 10.15421/172251

Ismayilov NadirPh.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-2966-1991>, nadir_ismayil56@mail.ru

Baku State University, Head of the Department of Bibliography (Baku, Azerbaijan)

Abstract

The task of the article is to conduct comparative analysis of the allocation, staffing and the usage of the library resources in the world-wide, regional and local level. Analyzed are statistical data on the world's population by continent, the number of existing libraries for their different types, and based on these data, the provision of the population of these regions with libraries. The number of library employees by region of the world, the structure of the library collections of these libraries, checkout the activity of these libraries were also analyzed. The leading position of Europe and North America was revealed both in the number of libraries, in the degree of provision of the population with libraries and in the number of librarians and in their checkout activity. Similar features were analyzed for the Republic of Azerbaijan as a national level, which revealed a disproportionately large share of the capital city Baku and the Absheron region in all respects. The studied features are important for current and long-term planning, organizing library activities both on a global and national scale. In writing the articles, books of researchers, statistical collections on this topic were used, which is given in the list of used sources. For the activity of modern libraries gains in importance creating equal opportunities to use rich library resources for all groups of population. But unfortunately, some factors, primarily socio-economic and geographical factors, create inequality between different groups of the population in terms of obtaining benefits from library services. Most often, this inequality is associated with geographically uneven economic development both globally and within countries, between different regions of the country. Economic inequality between different continents and inside of countries which results in unequal opportunities for the population to use library services, has historical roots, when some continents of the world and regions inside of countries developed more intensively and earlier than others, while other continents and regions lagged far behind. In addition, while in some countries libraries have rich documentary collections, in other countries they do not have sufficient documentary resources. Often inequality is observed even within one country, between their different areas.

Keywords: library, resource, collection, population, allocation, employee, provision, checkout activity, usage, comparative analysis, efficiency, region, rational placement, Azerbaijan

Citation: Ismayilov, N. (2022). Library Resources: Allocation and Usage Problems (Comparative Analysis of the World and Regional Practice). *Grani*, 25(4), 60-73. <https://doi.org/10.15421/172251>

Бібліотечні ресурси: проблеми розміщення та використання (порівняльний аналіз світової та регіональної практики)

Ісмаїлов Надір

Бакинський державний університет (Баку, Азербайджан)

Анотація

Завданням статті є проведення порівняльного аналізу розміщення, укомплектованості та використання бібліотечних ресурсів у світовому, регіональному та місцевому рівнях. Проаналізовано статистичні дані про чисельність населення світу за континентами, кількість існуючих бібліотек за різними їх видами та на основі цих даних забезпеченість населення цих регіонів бібліотеками. Також проаналізовано чисельність працівників бібліотек за регіонами світу, структуру бібліотечних фондів цих бібліотек, касову діяльність цих бібліотек. Провідне становище Європи та Північної Америки виявилось як за кількістю бібліотек, за ступенем забезпеченості населення бібліотеками, так і за кількістю бібліотекарів та їх касовою діяльністю. Подібні особливості були проаналізовані для Азербайджанської Республіки як національного рівня, що виявило непропорційно велику частку столиці Баку та Апшеронського регіону в усіх відношеннях. Досліджувані особливості важливі для поточного та перспективного планування, організації бібліотечної діяльності як у світовому, так і в національному масштабі. При написанні статей використовувалися книги дослідників, статистичні збірники з даної теми, що наведено у списку використаних джерел.

Для діяльності сучасних бібліотек важливого значення набуває створення рівних можливостей користування багатими бібліотечними ресурсами для всіх верств населення. Але, на жаль, деякі чинники, насамперед соціально-економічні та географічні, створюють нерівність між різними групами населення щодо отримання переваг від бібліотечного обслуговування. Найчастіше ця нерівність пов'язана з географічною нерівномірністю економічного розвитку як у глобальному масштабі, так і всередині країн, між різними регіонами країни. Економічна нерівність між різними континентами та всередині країн, що призводить до нерівних можливостей населення користуватися бібліотечними послугами, має історичне коріння, коли одні континенти світу та регіони всередині країн розвивалися інтенсивніше та раніше за інші континенти та регіони. Крім того, якщо в деяких країнах бібліотеки мають багаті документальні фонди, то в інших країнах вони не мають достатніх документальних ресурсів. Часто нерівність спостерігається навіть всередині однієї країни, між їх різними територіями.

Ключові слова: бібліотека, ресурс, колекція, населення, виділення, службовець, забезпечення, касова діяльність, використання, порівняльний аналіз, ефективність, регіон, раціональне розміщення, Азербайджан

Цитування: Ismayilov N. Library Resources: Allocation and Usage Problems (Comparative Analysis of the World and Regional Practice). *Scientific and Theoretical Almanac Grani*. 2022. Vol. 25. №3. P. 60-73. <https://doi.org/10.15421/172251>

Стаття надійшла / Article arrived: 23.06.2022

Схвалено до друку / Accepted: 31.08.2022

Purpose of the research

The main goal of the research is the systematic investigation of existing problems in this field. The main conditions for high-quality library provision is the presence of rich documentary collections, which makes it possible to more fully meet the information needs of subscribers, the availability of a sufficient number of qualified librarians. At the current level of global development one of the most important tasks facing the global library community is to eliminate this inequality. To solve this problem, it is necessary, first of all, to carefully analyze the current state of this matter in different continents of the world. To study the situation on a local scale, it is necessary to take one country as an example and investigate the named parameters of the library infrastructure, the degree of provision of libraries with documentary resources, and the issuance of documents for use. This makes it possible to compare the status of this case both globally and locally. Azerbaijan was taken as the study of these processes on a local scale. Study of the modern condition of the library infrastructure in the world, and allocation, usage of its resources, analyzing the development features in different countries may help create entire library landscape scene on the planet and correctly define its future perspectives. without such an analysis it is impossible to assess the current situation, identify shortcomings, and make sound recommendations for the development of librarianship both globally and locally. In terms of these, the presented article is one of the initiatives specifically directed to accomplish that mission.

The main purpose of the task of the article is to draw real scene of the allocation and usage of library-documentary resources in different countries, to determine the structure of library infrastructure in Azerbaijan Republic, regional allocation and size of information resources, and the level of staffing of the libraries in the different regions of the country. For this purpose, both the achievements obtained in the library field in different countries, and the results of the researches conducted by the international professional organizations have been used. The consistent patterns and management issues of allocation, usage and document flow, affecting this process have been also commented.

Objectives of the study

The study's objectives are as follow:

- (i) To study of features of location of libraries geographically on a global scale;
- (ii) To study of features of distribution of library employees geographically on a global scale;
- (iii) To study of features of location of documental resources-collections geographically on a global scale;
- (iv) To study of the above mentioned aspects concerning the Republic of Azerbaijan.

Review of literature

A number of studies, publications have been reviewed in this research to reveal the importance of

distribution of libraries and its recourses and their activity based on the territorial - geographical point of view. During the analysis of publications on this topic, a large number of articles in periodicals, books, official materials and other documents were revealed. Information and statistics on the state of development of libraries around the world are reflected in the publications of such global organizations as UNESCO and IFLA (Global Library, 2003; UNESCO, 1999). The data published in these editions allow us to have an idea of the situation of affairs both in regional level of the world and on a global scale. This kind of information but on a national scale is reflected in a special edition published by state bodies in Azerbaijan (Kitabxanaların fəaliyyəti, 2009). These publications not only help researchers obtain first-hand data, but also provide a basis for the research in this article. Statistics both on a global and local scale show a geographically uneven distribution and displacement of library resources which is undoubtedly the result of uneven socio economic development. Another official editions published by the Ministry of Culture and the National Library of Azerbaijan reflects the official documents, also order of the President of the republic on the development of librarianship state programs on the organization and development of librarianship in Azerbaijan and other official documents on development of a network of public libraries in the country (Kitabxana işinə, 2015; Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyətinin, 2015). The issue of the placement and development of the public library network is inextricably linked with the population geography, the principles of which are reflected in some published sources (Əfəndiyev, & Nağıyev, 2006).

The question of the allocation of library placement and development of their resources is also well studied in the articles and books of the prominent Russian library scientist N. Kartashov (Капашов, 2002, 2004, 2004a). The monograph of this scientist "Regional library science", which was published in 2002, is of particular interest for our topic. This book presents one of the first scientific monographs in the world, in which the scientific and theoretical foundations of regional librarianship are examined in detail (Капашов, 2005).

Among other publications on this topic, it should be noted an article devoted to the territorial distribution of public libraries in the United States and Holland in modern conditions (Donnelly, 2014; Huysmans, & Oomes, 2018).

Methodology

The theoretical methodological basis of this research is made up as inductive and deductive methods. These methods make it possible, on the basis of parts, to reveal the general picture of the development of librarianship on a global scale and, if necessary, on the basis of general reasoning about particular cases.

The study collected data from statistical sources of International Federation of Library Association

and Institutions. Found statistical material .processed using mathematical methods. During the identification, the collection of statistical data was addressed to the indicators and parameter that allows us to characterize the state of the library business at the time Similar information was collected by the Republic of Azerbaijan and the collected data was processed using the above mentioned methods.

Findings

According to the United Nation report, the population of the world has been estimated as 7.2 billion people in 2014. Conducted researches show that, throughout the history of humanity 107 billion people have been born on the Earth (calculations were done by Peter Greynbald, the Dutch scientist). More than 6% of them are currently inhabiting on the world.

Table 1.

Allocation of the world population by regions (continents)

	Region(Continent)	Population (million)	Share in World population(%)
1.	Asia	4223	60.01
2.	Africa	1081	15.36
3.	Europe	739	10.51
4.	South America	554	7.89
5.	North America	401	5.70
6.	Australia and Oceania	37	0.53
Total in the World - 7 035 million people			

This table shows that the majority of the population lives in Asia. It is followed by Africa, Europe. South and

North America. And in the next diagram we can see these data in a visual form.

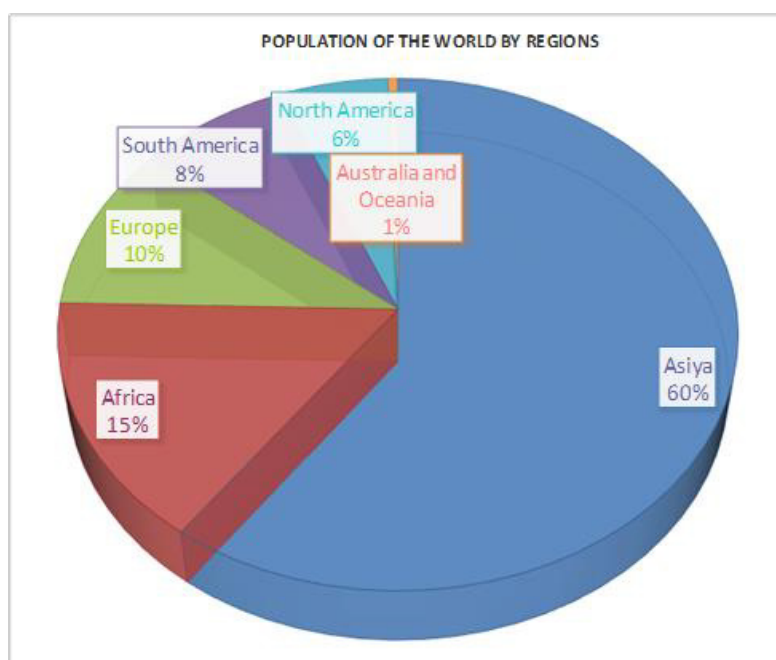

Figure 1. Regional allocation of the population on the World

As seen, more than 60% of Earth population are dwelling in the Continent of Asia, 15,36% in Africa, 10,51% in Europe, and 13,59% in the Continent of America. By country: 19.15% of world population are living in People's Republic of China, 17.60% in India, 4.46% in the USA, 3.84% in Indonesia, 2.84% in Brazil, 2.63% in Pakistan, 2.48% in Nigeria, 2.19% in Bangladesh, 2.04% in Russia, 1.77% in Japan, 1.12% in Germany, 1.08% in Turkey, 1.08% in Iran, 0.89% in Great Britain, 0.89% in France, 0.85% in Italy, 0.65% in Spain,

0.59% in Ukraine, 0.54% in Poland, 0.48% in Canada, 0.28% in Romania, 0.24% in Kazakhstan, 0.16% in Greece, 0.14% in Bulgaria, 0.13% in Azerbaijan, 0.062% in Georgia and etc. Thereby, 60.01% of world population is dwelling in the continent of Asia, up to 11% in Europe, 15.36% in Africa, 13.6% in America, 0.53% in Australia and Oceania. (Regionların kitabxana-informasiya, 2012)

It has been proved long ago that, libraries are the main institute of documentary-communication system which tasks are collecting, processing, storage and

provision by documents, where recorded by the people social important information created for transmitting this information from generation to generation. According to the researches, conducted by the International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), there are more than 569,6 thousand libraries in the world. (Əfəndiyev, & Nağıyev, 2006).

In terms of development of library networks, the continent of Europe occupies a key position. In this continent, there are functioning more than 440 thousand

libraries and in North America, there are more than 125 thousand libraries. The continent with the least number of libraries is Africa, where there are only 1.2 thousand libraries. (Байрамова, 2010).

For our research, it is very important to compare the degree of provision of the population of various regions of the world with libraries. For this purpose, it is necessary to compare the number of people in the regions of the world with the number of libraries available in these regions. This matching can be seen in the following table.

Table 2.
The amount of the libraries (Library Service Points) in the world (thousand)

Regions (continents)	Public libraries	Education libraries	School libraries	National libraries	Total	Share in total in the world (%)
Europe	205336	10161	164436	178	380111	66,6
North America	20081	11460	78773	50	110364	18,5
Asia	37063	6909	29992	66	74030	13
South America	3942	17	-	32	3991	0,7
Africa	797	266	51	15	1129	0,2
Australia and Oceania			2		2	-
Total	267221	28815	273254	343	569627	

Note: No figures for special libraries or Australia. The percentage of Australia and Oceania is very small

and for this reason we have not calculated this indicator. It can be visually observed on the diagram.

Libraries in the World

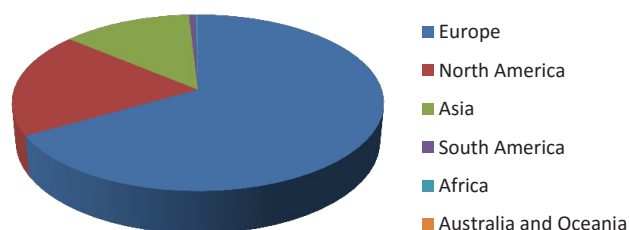

Figure 2. The number of the libraries in the world by regions (continents)

The data given on the two tables (#1 and 2) allow us to have new important information-to compare the share of the each continent in the world population and

the share of the libraries of this continent in total in the world. This matching can be seen in the following table.

Table 3.

The comparison of the share of the continent's population to the share of continent's libraries and coefficient of the availability

	Regions	Population (million)	Share in world population (%)	The amount of the libraries	Share libraries in total in the world (%)	Coefficient of the availability by libraries
1.	Asia	4223	60.01	74 030	13	4.6
2.	Africa	1081	15.36	1 129	0,2	77
3.	Europe	739	10.51	380 111	66,6	0.157
4.	South America	554	7.89	3 991	0,7	11.3
5.	North America	401	5.70	110 364	18,5	0.308
	Total in the world 7 035 million people			Total-libraries 569 625		

The smaller the coefficient of the availability to population of the continent by libraries, which obtained as a result of dividing the percentage of the population of the continent by the percentage of the number of libraries, the higher is the availability of the population of this continent by libraries. The results of the analysis reveal a huge difference in the coefficients between different continents. The best match coefficient is observed in Europe -0.157. The next place is occupied by North America-0.308. The population of Asia and South America are 60% and 7.89% of the world's population, respectively, then the number of libraries in this continent

is 13% and 0.7% of the number of world libraries, which gives a coefficient of 4.6 and 11.3, respectively. The best coefficient are observed in Europe and North America, respectively, 0.157 and 0.308. This situation is worst in Africa, where this coefficient is 77.

Another characteristic indicator of the development of librarianship is the number of library workers in the world, the distribution of this number by type of library, and the distribution of this number by regions of the world. There are more than 807 thousand library employees working at the libraries of the world. This matching is reflected in the following table.

Table 4.

The number of the library employees in the world

Regions (continents)	Type of Library					
	Public	Education	School	National	Total	Share in total in the world (%)
North America	138 210	104 020	44 592	6 182	293 004	36.3
Europe	98 726	28 336	135 484	21 912	284 458	35.2
Asia	112 394	77 281	19 116	2 238	211 029	26.1
Africa	4 396	5 403	89	348	10 236	1.4
Australia and Oceania	-	5 380	3	-	5 383	0.6
South America	3 023	230	-	522	3 375	0.4
Total	356 749	220 650	199 284	31 202	807 885	

As seen on the table, 36% of library employees of the world belong to North America, 35% to Europe, and 26% to

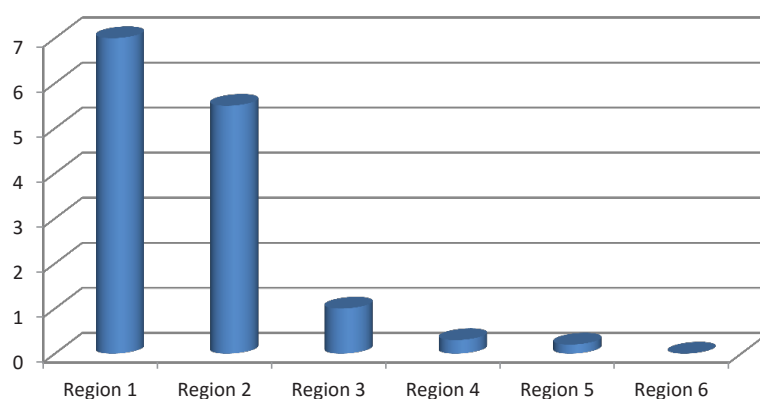
Asia. Half of them are working at public libraries and 25% are laboring in educational organizations. (Байрамова, 2014).

Table 5.

Traditional documentary resources of the world libraries (thousand copies)

Regions (continents)	Books	Microforms	Audiovisual documents	Other kinds of documents	Total	Share in total in the world (%)
1.Europe	5 638 092	19 602	6 540 788	2 681 982	14 880 464	50.89
2.North America	8 877 165	1 087 541	1 094 128	7 867 897	1 184 562 370	40.51
3.Asia	1 615 792	27 371	418 979	2 148 12 6	189 987 350	6.37
4.South America	461 160	1 972	212 925	393 039	46 919 164	1.6
5.Africa	52 260	146	38 779	89 618	5 368 997	0.62
6.Oceania	-	5 735	-	-	5 735	0.01
Total	16 644 469	1 142 367	7 679 331	3 688 411	2 914 884 200	

In the diagram below the condition of the regional allocation of the world library resources is reflected.

Region 1 - Europe; Region 2 - North America; Region 3 - Asia; Region 4 - Africa; Region 5 - South America; Region 6 - Oceania.

Figure 3. Traditional documentary resources of the world libraries (thousand copies)

As seen from the table and the diagram, the documentary resources of the world libraries is approximately amounting to 30 billion copies. 17 billion of these documents are books, more than 10 billion copies are periodicals, and 1.5 billion items are documents recorded on electronic carrier. 15 billion copies out of these resources are located in Europe, 12 billion copies are in North America, and 1.8 billion copies are in Asia. Evidently, more than half of all information resources of the world libraries have been accumulated in the Europe. There is such a pattern observed in allocation of library documentary resources that, in North America books and in Europe periodicals constitute more than half of all

resources in the library collections. The classification of the types and language coverage of the documents in the library collections of the Russian Federation are like this: 97.6% printed documents, 1.8% electronic resources, 0.6% audiovisual materials; 97.3% in Russian, 1.5% in foreign languages, 1.2% in slavic languages.

According to official sources, the number of the users, one of the main components of library resources is amounting up to 2 billion people. (Байрамова, 2010).

According to official sources, the number of the users, one of the main indicators of library activity is amounting up to 2 billion people. (Байрамова, 2010).

Table 6.

The number of the users in the world libraries (thousand people)

Regions (continents)	Libraries					
	Public	Academic	School	National	Total	Share of region in total world (%)
1.Europe	1 273 868.0	180 018.3	-	4 271	1 658 157.3	86.46
2.Asia	115 071.0	67 821.3	-	4 283	187 175.3	9.77
3.North America	57 840.7	8 894.6	-	935	67 670.3	3.54
4.Africa	335.4	3 592.2	-	24	3 951.6	0.2
5.South America	88.8	72.0	-	117	277.8	0.01
6.Oceania	-	551.0	-	-	551.0	0.03
Total	1 647 204.0	260 949.4	0	9 630	1 917 783.0	

Europe leads on this indicator. Thus, there are 1.3 billion library users in Europe, more than 115 million users in Asia and more than 58 million users in North America. The specialists have calculated that, in the world average library activity per year in the field of circulation services is near 1 trillion actions. In this

regard, the European libraries lead with the indication of 1.13 trillion, and then come the Asian libraries with 82 billion actions, and the North American libraries with 66 billion actions. It can be seen on the table indicating the circulation checkout activity of the world libraries by regions. (Байрамова, 2010).

Table 7.

Checkout activity of the world libraries

Regions (continents)	Libraries				
	Public	Academic	School	National	Total
Africa	2 635.02	8 870.00	410 597	43	422 145.02
Asia	941 745.00	134 508.80	71 580 559	34 328	72 691 140.80
North America	1 941 085.00	12 179.20	56 208 576	147	58 161 987.20
South America	39 693.00	690.00	-	2 045	42 428.00
Oceania	-	23 634.70	15 000	-	38 634.70
Europe	860 743.50	124 181.20	99 003 081	41 591	999 029 596.70
Total	3 785 901.52	304 063.90	227 204 313	78 154	1130 385 932.00

According to the calculations of the American National Center for Educational Statistics, there were 117341 libraries functioning in the country in 2004, out of which 93.8 thousand were school libraries, 9.2 thousand public libraries, 3.5 thousand academic libraries, 9.2 thousand private libraries, 2.0 thousand state libraries, more than 300 military libraries.

Another important indicator of library activity is the rate of library books per citizen. According to the information given by UNESCO Institute for Statistics, the number of the library books per citizen is different for each country. According to that source, the number of the books per 1000 people is 16335 volumes in Georgia, 2831 volumes in Iceland, 1114 volumes in Estonia, 1601 volumes in Lithuania, 667 volumes in Belarus, 598 volumes in Moldova, 576 volumes in Kyrgyzstan, 513 volumes in Russian Federation, 467 volumes in Azerbaijan, 249 volumes in Kazakhstan, 88 volumes in Ukraine. For comparison, it was also noted that, according to that indicator Israel is in the 28th place, Great Britain is in the 30th place, Germany is in the 31st place, Italy is in the 42nd place, Japan is in the 59th place. Average number of the library books for per 1000 people of world population is 832.5 volumes. (Байрамова, 2014)

Books occupy the main place among the documentary resources of the library, information carriers, which constitute the main part of library collection. For that matter, different contradictions are observed in various countries in the field of book publishing. It has been revealed that, approximately the ¼ of printed books in the world have been published in America. According

to the calculations, in the mid-90s there were published 101 thousand title books in People's Republic of China, 71.5 thousand books in Germany, 56.2 thousand books in Japan, 34.7 thousand books in France, 36.2 thousand books in Russia.

Allocation of the library networks and population density play an important role in efficient usage of library resources. For example, the average density of people in Russian Federation is 8.6 people per one km². Nevertheless, the 80% of population of the Russian Federation are located in European part and in Ural, which form 25% of whole territory of Russia. Population density in these regions is approximately 4 times higher than the average indicator for the country (36.7 people per km²).

At the same time, Siberia and Far East regions constitute 74.6% of Russian territory, and cover 21.4% of the population. Population density in these regions is 3.4 times lower than the average indicator for the country. (Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında, 2009)

Azerbaijan is one of the regions, which is famous for its rich library landscape. Taking into account that there are half a million libraries in the world serving the world population, there are more than 12 thousand libraries functioning in Azerbaijan. (Azərbaycan kitabxanaları, 2007). Moreover, this constitutes the 2.4% of the whole world library resources. Printed documentary resources of the libraries of Azerbaijan Republic are currently estimated as nearly 150 million copies. Considering that the population of the country is 9 million people, one library is determined per 750 people, and 16.6 printed

document for each person. At the same time, the research on proper allocation and beneficial usage of the library-information resources across the whole country, and in its different regions is the actual issue. In the result of study the developmental directions on reflexing the primary documental flow of the information resources produced by the bibliographic information centers of the country, it was defined that the progress level of the bibliographic information resources basically meet the information demands of society.

The improvement of the library-bibliographic resources in Azerbaijan Republic is differentiated in two directions: library resources formed in the capital city and in other big cities stand in the first place, in the second place we can observe the resources located in the regions and other small settlements situated far from the center.

In Azerbaijan Republic, the population density for per km² is 103 people. (Bayramova, 2010) Absheron Economic region constitutes 6.4% of the land of the country, and 28% of population of the republic have settled in this area. 71.4% of population are dwelling in

the rest 93.6% of the country area.

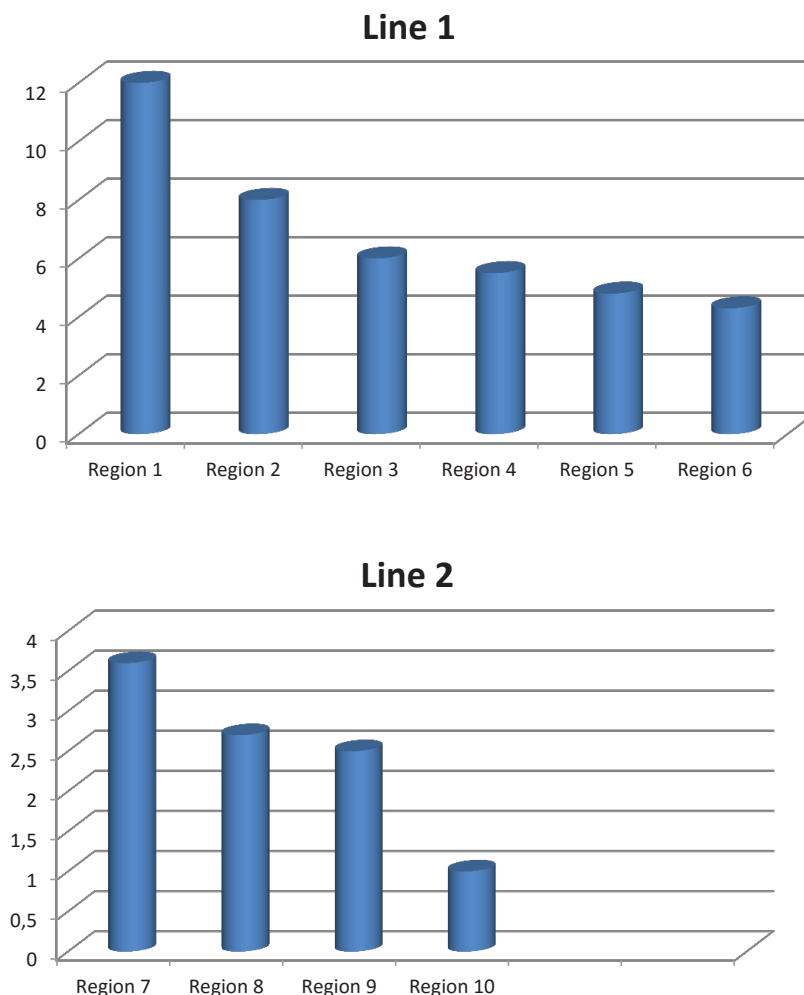
Population density in this economic region amounts to 139 people, which is higher than the average indicator of the republic. As we can observe, in Absheron economic region including capital city Baku, the main economic, cultural and infrastructural potential of the country have been accumulated. It is necessary to effectively allocate all resources, including library resources across the country.

According to the "State Program on the Development of the Library-Information Field in Azerbaijan Republic between 2008-2013 years" confirmed by the President of Azerbaijan Republic with the disposal numbered 3072 and dated October 6th 2008, Statistics Committee of Azerbaijan Republic issued a statistical bulletin in September of 2009 under title «About the Results of Statistical Examinations "On the Activities of the Libraries"». According to the results of that monitoring the condition of the allocation of the library resources in Azerbaijan Republic across the economical regions and Baku city was determined as below. (Bayramova, 2009).

Table 8.
Distribution of libraries by regions of Azerbaijan Republic

Regions (continents)	Public libraries	Libraries of scientific institutions	Academic libraries	School libraries	Others	Total by region	Share of region in total-country (%)
1.Aran	1 041	-	4	898	45	1 988	23.4
2.Ganja-3.Gazakh	652	5	4	591	22	1 265	14.9
4.Lankaran	479	-	2	503	12	994	11.7
5.Shaki-Zagatala	385	1	2	366	10	764	9
6.Baku city +Absheron region	88 51	56 7	39 1	444 121	90 2	717 182	8.4 2.1
Total	109	43	40	559	95	899	10.5
7.Guba-Khachmaz	356	1	1	332	8	698	8.2
8.Nakhchivan	234	2	3	250	2	491	5.8
9.Mountainous Shirvan	183	-	1	232	3	419	4.9
10.Kalbajar-Lachin	123	-	-	258	-	381	4.5
11.UpperKarbakh	220	-	-	378	10	608	7.1
Total	3 817	62	57	4364	207	8 507	

Through the diagram below the real scene of the allocation of libraries in the country can be observed.

Description: Region 1 - Aran; region 2 - Ganja-Gazakh; region 3 - Absheron; region 4 - Lankaran; region 5 - Shaki-Zagatala; region 6 - Guba-Khachmaz; region 7 - Upper Karabakh; region 8 - Nakhchivan; region 9 - Mountainous Shirvan; region 10 - Kalbajar-Lachin.

Figure 4. The allocation of the libraries by the regions of Azerbaijan Republic (lines 1-2)

Apparently, in distribution of the library resources across the economic regions, the area of the region, the number of the population and supporting carcasses of the dwelling play a great role.

According to the results of the monitoring, 27.3% of the libraries are situated in urban places and 72.7% of them are functioning in rural places. 50.7% of entire

library-information resources are under the Ministry of Education, 46.6% are in subordination of the Ministry of Culture and Tourism, and 2.7% of the libraries are attached to the other institutions.

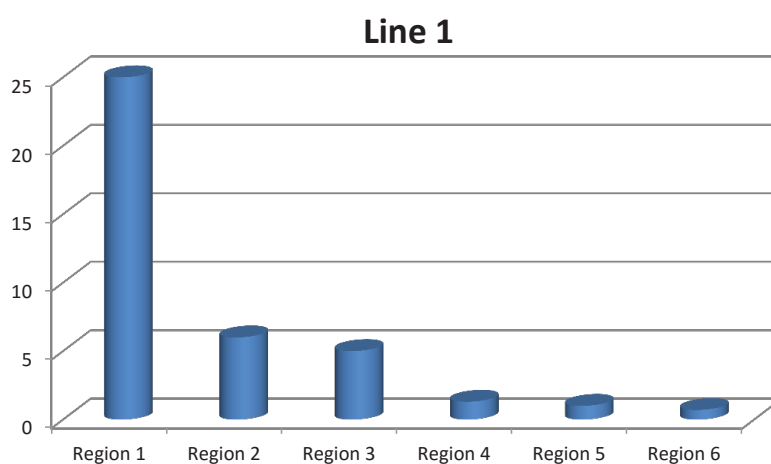
Researches show that there are some problems of distribution of the library-information resources in the regions of the country. It can be viewed on the table below.

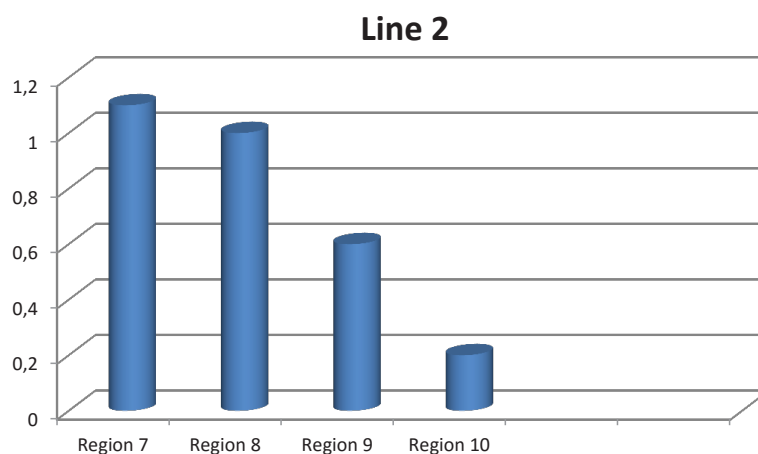
Table 9.

**The condition of allocation of library-documentary resources
in the regions of Azerbaijan Republic**

Regions	Library collection In general	Books	E-publi- cations	Journals, magazines	Newspapers	Other materials
Aran	13387267	13135972	1366	43743	131779	74407
Ganja- Gazakh	11773454	10775581	3804	128866	405513	459690
Lankaran	6578166	64852956	226	12851	57634	22159
Shaki- Zagatala	55155558	5434940	1423	3891	25914	49390
Absheron	58577860	38669644	67755	3642594	1353148	14844719
Guba- Khachmaz	4782603	4716679	168	28739	21821	15196
Nakhchivan	4696103	4569001	928	34171	55246	36757
Mountainous Shirvan	2554763	2525641	196	7630	9585	11711
Kalbajar- Lachin	10558	1052108	122	1035	1691	887
Upper Karabakh	2072714	2034665	126	9125	20548	8250
Total	110994331	89399527	76114	3912645	2082879	15523166

It can be visually shown that, the information resources of the libraries have been widely developed in Absheron economic region where the intellectual and cultural potentials of the country have been accumulated.

Description: region 1 - Aran; region 2 - Ganja-Gazakh; region 3 - Absheron; region 4 - Lankaran; region 5 - Shaki-Zagatala; region 6 - Guba-Khachmaz; region 7 - Nagorno-Karabakh; region 8 - Nakhchivan; region 9 - Mountainous Shirvan; region 10 - Kalbajar-Lachin

Figure 5. Library information resources of the regions of Azerbaijan Republic (lines 1-2)

Apparently, books constitute 80.5%, electronic publications 0.1%, journals 3.5%, newspapers 1.9%, and other publications 14% of information resources of the libraries. The total weight of the books in the library collections across the world is about 50%.

Obviously, the organization of effective usage

of the library-information resources directly depends on the level of the staffing of these libraries, as well as the specific weight of the qualified staff, their age, professional level, work experience and other factors (Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyətinin, 2015).

Table 10.

Library staffing of the regions of Azerbaijan Republic

Regions	Professional higher educ.	Non-prof. higher educ.	Vocational education	Voc.ed. in different fields	General educ.	Total
1.Aran	133	132	437	306	924	1932
2.Ganja-Gazakh	89	129	225	173	509	1125
3.Lankaran	53	43	125	158	355	734
4.Shaki-Zagatala	42	51	189	155	203	640
5.Absheron	1212	813	677	320	295	3327
6.Guba-Khachmaz	26	23	106	78	336	569
7.Nakhchivan	33	72	70	68	448	691
Mountainou Shirvan	11	22	69	64	170	338
Kalbajar-Lachin	23	61	84	66	135	369
Nagorno-Karabakh	33	56	147	94	230	560
Total	1579	1318	1767	1261	2802	8727

The level of staffing of the republic libraries is like in the diagram below.

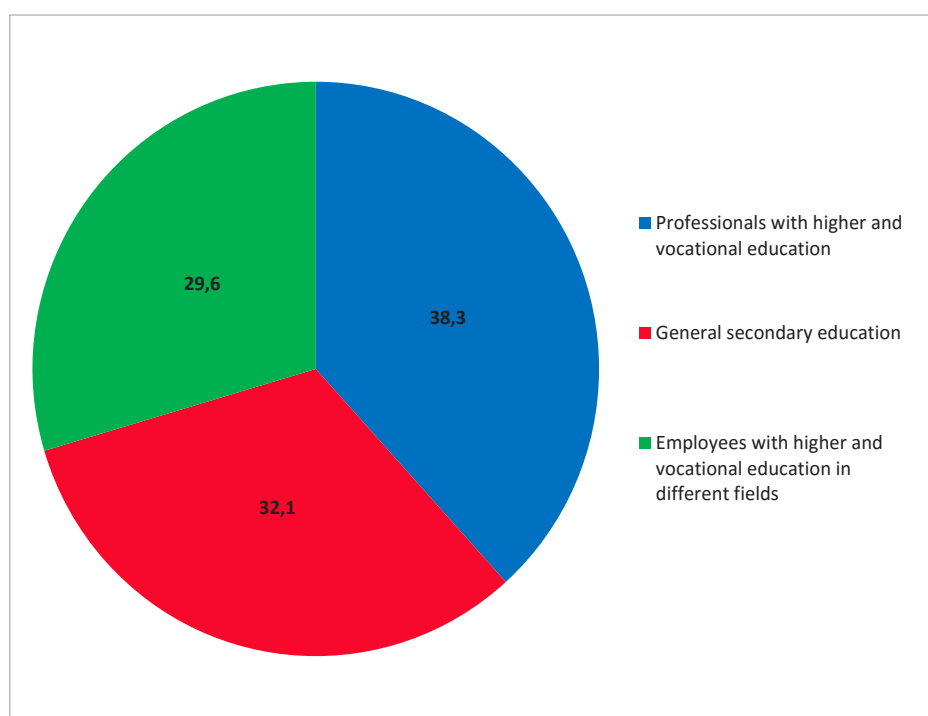

Figure 6. The differentiation of the library employees in Azerbaijan Republic by their education level

I. Professionals with higher and vocational education

II. Employees with higher and vocational education in different fields

III. Employees with general secondary education

The results of the monitoring show that, there are 12729 employees working in the libraries of the republic. The 8727 of them are professionals, and the 4002 are technical staff. The distribution of these employees in urban and rural places is as follows:

- In urban places – 45.7%;
- In rural places – 54.3%

Moreover, the allocation of the professional employees across the dwelling places is as below:

- Professionals in urban places – 52.7%;
- Professionals in rural places – 47.3%

General overview of the library employees according their education level is as below:

1. Professionals with higher education – 1579
2. Employees with higher education in different fields – 1318
3. Professionals with vocational education – 1767
4. Employees with vocational education in different fields – 1261
5. Employees with general secondary education – 2802

Calculations show that, the professionals with higher education form 18% of whole library specialists, while the professionals with vocational education form 20.2% of all librarians. As a total, the professionals with higher and vocational education constitute 38.2% of entire

library employees.

As a result of education reforms going on in the country, continuous growth of the state care towards the development of culture, and the requirements of information society, it is possible, with the help of corresponding authorities, to organize additional professional education under the mentorship of the Library-Information School of Baku State University for non-specialists (their specific weight is 15%) working in the libraries of the republic. On the other hand, ministries and institutions, which have attached libraries, may meet their needs for highly qualified personnel by the help of professional librarians with Bachelor and Master Degrees graduated from that faculty.

Analysis show that, the 87% of highly qualified professional librarians is working in the libraries of urban places, while the 13% of professionals are working in the rural libraries. The employees with general secondary education constitute the main part (77.1%) of the rural librarians. This fact gives ground for thoughts about the level of the library service to the population in rural places.

Library collections of the country consisting of 111 million items are reflected with books in print format (80.5%), periodicals, such as newspapers and magazines (5.4%), and other library materials (14.1%). 72.8% of these resources are the property of the libraries functioning in urban places, while the 27.2% is allocated in rural places.

34.6% of the whole library collection of the republic is in the libraries of secondary schools, 32.0% is located

in the libraries attached to the Ministry of Culture and Tourism, 21.4% is in scientific and scientific-technical libraries and 12.0% is in the libraries of other institutions and organizations.

65.5% of the library collections are in Azerbaijani language, 31.1% is in Russian, 2 % of it is in English language, and 1.4% is in other languages. 71.98% of the collection, which is in Azerbaijani language, is with Latin scripts, while the 28.1% is with Cyrillic scripts.

In the first part of 2009, it was registered 4.8 million requests to the libraries, and 53.4 million books and other information resources were used. 39.6% of the requests were made by the children under 18. Only 3346 professionals (or 38.3%) out of 8727 employees of whole library staff of the country have higher and vocational education in Library Science, 2579 librarians or 39.6% have higher and vocational education in different fields, 2802 employees (or 32.1%) have general secondary education.

Other interesting question on library provision system of society in Azerbaijan Republic is place and importance of National Library in this system. Azerbaijan National Library named after M. F. Akhundov is main and one of richest libraries of republic established in 1922. More than 90 years of history, the National Library has played a major role in the development of the librarianship in

the Republic. The Role of this library as the main library of the Republic and the head organization of the state system of public libraries reflected in the "Law of the Republic of Azerbaijan on Librarianship", Statute and Charter of the National Library of Azerbaijan, on "State Program on Development of the Library-information Field in the Republic of Azerbaijan in 2008-2013 years", other official and regulatory documents.

Between fundamental tasks and functions of the National Library reflected in the "Law of the Republic of Azerbaijan on Librarianship" can be underlined that this library is main library implementing state library policy on librarianship, national cultural treasure and state book depository which tasks are acquisition, preserving national books and other printing materials and publicized abroad editions of azeri authors and editions about Azerbaijan, also world significance editions in foreign languages, leading scientific-research institution of country on library, bibliography and book science, coordinating and methodical center for all libraries of s, bibliographies, bibliographies, science and book research etc. (Bayramova, 2015).

Library has rich collection of various documents. The quantity of library collection and some other parameters of library collection in the end of 2017 year are reflected in following table.

Table 11.

Main indicators of library collection of the National library of Azerbaijan named after M. F. Akhundov

Collection(total) copies	From them Audio-visual documents	Language of the documents	
		Azerbaijani	Other languages
4 580 862	85 405	648 247	2 932 615

These figures show so diverse the collections of this library.

Thereby, it is the general view of the allocation situation and the prospective of the beneficial usage of the library resources in the regions of Azerbaijan Republic.

Conclusion

The issue of the territorial location of library networks and the development of their information and human resources are reflected in a number of scientific publications, the thesis of the dissertation, in the published materials of scientific conferences. For example, in 2015 in Baku by İ. Bayramova defended her PhD dissertation under title "Library and bibliographic information provision system of the regions of the Republic of Azerbaijan: current status and prospects (2000-2012)." This research work was the first dissertation reflecting the territorial aspects of the organization of library activities in Azerbaijan. This researcher has published a number of other interesting articles and conference abstracts on this topic. These publications revealing the patterns of development and improvement of library resources in

the region of the country, which are influenced by many social and economic factors.

When analyzing the development of the more than 150 countries of the world one fact drew attention of the researcher: in the countries where administrative-territorial (administrative-local) self-governing information network units prevail, in those countries the developed democratic societies have naturally been formed, at the same time the living conditions of the population have remarkably been improved. So, in the territory of the USA (approximately 9 mln. km²) the number of the administrative-territorial units (states) is 51 and the level of the life standard is 99%; similarly, Russia's territory is 17 mln km², territorial division is only – 79, the life standard is 80%; respectively in Japan: 0,4-61-99; in Germany: 0,35-24-98; in England: 0,24-92-98; in Denmark: 0,04-16-99; in France: 0,54-96-98; in Luxembourg: 0,003-4-99; in Belgium: 0,03-9-99; in Switzerland: 0,4-23-99; in Liechtenstein: 0,002-11-99%.

In the countries where information society exists, the freedom of each person is limited only with that, that he/

she cannot limit the freedom of other citizen. (Байрамова, 2010). The research shows that the above-mentioned factors can seriously have an affect on the allocation of the library-information resources. So, up to 80% of the whole library infrastructure of the world are allocated in Europe and North America, where 18% of the whole world population inhabit. But in Asia, where 60% of the world population inhabit, the level of provision of the population with library resources is very low. The same

process can be observed in the example of Absheron economic region within the scale of Azerbaijan.

As a result of research it was determined that, directions of the balanced development of the regions are not observed in the allocation of library infrastructure. One of the main missions is reconsideration of the allocation of the regional library infrastructure, beneficial usage of the resources, and the system of staffing of the libraries with professional librarians.

REFERENCES

- Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında.* (2007). I və II cild. Bakı, "NURLAR" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi.
- Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında.* (2015). Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Kitabxana işinə dair rəsmi sənədlər: (Qanun və qanun qüvvəli normativ hüquqlu sənədlər toplusu) / tərt. K.Tahirov; red. A.Abdullayeva. 3-cü təkmilləşdirilmiş nəşri. Bakı.
- Azərbaycanın regionları.* (2009). B.
- Bayramova, İ. (2009). Azərbaycan Respublikasının regionlarının kitabxana-informasiya resurslarının inkişafının bəzi məsələləri (Gəncə-Qazax iqtisadi rayonunun məqlənin nümunəsində). *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya : elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal*, 1(24), 99-112 (X. İ. İsmayilov, N. İ. İsmayilovla birlikdə);
- Bayramova, İ. (2010). Azərbaycan Respublikasının regionlarının kitabxana-informasiya resurslarının yerləşməsinin vəziyyəti (Lənkəran iqtisadi rayonunun nümunəsində). *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal*, 2(27), 163-174.
- Bayramova, İ. (2010a). *Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonunda kitabxana-informasiya resurslarının yerləşməsinin müasir vəziyyəti.* Bakı Universitetinin Xəbərləri (Humanitar elmlər seriyası). N3. S. 203-211.
- Bayramova, İ. (2015). *Azərbaycan Respublikasının regionlarının kitabxana-bibliografik informasiya təminatı sistemi: müasir vəziyyəti və perspektivləri (2000-2012-ci illər)* (Gəncə-Qazax, Quba-Xaçmaz, Lənkəran iqtisadi regionlarının materialları əsasında): 3356.01- "Kitabxanaşünaslıq, Bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq" ixtisası üzrə tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinə almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı.
- Donnelly, F. P. (2014). The geographic distribution of United States public libraries: An analysis of locations and service areas. *Journal of Librarianship and Information Science*, 46, 110-129. <https://doi.org/10.1177/0961000612470276>.
- Əfəndiyev V. Ə., & NəgİYev S. Q. (2006). *Əhali coğrafiyası.* Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı.
- Global Library Statistics 1990-2000.* (2003). International Federation of Library Association and Institutions. World summit on the information society, Geneva. Tunis.
- Huysmans F., & Oomes M. (2018). The people's palaces: Public libraries in the information society. In *E. van Meerkerk, & Q. L. van den Hoogen (Eds.). Cultural policy in the polder: 25 years of the Dutch cultural policy act* (pp. 219–242). Amsterdam, Netherlands: Amsterdam University Press/Boekmansstichting.
- Kitabxana işinə dair rəsmi sənədlər: (Qanun və qanun qüvvəli normativ hüquqlu sənədlər toplusu).* (2015) /tərt. K.Tahirov; red. A.Abdullayeva.- 3-cü təkmilləşdirilmiş nəşri. Bakı.
- Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında statistik müayinənin nəticələri barədə statistik bülleten.* (2009). B.
- Regionların kitabxana-informasiya təminatı: Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi üçün Proqram.* (2012). B.: "Bakı Universiteti" Nəşriyyatı.
- UNESCO Statistical Yearbook.* (1999). Culture & Communication. Annual statistical collection. Retrieved from <http://portal.unesco.org/uis/ev.php>
- Байрамова, И. (2010). Развитие и формирование системы библиотечно-информационных ресурсов в 20-80 гг. XX века в Азербайджане. *Актуальные проблемы (гуманитарных естественных наук)*, 3, 355-360.
- Байрамова, И. (2012). Современное состояние размещения библиотечно-информационных ресурсов и кадровое обеспечение библиотек регионов Азербайджанской Республики на примере Гянджа-Казахского, Ленкоранского и Куба-Хачмасского экономических районов. *Журнал Научных публикации Аспирантов и докторантов*, 3, 94-101.
- Байрамова, И. (2012a). Современное состояние размещения библиотечно-информационных ресурсов и кадровое обеспечение библиотек регионов Азербайджанской Республики на примере Гянджа-Казахского, Ленкоранского и Куба-Хачмасского экономических районов. *Журнал Научная и техническая библиотека*, 10, 29-34.
- Байрамова, И. (2014). Региональные аспекты размещения библиотечно-информационных ресурсов и кадровое обеспечение библиотек регионов Азербайджанской Республики. *Гилея: Научный вестник*, 90(11), 173-176.
- Библиотечное дело: Терминологический словарь.* (1986). М.: Книга.
- Всемирный Саммит по информационному обществу.* (2004). СПб.
- Дедюля, С. С. (2000). Библиотечные фонды. Проблемы формирования и сохранности: Региональный аспект. *Материалы международной конференции Крым 2000.* Т.1.
- Карташов, Н. С. (2002). Прогнозирование региональной структуры и пропорций библиотечных ресурсов. *Библиотечное дело-XXI век: науч.-практ. сб.: прил. к журн. "Библиотековедение"*, 3, 112-137.
- Карташов, Н. С. (2004). Размещение библиотек и библиотечных ресурсов. *Библиотека.* №4.
- Карташов, Н. С. (2004a). Региональное библиотечное прогнозирование: сущность, задачи, рекомендации. *Библиотечное дело-XXI век : науч.-практ. сб.: прил. к журн. "Библиотековедение"*, 1(7), 83-100.
- Карташов, Н. С. (2005). *Региональное библиотековедение: науч.-практ. пособие.* М.: Либерея, (ГУП МО Раменская тип.).
- Карташов, Н. С. (1978). *Формирование библиотечно-территориальных комплексов.* Акад. наук СССР, Сибирское отд-ние, Гос. публичная науч.-техническая б-ка. Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ние.
- Юзвишин, И. И. (2000). *Основы информაციологии.* М.

Науково-теоретичний альманах "ГРАНІ"

Підписано до друку 31.08.2022 р.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура Time New Roman.
Друк цифровий. Ум. друк 15,18. Наклад 100 пр. Зам. № 8/22

Видавництво «ГРАНІ»
49005, м. Дніпро, вул. Гоголя 20-б/32
Свідоцтво про внесення до Держреєстру ДК № 2131 від 23.02.2005
www.grani-print.dp.ua granidp@gmail.com